

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

**“НОВИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ” ЯК ТЕКСТОЛОГІЯ ТЕКСТУ, НЕ
ВАРТОГО ПРОЧИТАННЯ? Галицько-Волинський літопис:
текстологія / За редакцією О. П. Толочка. Київ, 2020. 929 с.,
18 с. іл.**

Західноукраїнське літописання XIII ст. останнім часом стало об'єктом по-жвавленого інтересу як у самій Україні, так і поза її межами. Свідчення все активнішого звернення до нього виявляються не тільки через численні статті, так чи інакше засновані на коментуванні поодиноких переказів його розповіді. У Польщі, наприклад, побачили світ два томи біографії короля Данила Романовича, побудованої власне як розширений виклад літописних повідомлень¹. Там же з'явилася й невелика окрема монографія західноукраїнського літописання XIII ст.² Проте найважливішим виявом інтересу до спадщини західноукраїнської літописної традиції пізньої княжої доби сприймаються польське видання самого джерела – на підставі другого за часом виникнення списку – князів Острозьких³ та український коментар до нього за найдавнішим списком Іпатського монастиря у Костромі⁴.

Українське видання підготував колектив авторів. Прокоментовано тільки вибрані фрагменти тексту, немала частина розповіді, нерідко при тому навіть важливіші для загального контексту її епізоди, залишилися поза увагою. Окремі коментарі повністю чи частково уже друкувалися як статті. Проте видання пропонує обширні доповнення, які немало переважають оприлюднене раніше, за обсягом суттєво перевищуючи виразно скромні на його тлі попередні позиції літератури. Використовуючи актуальні можливості наукової критики джерел, коментатори спромоглися на істотне поглиблення вивчення тексту. Воно відображене найперше через численні такі аспекти, які незмінно залишалися поза увагою представників давнішої наукової традиції за тогочасного рівня сприйняття та осмислення джерела.

¹ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 1). Kraków, 2012; *Ejusedem*. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 4). Kraków, 2016.

² Jusupović A. Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej. Kraków; Warszawa, 2019.

³ Kronika halicko-wołyńska (Kronika Ro-

manowiczów) / Wydali, wstępem u przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Jurijewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł (Pomniki Dziejowe Polski. Seria 2, t. 16). Kraków; Warszawa, 2017. Водночас як ще одне свідчення відзначеного інтересу з'явився так само польськомовний переклад джерела: *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Tłumczenie, wstęp i komentarze D. Dąbrowski, A. Jusupović*. Kraków; Warszawa, 2017.

⁴ Галицько-Волинський літопис: текстологія / За редакцією О. П. Толочка. Київ, 2020.

Оскільки окремі залучені автори вже висловлювалися на теми, так чи інакше “спровоковані” читанням літопису, запропонований коментар – нерідко навіть у тих його моментах, яким досі не випало стати об’єктом окремої уваги, не здатен презентуватися чимось докорінно новим. Він покликаний насамперед розвивати, поглиблювати та розширювати уже засвідчену, найперше через публікації найактивнішого коментатора та за сумісництвом редактора Олексія Толочка, принципову систему поглядів.

Позаяк само видання подає тлумачення до поодиноких фрагментів літопису, випадає докладніше запізватися із вибраними з-поміж опублікованих пояснень, а також вираженими через них важливішими й показовішими з огляду їх розгляду обраними темами. Аби за їхнім посередництвом й через них з’ясувати не тільки використану методику. Йдеться найперше про само сприйняття західноукраїнської версії літописної традиції, залучені та послідовно проведені незмінно практиковані підходи до неї.

Першу тему визначив вміщений в окремих списках перед комплектом старокиївського й західноукраїнського літописання перелік “Се же соуть имена княземъ Киевскы^м . княживши^м в Киевѣ . до избитъа Батыева”⁵, розпочатий від князів Діра й Аскольда та завершений королем Данилом Романовичем. Показовим для запропонованого тлумачення сприймається уже вступне речення: “У момент остаточного оформлення Іпатіївського літопису на початку всього кодексу було додано статтю...”⁶. Наведене висловлювання не позбавлене очевидного непорозуміння. На який спосіб зазначений текст додано, як стверджено, щойно “у момент остаточного оформлення Іпатіївського літопису”, коли перелік – поза всяким сумнівом – мав знаходитися уже в протографі чи копії з нього, яка лягла в основу набагато пізнішого походження списку, збереженого в Іпатському монастирі? Зрештою, у попередньому абзаці це визнали... й самі коментатори: “наявність статті в архетипі списків типу Хлебн. доводиться її присутністю в Голіцин., що, своєю чергою, означає, що стаття містилася в архетипі Іпат (виділено – В. А.)”⁷. Тобто, повинно йтися про той укладений у Володимирі “остаточний” комплект давнішого київського, об’єднаного разом із західноукраїнським літописанням XIII ст., від якого виводяться актуально доступні копії починаючи від найдавнішої за часом спорядження – Іпатського монастиря. Така надто очевидна разюча розбіжність у викладених поряд твердженнях стосовно принципово важливої теми, звісно, не надається для пояснення. Проте докладніше ознайомлення із коментарями переконує у далеко не унікальності зауваженого прикладу, подаючи його радше виявом послідовно залученої незмінно стосованої норми.

Не випадало би доводити, що вміщений перед початком комплекту старокиївського та західноукраїнського літописання, поданого в одному з наближених до епохи джерел під назвою Володимирського літопису, яка, за всіма ознаками, і є його автентичним історичним іменуванням⁸, текст мав з’явитися перед тим,

⁵ Іпатъевская летопись *Полное собрание русских летописей* (далі – ПСРА). Т. 2. Москва, 1998. Стб. 1–2.

⁶ Арістов В., Толочко О. Се же соуть имена княземъ Киевскы^м... *Галицько-Волинський літопис...* С. 71.

⁷ Там само.

⁸ Йдеться про грамоту великого литовського князя Вітовта, видану у зв’язку з постав-

ленням 1415 р. київського митрополита Кипріяна й відновленням історичної Київської митрополії з центром у Києві, див.: Акты относящиеся къ истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссією. Т. 1. Санктпетербург, 1846. С. 36. Увагу до цього факту привернуто: *Александрович В. Володимирський літопис – історична назва зіставлення найдавнішого*

як йому випало опинитися на своєму нинішньому місці. Звідсіля неunikненно здатне постати слушне питання: коли і за яких обставин повинно було дійти до його укладення? Проте це – одне з тих завідомо “каверзних” для авторів видання запитань, відповіді на які в поданих розмірковуваннях шукати марно...

Не вдаючись до докладнішого аналізу та аргументів, у найближчому продовженні стверджено: “Хоча завершення статті очевидно апелює до опису взяття Києва монголами в самому ГВл (текст якого, отже, уже сягав принаймні до подій 1240-х рр.), навряд чи можна на цій підставі гіпотезувати (виділено – В. А.) про якийсь редакційний епізод в історії створення ГВл (наприклад, завершення котроїсь із редакцій близько 1240 або 1246 р.) чи навіть про час, коли додано статтю. Смысл статті, сказати б, “історіософський”: у формі каталогу князів подати читачеві ідею виникнення і занепаду Київського князіння, яке, з погляду автора статті, перестало існувати зі зруйнуванням Києва”⁹.

Однак приданий тут літописцеві гаданий немовби “історіософський” сенс не належить до категорій епохи, тому найвиразніше не на тому самому авторові вилічення мало б залежати. А тим більше потенційному замовникові – коли приймати цілком вірогідне власне таке походження аналізованого зіставлення. Принаймні для цього виявляються достатньо переконливі підстави¹⁰ (пор. також далі). Наведене міркування одразу пропонує ще одну, очевидну шараду. Адже відсилення до літописного опису взяття Києва монголами 1240 р. насправді в переліку князів нічим і ніяк не виявлене. Виклад про монгольське завоювання та лаконічні відкликання до нього в аналізованому тексті спроможні бути й окремими самодостатніми як із походження, так і за характером літературними позиціями, взаємно узалежненими тільки через звернення до тієї самої події. До того ж, йдеться ніяк не про “взяття”, а найперше і якнайочевидніше, простуючи за логікою переліку та відображених у ньому

київського разом із західноукраїнським літописанням XIII століття *Галицько-волинська доба*. Т. 1: Студії з історії Галицько-Волинської держави XII–XIV століть / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2020. С. 189–215. Пор.: *Його ж.* Василівська ротонда і Володимирський літопис: дві невикористані можливості сучасного сприйняття історії княжого Володимира *Хроніки Ладомерії*. Вип. 5: Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції “Хроніки Ладомерії”, присвяченої 850 річниці з часу правління у Володимирі князя Романа Мстиславовича, засновника Галицько-Волинського князівства і патріарха монаршого правлячого роду Романовичів. Володимир-Волинський; Новоград-Волинський, 2020. С. 7–10.

⁹ *Арістов В., Толочко О.* Се же соуть імена... С. 71. У цьому твердженні принципово важливим видається явно “не зауважене” й тут же одразу цілковито “забуте” визнання, нібито на час спорядження переліку князів повинен був існувати літописний виклад “принаймні до подій 1240-х рр.” – ще один виразний приклад дивовижного “не читання написаного”. Про його значення та

співвіднесені з ним не побачені в дотеперішній літературі істотні аспекти як літописної традиції, так і загалом історичного досвіду відповідного періоду див. далі. Наведене твердження важливе також й у контексті послідовно проведеного в коментарі погляду стосовно появи самого літопису нібито щойно не раніше 1260-х років чи навіть їх кінця (пор. далі). Як свідчення незмінно облегшеного викладу показує також поняття “зруйнування Києва” при монгольському нашесті кінця 1240 р. та прийнята доля Київського князівства, яке відтоді нібито “перестало існувати”, хоча добре відомо, зокрема, що завоювання ще 1247 р. передали його князеві Александрові Ярославовичу (пор. далі).

¹⁰ *Александрович В.* Володимирський літопис... С. 210–211; *Його ж.* “Заданені” проблеми нового дослідження літописання Галицько-Волинської держави XIII століття. [Рец. на кн.:] *Adrian Jusupović. Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej. Kraków; Warszawa, 2019. 204 s., il. Княжа доба: історія і культура.* Вип. 15. / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2021–2022. С. 192–196.

реалій, – статус Данила Романовича як великого київського князя на час появи зазначеного вилічення. Його наголошено, зокрема, й через княжого намісника в Києві Дмитра, за урядування якого відбувся напад та монгольське захоплення. Чогось такого коментатори, однак, – побачимо далі – не схильні сприймати категорично. У контексті змісту та призначення (про нього див. далі) переліку князів таке уточнення випадало би визнати цілком логічним та необхідним. Однак явно “скорочений погляд” якнайочевидніше зовсім не мав наміру враховувати усі ці на різний спосіб віднотовані в джерелі й не позбавлені важливого самостійного наповнення факти та нюанси.

Незалежність обох текстів здатна сприйматися особливо переконливою за умови, коли літописний перелік київських князів мав би походити не з без доведення прийнятих не зафіксованих у самому західноукраїнському літописанні часів спорядження Володимирського літопису¹¹, а повинен був скластися колиінде й за зовсім інших обставин. Прикінцеве визнання трактувальників: “каталог навряд чи було створено “гарячим слідом” монгольської навали. В авторі його також важко вбачати автора “галицької” частини літопису”¹² (який краще орієнтувався б у послідовності ним самим описаних київських князів). Найбільш вірогідним моментом створення каталогу видається момент остаточного оформлення Іпат. кодексу на межі XIII–XIV ст. (виділено – В. А.), коли він набув відомої нам форми, включаючи – крім ПВЛ та Кл – продовження у формі “галицького” та “волинського” літописів”¹³ фактично пропонує “остаточною” версією тільки – за всіма приділеними йому ознаками – явне робоче припущення. Далі його звично для коментування не осмислено й так само нічим не вмотивовано.

Відкликання ж до “остаточного оформлення Іпат. кодексу на межі XIII–XIV ст.” пропонує завідомий очевидний “курйоз”, оскільки список Іпатського монастиря – загальновідомо – створено щойно в 1420-х роках, а “на межі XIII–XIV ст.”, як переконані самі коментатори (див. вище, пор. також далі), насправді мав скластися тільки його протограф (точніше, – десь близько того часу: жодних відомостей про формування як у самому джерелі, так і поза ним не віднайдено – пор. далі). Тобто, як уже зазначено, – той Володимирський літопис, найстаршою актуально доступною копією якого і випало стати спискові Іпатського монастиря.

Уже була нагода показати відсутність у прикінцевій володимирській частині західноукраїнського літописання XIII ст. істотніших київських альязій і навпаки – присутність нечисленних, але вимовних різнорідних змістовних відсилань до Києва та його традиції у Холмському літописі короля Данила Романовича¹⁴. Перелік таких акцентів, зі свого боку, здатне підтримати так само й завершення власне його особою зазначеного літописного переліку київських володарів¹⁵ (хоча для коментаторів цей факт неприйнятний – див. далі).

Не витримує критичного вивірення також наступне показове визнання: “В авторі його (переліку князів – В. А.) також важко вбачати автора “галицької”

¹¹ Арістов В., Толочко О. Се же соуть імена... С. 72.

¹² З приводу глибоко прониклого до свідомості певних представників наукових кіл впертого і навіть немовби “неподоланного” іменування Холмського літопису короля Данила Романовича “галицьким” див.: Александрович В. “Задавлені” проблеми... С. 201–202.

¹³ Арістов В., Толочко О. Се же соуть імена... С. 72.

¹⁴ Александрович В. Король Данило Романович як спадкоємець старокиївської традиції. Не зауважений аспект викладу Холмського літопису та історичної свідомості середини XIII століття (у видавничому процесі).

¹⁵ Там само.

частини літопису (який краще орієнтувався б у послідовності ним самим описаних київських князів)“¹⁶. Уже показано, що йдеться не про недотримання послідовності, а звичне для літописної традиції та внаслідок цього нерідко присутнє у ній явище¹⁷. Проведене дослідження дає підстави на конкретних засвідчених у літописі й тільки в ньому фактах твердити про завершений постаттю Данила Романовича перелік київських володарів як один із виявів сприйняття короля у тогочасному, найперше холмському колі, як спадкоємця історичної київської традиції¹⁸. З цього огляду літописне виличення князів здатне було виникнути тільки в холмському середовищі Данила Романовича і внаслідок цього відображати певні притаманні лише йому тенденції свідомості та осмислення актуальної дійсності разом із власними родоводом і традицією.

Загальновідомі історичні факти переконують, що перелік укладено за умов стосовно недовготривалого періоду перебування короля на київському княжому престолі, обірваного волею монгольських завойовників невдовзі після засвідченої у літописному викладі поїздки до Орди наприкінці 1245 й упродовж перших місяців 1246 р.¹⁹ До цієї обставини відсилає, зокрема, запис Лаврентьєвського літопису під 1247 р.: “Приѣха Шлехсандръ . и Андрѣи ѿ Кановичъ . и приказаша Шлехсандрови Къевъ . и всю Руськую землю”²⁰. На статусі великого київського князя цілком виразно наголошує, зокрема, завершення літописної розповіді про перебування в Орді: “Данилови Романовичу . князю бывшоу великоу . шбладавшоу Роускоу землею . Киевомъ и Володимеромъ . и Галичемъ (виділено – В. А.). со братомъ си инѣми странами”²¹. Ці аргументи якнайочевидніше здатні бути наділеними силою переконання стосовно того, що перелік – разом із певною, найдавнішою частиною літопису – мали опрацювати в холмському середовищі короля Данила Романовича в середині 1240-х років (не пізніше 1247 р.). І тільки згодом, уже при спорядженні у Володимирі комплексу давнішого київського разом із західноукраїнським літописанням XIII ст., його – якнайвиразніше цілком випадково – вміщено там, де йому й випало дійти до нашого часу. Цим місцем став початок Володимирського літопису: перелікові належалося попередити увесь комплект українського літописання княжої доби, виконуючи роль своєрідного якнайочевиднішого прямого характеру поєднання його в єдине ціле²². У лаконічному викладі літописне виличення київських князів від Діра й Аскольда до Данила Романовича здатне немов “дублювати” своєрідною наче короткою узагальнюючою преамбулою пропонований безпосередньо за ним комплект давньоукраїнського літописання княжої доби у складі обох старших київських та молодшого західноукраїнського літопису.

Однак таке – зовсім очевидне не тільки з історичного, а й водночас також логічного огляду – тлумачення, як побачимо, протирічить самим основам поглядів коментаторів²³. Тому його й “не запотребовано”, а, не переобтяжуючись

¹⁶ Арістов В., Толочко О. Се же соуть імена... С. 71.

¹⁷ Александрович В. Король Данило Романович...

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Лаврентьєвская летопись ПСРЛ. Т. 1. Москва, 1997. Стб. 472 (йдеться про повернення князя Александра Ярославовича, званого в московській історіографії “Невським”, із братом із поїздки до хана).

²¹ Ипатьевская летопись. Стб. 807–808. Докладніший аналіз наведеної фрази див.: Александрович В. Король Данило Романович...

²² У новітній літературі на такому характері цього тексту наголосив: Jusupović A. Kronika... S. 21.

²³ У коментаторському баченні “каталог київських князів укладено за тотожною схемою, спільною також для інших каталогів (див. коментар до ПСРЛ 2: 735–736; ПСРЛ 2:

Черговий коментар до початкових записів літопису, що, згідно з поданою характеристикою “містить знаменитий панегірик Романові Мстиславичу”²⁵, привернув увагу до використаного у відповідному фрагменті згаданого окреслення. Проте самому зверненню тут придано відверто негативного забарвлення: “Є, однак, підстави сумніватися, що *фантастичний* (виділено – В. А.) титул Романа “самодержець всея Русі” був початком панегірика”²⁶. Нібито наявних – як стверджено – підстав самого сумніву не розкрито й, не дивлячись на неодноразові відкликання до цієї завідомо не позбавленої інтересу проблеми на сторінках обширного видання надалі, нічого подібного на можливі аргументи відшукати не вдається. Загально зазначений при цьому статус Романа Мстиславовича як київського князя в джерелі далі пригадано неодноразово, але коментатор на різні способи незмінно відкидає його і заперечує. Чому випало так ополчитися на само поняття (ще й до того сприйняте неслухно – пор. далі) – гадати годі. Проте реакція цілком очевидно видає якесь особливе наставлення щодо наведеного окреслення разом зі зовсім своєрідними виявами реагування на нього.

Воно віднайшлося, зокрема, навіть у тому, як найближчою паралеллю визнано “титул Володимира Святославича у Сказанні про Бориса і Гліба: “самодержцью всеа Русьскыа земля Владимирю”²⁷. Однак це пізніший приклад, уже XIV ст. Тоді як самому коментаторові на тій же сторінці випало навести беззаперечний у його прямій та однозначній вимові попередній і навіть літописний, з власної традиції, прецедент – з-поміж останніх записів Київського літопису: “мнози . же самодержици придоша . держациеи столъ . кияжения Киевского”²⁸. З нього однозначно виходить загальноприйняте іменування самодержцями київських князів у попередньому культурному досвіді – принаймні вже на кінець XII ст. Звідсіля записи літопису Романовичів із наведеним поняттям лише спроможні повторювати та відтворювати цю давнішу загальну старокіївську норму. Чому коментатор, знаючи і цитуючи наведене літописне зауваження, не мав врахувати його в контексті вжитого у відповідному місці терміну – залишилося поза рядком. Оскільки не випадає відкликатися до незнання, ситуація здатна скидатися хіба на певну спеціальну хитрість. На якій підставі на зазначеному добре відомому трактувальникові тлі історичне поняття старокіївського родоводу у прикладенні до князя Романа Мстиславовича визнано фантастичним – поясненню не підлягає. Тим більше, що, як уже була нагода зауважити, сам князь, до того ж, ще й присутній у вміщеному перед комплектом літописів старокіївської традиції переліку київських володарів²⁹. Проте статус Романа Мстиславовича як київського князя цілеспрямовано і вперто не визнається: “Роман у Києві ніколи не князував”³⁰. Він рішуче

Король Данило Романович...

²⁵ Толочко О. По смърти же великаго княза Романа... *Галицько-Волинський літопис*... С. 74.

²⁶ Там само.

²⁷ *Бугославський С.* Україно-руські пам’ятки XI–XVIII вв. про князів Бориса та Гліба (розвідка й тексти). Київ, 1928. С. 18–19.

²⁸ Толочко О. По смърти же великаго княза Романа... С. 74. Оригінал: *Ипатьевская летопись*. Стб. 709.

²⁹ *Ипатьевская летопись*. Стб. 2. Увагу до цієї обставини привернуто: *Александрович В.*

³⁰ Толочко О. По смърти же великаго княза Романа... С. 74. Зрештою, засвідчена тут категоричність заперечення здатна презентуватися основою очевидного ширшого методу. Принаймні на такий самий спосіб згодом – всупереч так само загальновідомим очевидним історичним фактам – із не меншим докладенням не визнано так само... загальновідомого довготривалого князювання короля Данила Романовича у Володимирі (пор. далі).

відкидається всупереч цілком однозначного наповнення непоодиноким виразним свідченням літописання. Найвимовнішим з-поміж них є відзначена присутність імені князя у цитованому літописному переліку київських володарів періоду перед взяттям міста ордами Батия 1240 р. Але цього беззаперечного факту, що його ще й – на переконання коментатора – нібито мав ствердити незмінно цінований у колі новітніх трактувань “останній редактор” (з приводу його постаті див. далі), у коментарях... не побачено. І – при різномірних численних зауваженнях до літописних записів стосовно князя Романа Мстиславовича – пропущено. Безперечно, таке зосереджене заперечення київського статусу робиться не інакше, як із міркувань, не здатних мати нічого спільного з науковою критикою джерел та наукою історії. Особливо у порівнянні із аналогічним же відкиданням статусу короля Данила Романовича як володимирського князя (див. далі). Повинно йтися про очевидне свідчення цілковитого й неподільного домінування виразно вмотивованої “волі” коментатора над джерелами як приклад далеко і далеко не одинокий...

Необхідно також відзначити, що залучене визначення “великаго князя . Романа . како держе^б бывша всеи Роуской . земли” немає ніяких підстав приймати за титул – у явному навіязуванні до новішої титулатури московських царів та пізніших російських імператорів, із якою зафіксована в літописі традиція не здатна мати нічого спільного. Що йдеться зовсім не про офіційний титул переконує вказана присутність зазначеного поняття так само в завершенні Київського літопису при загальній згадці про давніших місцевих володарів. Підтверджує такий висновок прикладення його в літописі й до великого литовського князя Міндаугаса при розповіді про його вбивство 1263 р.: “великийи князь Литовський Миньдовгъ . самодержечь бы^с во всеи земли Литовьскои”³¹.

Зате зовсім несподівано мало дійти до визнання “титулу” Романа Мстиславовича як великого князя³². Навівши вибрані літописні приклади такого окреслення³³, стверджено, ніби вони “спонукають думати, що так його справді титулував “галицький” літописець”³⁴. Однак титул подано ніби лише виявом мало що не “приватних зусиль”... самого знаменитого в його об’явленні “галицького” літописця. Що таким належалося тільки відображати реалії історичні й літописцеві ніяк не випадало діяти при цьому “на власну руку” – про щось таке немов навіть і йтися не повинно...

Необхідність обговорювати зазначені моменти – цілком очевидне свідчення завідомої своерідності “глибин” проникнення не тільки до джерела, а й ситуації епохи, її сприйняття та викладу...

Проте визнання у наведеному місці – немов якогось обмеженого – “велико-княжого титулу” Романа Мстиславовича не вичерпує репертуару звернень до самого цього поняття. В іншому коментарі того ж автора – явно всупереч щойно наведеному висловлюванню – його, все ж, подано суто посмертним: “До кінця XII ст. епітет “великий” застосовували переважно до померлих князів

³¹ Ипатьевская летопись. Стб. 858.

³² Це вельми показова переміна позиції оскільки ще зовсім недавно таке титулування визнавалося тільки за суздальськими князями й рішуче відкидалося, позаяк, на тогочасне переконання, повинно було прислужувати ніби винятково померлим володарям: Толочко О. посадиша княза Да-

нила на столъ оца свого... Галицько-Волинський літопис... С. 148 (пор. також далі).

³³ Толочко О. По смерті же великаго княза Романа... С. 75. До їх неповноти увагу принагідно привернуто: Александрович В. “Заданнені” проблеми... С. 229, приміт. 131.

³⁴ Толочко О. По смерті же великаго княза Романа... С. 75.

або ж у повідомленнях про смерть князя³⁵. Відповідно у підсумуванні стосовно побутування такої “титулатури” в суздальських князів: “Всеволод Юрійович послідовно титулується “великим князем” у Суздальському літописі (далі – Сузд.), створеному по смерті князя (1212 р.), і так само Рюрик Ростиславич титулується “великим князем” у Кл, також укладеному по смерті його і з урахуванням тексту Сузд. Тож коректніше було би стверджувати, що титул “великий князь” уперше з’являється в Сузд, і в літописанні поширюється під впливом запозичень із цього літопису. Отже, це явище дещо пізнішого часу – покоління синів Всеволода, Юрія і Костянтина. Доти епітет “великий” застосовували спорадично до князів померлих чи князів давніх часів (здогадно, для розрізнення їх із живими князями)”³⁶. Тобто, знову очевидне протиріччя у висловлюваннях, тільки вже не на суміжних сторінках. Не може не привернути уваги й трактування самого поняття “великий” не тільки як титулу, а й водночас ще також сприйняття його нібито... епітетом, що ніяк не здатне бути не лише рівнозначним, а й взагалі хоч якось наближеним. Різномірність реально-го наповнення обох термінів аж надто очевидна. Проте такої явної та показової відмінності... зауважити не випало.

Втім, прийняте переконання стосовно вживання окреслення великим князем нібито переважно щодо померлих має ще одне переконливе заперечення. У розповіді Холмського літопису короля Данила Романовича про його похід 1229 р. на допомогу польському князеві Конрадові Мазовецькому до міста Каліша наведено оповідання про переговори представників князя з обложеними міщанами. У тексті, серед іншого, зацитовано їх звернення: “стоацимъ же мѡужемъ на заборолѣхъ . и рекоушимъ имъ . тако мѡлѣвъѣта великомуу . князю Конѣдратѡу (виділено – В. А.) . сии градъ не твои ли естъ...”³⁷. Звісно, оборонці Каліша ніяк не могли звертатися... до вже нібито “покійного” князя, який при цьому мав тоді... акурат тримати їх в облозі³⁸. Водночас це також вимовний приклад притаманного західноукраїнському літописанню XIII ст. й невідступно стосованого в ньому справжнього наповнення і значення задученого іменування. Протівники наведеного погляду концептуально заповзялися категорично “не бачити” відзначених у літературі³⁹ цілковито неприйнятних для них інших можливостей... Хоча, як переконує зацитоване “несподіване” визнання стосовно князя Романа Мстиславовича, їхнім поглядам виразно бракує не тільки твердості переконання, а й також системи. Але, може, не тільки їх... Показово, що до наведеного чималого переліку прикладів вживання поняття “великий князь” як нібито “титулу” наведений калішський... не потрапив⁴⁰. Для засвідченого переконання він, мабуть, “зайвий” і “непотрібний”. Тобто, перед нами звичайнісіньке посилене “перепрацювання на концепцію”... За якнайвиразнішого безкритичного її сприйняття: самокритику при таких “жартах” пригадувати зайве.

Переходячи до самого західноукраїнського літопису, коментатор вибрав відкликання при поодиноких особах до великого князя, причому розпочав від іноземних володарів: “У трьох випадках (“великий князь половецький”, “велика княгиня Баракчин”, “великий король угорський”) – це титули фіктивні. Попри ці винятки (здогадно внесені пізнім редактором, з погляду якого всі ці люди

³⁵ Його ж. посадища княза Данила... С. 148.

³⁶ Там само.

³⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 756.

³⁸ Ставицький В. по смрті брата своего... Галицько-Волинський літопис... С. 252.

³⁹ Poppe A. O tytule wielkksiążęcym na Rusi *Przegląd Historyczny*. T. 75, zesz. 3. Warszawa, 1984. S. 431–432.

⁴⁰ Див.: Толочко О. По смрті же великого княза Романа... С. 75.

були в далекому минулому) тенденція очевидна: епітет “великий” додається до титулу виключно в повідомленнях про померлих володарів⁴¹. Однак визнання наведеного окреслення “фіктивним титулуванням” явно некоректне, оскільки у всіх поданих випадках не про титул йдеться. Ані половецький хан не мав титулу великого, ні, звісно, не прислужував він угорському королеві, як і князеві Конрадові Мазовецькому, поіменованому акурат так у зацитованій прямій мові обложених мешканців Калішу, звернутій до його представників: “тако мольвѣта великомуу . князю Конъдратоу”⁴² (пор. вище). Абсурдність визнання наведеного окреслення титулом найочевидніша в останніх випадках, найпоказовіше виявляючись через казус калішан. Не випадало би дискутувати, чи належалося їм, адресуючись до воєводи брата свого князя, трактувати патрона того – як забажалося коментатору – “покійним”... Надто яскравий приклад проникнення до вимови джерела... Так само не мала титулу великої княгині дружина хана Бату. Водночас тлумачення сприймається ще й якнайвиразніше цілком відмежованим від пояснення суті справи. Про яку, зрештою, видно, навіть і не йшлося. Адже повинна бути визнана не прийнята фіктивність залученого в літописі “титулу”, а щось набагато істотніше – приховане в безперечному перенесенні на іноземних правителів окреслення, прийнятого у власній традиції⁴³. Акурат, зрештою, так само, як європейські джерела незмінно іменують українських володарів королями. Тобто, “непорозуміння” за адекватного його сприйняття спроможне обернутися прямим підтвердженням функціонування аналізованого окреслення у власній культурній практиці. На тому, що все “непотрібне” й завідомо “шкідливе” для прийнятих міркувань “здогадно” повинно бути внесене не інакше, як винятково зусиллями улюбленого невтомного “пізнього редактора” окремо можна не зупинятися... Коментатор, видно, навіть виявився не схильним уважніше переглянути того, що випало впевненою рукою незмінно приписати безконечним заслугам “всерятивного” “новішого редактора”...

Зрозуміло, вживанню зазначеного окреслення стосовно князя Романа Мстиславовича та його нащадків неunikнено належалося підпасти під виведену на той же спосіб закономірність⁴⁴. Щодо самого князя визнано: “тричі “великим” названо Романа Мстиславича в пригадуваннях”⁴⁵. Причому, приклади подано цілком

⁴¹ Толочко О. посадиша княза Данила... С. 149.

⁴² Ипатьевская летопись. Стб. 756. Цей приклад при коментуванні наведено в переліку літописних випадків вживання такого окреслення, проте... залишено без уваги: Толочко О. посадиша княза Данила... С. 149. Найновіший коментар при розгляді відповідних обставин наведеного звернення звично для практикованого методу не зауважив взагалі: Ставицький В. по смрти брата... С. 255.

⁴³ До такого змісту зазначеного явища увагу принагідно привернуто у зв'язку з відзначеним іменуванням руських князів королями у західних джерелах: Александрович В. Коронація... С. 189–190. Перегляд аналогічних прикладів запропонував: Головка О. Некороновані і короновані королі Південно-Західної Русі *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014 / Відп.

ред. В. Александрович. Львів, 2015. С. 183–216. Це звичне для засвідченої у літописанні писемної традиції епохи перенесення власної титулатури на іноземний контекст, пор. також: Александрович В. Коронація... С. 151, 189 (на прикладі боярства – польського та угорського – в західноукраїнському літописі XIII ст.). Подібне у твердженні про “польських князів і бояр” “вдалося” навіть коментаторському сердовищу: Арістов В. и оубѣди его мѣи его... *Галицько-Волинський літопис*... С. 474. Пор. також показові під відповідним оглядом клопоти з переказом про загибель австрійського герцога Фрідріха Бабенберга від руки “короля Русі” й згаданим при цьому “королем половців”: Толочко О. [В та же лѣта] По оубьеньи же герьцюковѣ... *Галицько-Волинський літопис*... С. 455–456.

⁴⁴ Толочко О. посадиша княза Данила... С. 149–151.

⁴⁵ Там само. С. 149.

механічно. Це видно зі самого зіставлення: “шни же с вѣликою радостью срътоша и . тако великаго Романа выдащи (ПСРЛ 2: 721); князь не входилъ бѣ в землю Ладьскоу толь глоубоко . проче Володимера Великаго . иже бѣ землю крестилъ (ПСРЛ 2: 758); наследивши поуть шѣа своего великаго Романа (ПСРЛ 2: 813); потом же Мьстиславъ великый оудатнъи князь оумре (ПСРЛ 2: 752); ты же [Володимир Василькович. – Авт.] подобниче великаго Костантина (ПСРЛ 2: 916)”⁴⁶. Дібрані цитати насправді відображають явно різні моделі – окремо щодо князя Романа Мстиславовича, князя Мстислава Мстиславовича та святого Володимира Великого й імператора Костянтина Великого. Тому зовсім незрозуміло, на якій підставі, нехтуючи очевидною принциповою різницею між поодинокими із залучених висловлювань разом із їх конкретним змістом, у них можна було побачити вираз прийнятої нібито єдиної закономірності. Принаймні поспішна заява “справджується твердження, що епітет “великий” при імені володаря має значення “минулий”, “старий”, як це знаходимо й у домонгольському літописанні”⁴⁷, за подібних вихідних мотивів виглядає як позбавленою сенсу, так і очевидною “хитрістю”. Звісно, що на тій же засаді так само “ретроспективними” послідовно визнані й усі аналогічні записи стосовно Романовичів⁴⁸. Причому, серед них закономірно віднайшлася й нотатка з цитованої розповіді про поїздку до ставки Батия: “Данилови Романовичю . князю бывшоу великоу. шбладавшоу Роускою землею . Киевомъ и Володимеромъ . и Галичемъ”⁴⁹ із відзначеним вимовним визнанням його статусу великого київського князя⁵⁰. Звідсіля й підсумовуюче до розважання із відповідного приводу міркування: “Наведені вище спостереження спонукають до висновку, що титулу “великий князь” Волинь і Галичина (sic!) не знали і жодний князь із династії Романовичів (виділено – В. А.) його не вживав. “Великий князь” є елементом літописного словника, у якому епітет “великий” був шанобливим позначенням володаря в запису про смерть його або ж застосовувався на позначення давніх князів” – із прийнятим закономірним виключенням для суздальського середовища⁵¹. Задуматися бодай над тим, звідкіля випало засвоїти “титул” одиноким визнаним “суздальським щасливцям” нагоди не віднайшлося...

Явно некоректне також твердження “жодний князь із династії Романовичів його (титулу – В. А.) не вживав”, оскільки літописання власного вживання титулатури на зазначений спосіб не фіксує. Усі доступні приклади вціліли в розповідях самих літописців, тобто належать їм, а бо ж є їхніми відтвореннями. Тому твердження про епітет “великий” як “позначення володаря в запису про смерть... або ж... на позначення давніх князів” фактично навіть позбавлене сенсу. Не кажучи про те, що ще Анджей Поппе, як зазначено, на конкретних переконливих прикладах із літописів твердив про присутність титулу і в окремих записах про князів при житті. Однак до явно цілком “зайвого” для посилено пропагованої концепції зауваження попередника на практикований спосіб можна було й не відкликатися...

Зрозуміло, що у підсумуванні в опрацьованій “новонауковій” реконструкції первісної версії тексту з-поміж ужитих тільки одному визнаному титулові великого князя й належалося втриматися: “По смрѣти же великаго княза Романа великоу матежю воставшоу . в землѣ Роуской”⁵².

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само. С 150–151.

⁴⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 807–808.

⁵⁰ Новішу інтерпретацію цього запису

див.: Александрович В. Король Данило Романович...

⁵¹ Толочко О. посадиша княза Данила... С. 151.

⁵² Його ж. По смрѣти же великаго княза Романа... С. 75.

Щодо наведеної прикінцевої згадки стосовно “великою матежю” зроблено переконаний висновок: “зачин ГВл явно імітує початок одного з головних своїх взірців: слов’янського перекладу Іудейської (sic!) війни Іосифа (sic!) Флавія (пор.: “Въ то же врѣмѣ матежю бывшѣ въ сылныхъ жидо”⁵³). На переконання коментаторів розповідь неодмінно повинна була мати зразок: у літописця запис без чогось такого, видно, не допускається зовсім. Потенційний взірць віднайдено при цьому також і в Київському літописі з описом галицьких справ, проте визнання йому не судилося: “по смрти же Юрославль . быѣ матежь великъ в Галичкои земли” – *уважаємо менш вірогідним взірцем* (виділено – В. А.) з огляду на загальну орієнтацію початкового “галицького” літопису на хронографічні, а не літописні моделі⁵⁴. “Хронографічні моделі”, як побачимо, – один із незмінних коментаторських “китів”. Того ж, однак, наповнення, що й уже розглянуті приклади надто своєрідного сприйняття. Невизнання явно виводиться від “зараннього” для “концепції” походження самого свідчення, у свідомості коментатора ніяк не спроможного вкладатися до прийнятого узалежнення відповідного звороту від перекладу “Іудейської війни” Іосифа Флавія. За таких обставини прогресивному трактуванню належить зробити вигляд ніби очевидного заперечення послідовно вимріяної концепції... існувати не повинно. Зазначений погляд утверджено в прикінцевому підсумуванні, де йдеться про “галицьку” (сповнену хронографічних цитат)⁵⁵ частину літопису. Така схильність до неунікального пошуку при кожному, нерідко навіть найменшому кроці незмінного взірця – притому не інакше, як неодмінно поза колом власної традиції, яка послідовно не визнається, – не може не видатися дивною. Особливо на тлі наведеного вимовного свідчення Київського літопису з окресленням описаної галицької ситуації поняттям “матежь”. Принаймні воно спроможне чітко вказати існування на старокиївському ґрунті подібного сприйняття та здатної його виражати термінології незалежно від поверхово пропагованих прийнятих у колі коментаторів “хронографічних взірців”. Тому визнане неминуче звернення до таких за даних конкретних обставин ніяк не надається для трактування історичною реальією. Перед нами тільки приватна “заслуга” коментатора, твердо переконаного в незмінній присутності всюдисущих запозичень від возведеного в канон зразка. Згідно з моделлю, яку тлумачення експлуатують не те що систематично, а навіть невідступно (пор. далі).

Щодо самих взірців у “Хронографі 1262 р.”, то водночас запропоновано також й... очевидне перекреслення того, ніби акурат його використано при укладенні літопису. Буквально йдеться про давніший “доступ до його (Хронографу – В. А.) складових частин, серед них – до самостійного тексту Іудейської (sic!) війни... У такому разі дата 1262 р. як *terminus post quem* для ГВл фактично втрачає значення (виділено – В. А.) (адже з окремим текстом Іудейської (sic!) війни один із компіляторів міг ознайомитися і раніше від цього року, коли матеріали до хронографа ще тільки добирали)⁵⁶ та суголосне паралельне визнання: “існує низка підстав стверджувати, що автор ГВл працював не з власне текстом хронографа 1262 р., а з тими матеріалами, які ввійшли до складу його”⁵⁷. Отже,

⁵³ Толочко О. По смрти же великаго княза Романа... С. 75. Далі стверджено: “матежь” і похідні від нього надзвичайно частотні в Іосифа Флавія, див.: Там само. С. 77. Однак насправді “статистичні домінування” – лише похідна від характеру описаних подій.

⁵⁴ Толочко О. По смрти же великаго княза Романа... С. 75. Джерело: Ипатьевская ле-

топись. Стб. 657. Хоча в літописанні таких прикладів зауважено немало: Толочко О. По смрти же великаго княза Романа... С. 77.

⁵⁵ Толочко О., Кириченко К. Те, що фраза, якою відкривається ГВл... Галицько-Волинський літопис... С. 77.

⁵⁶ Там само. С. 78.

⁵⁷ Там само. С. 79.

робота могла вестися і не безпосередньо з Хронографом, а його джерелами, тобто йти так само й раніше, ще перед його укладенням, із повними текстами залучених, як вважається, джерел. Причому, це мало відбутися не обов'язково акурат, як прийнято, перед 1262 р., а так само ще й за певний час до того. Інший доказ такої ймовірності – наведене погодження із можливістю використання власне повних текстів. Звідсіля – зацитоване визнання, що за зазначених обставин “дата 1262 р. як *terminus post quem* для ГВл фактично втрачає значення” (пор. також далі). Ще одне різуче протиріччя на засаді перекреслення власного ж “обов'язкового” залюбки експлуатованого висновку... Про ознайомлення з цими джерелами повинно йтися після моменту, коли споряджено сам повний їх переклад, проте до його датування у дотеперішніх розмірковуваннях якнайочевидніше не визнано за потрібне вдаватися зовсім. Хоча мається на увазі далеко не завідомо другорядний аспект аналізованої ситуації...

Однак привертає увагу не тільки це. Лаконічне твердження “великою матежю воставішу . в землѣ Роуской” після смерті князя Романа Мстиславовича відображає добре відомі завдяки викладу самого літопису тогочасні події. Чому той, хто укладав зазначену його частину з доволі докладним (хоча й далеко не вичерпним) оглядом перебігу подій⁵⁸, мав писати не про достатньо відомі йому справи (як самовидець чи з досвіду самовидця/самовидців), а винятково не інакше, як нібито неодмінно компілюючи окремі фрази і навіть їх частини із доступних літературних джерел, цілковито віддавшись акурат їм? Окрім заповідного особистого якнайглибшого переконання коментатора, немовби повинно було бути власне так, а не інакше, жодних інших аргументів на користь запропонованого характеру міркувань не віднаходиться.

Одним із показових конкретних виявів послідовно проведеного погляду стосовно пізнього “редагування” літопису сприймається визнання новішого походження похвали князеві Романові Мстиславовичу: “Похвала Романові є вставним фрагментом у початковий текст ГВл”⁵⁹. На доведення такого міркування у безпосередньому продовженні стверджено: “в похвалі Романові є запозичення з достовірно “галицького” тексту. Це – характеристика Скомонда з оповіді про ятвязький набіг: “борзъ же бѣ ѿко и звѣрь . пѣшь бо хода, повоева землю Пиньскоую . иньи страны” (Іпат. 1248 р. (ПСРЛ 2: 799))”⁶⁰. Далі вслід за наведеним зіставленням визнано: “Це означає, що автор похвали працював після того, як виник і сформувався на всій протяжності “галицький” текст літопису”⁶¹. Хоча “галицьким” у коментарі визнано весь літопис короля Данила Романовича, а запис про Скомонда вміщено ще далеко перед його кінцем. Незалежно від очевидного при цьому формування “потрібних” висновків, підсумок визнав: “Спостереження, детально викладені в коментарі до ПСРЛ 2: 799–800, демонструють, що похвала Романові постала після похвали Володимирові Васильковичу, а отже, належить перу “волинського” автора, що працював за княжіння у Володимирі Мстислава Даниловича”⁶². Однак звернення до тексту, поданого похвалою, не дає не тільки очікуваного аналога, а й

⁵⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 717–719. Найновіший докладніший принагідний розгляд відповідної частини тексту з викладенням окремих давніше не зауважених обставин розвитку подій див.: *Александрович В. “Угорське підданство” короля Данила Романовича Княжа доба: історія і культура.*

Вип. 13 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2019. С. 159–175.

⁵⁹ Толочко О. Похвала Романові є вставним фрагментом... *Галицько-Волинський літопис...* С. 96.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само.

⁶² Там само.

взагалі нічого близького до наведеного опису ятвязького вождя. Як випадало би здогадуватися, аналогом прийнято характеристику князя із використанням його порівняння зі звірами: “оустремил бо са баше на поганьа іако и левъ . сердить же быѣ іако и рьсь . и гоубаше іако и коркодиль . и прехоажаше землю ихъ ако и шрель . храборъ бо бѣ іако и тоуръ”⁶³. Проте в ній не віднаходиться чогось спроможного бодай хоч якимось пригадати зіставлення Скомонда з борзим звіром та його “пішу ходу” (“пѣшь бо хода”) – незрозумілу та так досі й не пояснену. Тому в обох текстах ніяк не випадало би вбачати прийнятий у коментатора аналог, що заперечує водночас так само й побачений при цьому взаємозв'язок.

Виразне форсування потрібного висновку не менш очевидне і в іншому зіставленні: “Відгомін цих двох образів похвали Романові (лева і рисі) знаходимо значно нижче в ГВл, у похвалі Данилові й Василькові (Іпат. під 1251 р.), які після вдалого походу “придоста со славою на землю свою . наследивши поуть шѣца своего великаго Романа . иже бѣ изовстрилса на поганьа . іако левъ . имже Половци дѣти страхахоу”⁶⁴. Однак у самій похвалі князь “оустремил бо са баше на поганьа іако и левъ . сердить же быѣ іако и рьсь”⁶⁵. У відкликанні при синах, всупереч наведеному твердженню коментатора, подано тільки лева, рись не фігурує взагалі. Незрозуміло, де тут належалося б віднаходити залежність. У самій згадці про лева? Не випадало би докладатися до доведення про лева як загальнодоступний та загальнопоширений у тогочасній свідомості образ царя звірів, звернення до якого немає підстав кваліфікувати запозиченням від певного конкретного джерела.

Сюжет зі Скомондом пригадано і в іншому контексті: “Характеристику Скомонда як “пішохода” вмотивовано в “похвалі Василькові” (а точніше, у тій оригінальній історії ятвязького набігу, з якої виникла похвала), адже впливає з його прирівняння до швидкого звіра, який інакше й не може пересуватися. Натомість “пішохідство” половця, кочівника й вершника Кончака, виглядає абсурдно й позбавлене вмотивованості, а отже, виглядає вторинним (як і решта “образів” похвали Романові)”⁶⁶. Зовсім не випадково початкову згадку про характеристику Скомонда в похвалі князя виправлено на відсилення “в тій оригінальній історії ятвязького набігу, з якої виникла похвала”, де литовський персонаж фігурує як “Скомондъ бо бѣ волхвъ . и кобникъ нарочить . борзъ же бѣ іако и звѣрь . пѣшь бо хода повоева землю Пиньскоую . инии страны”⁶⁷. Наскільки запис стосовно одного з фактів військової активності князя Василька Романовича щодо конфлікту з литовцями – за два десятиліття до його смерті – здатний стосуватися похвали чи презентуватися замість неї – питання зайве. Коментатор явно перебував під враженням “ідеї та ідеології похвали”, спроможної ввижатися цілком нав'язливо. Насправді чогось хоч якимось подібного до похвали князя Василька Романовича в літописі немає. Прощання із ним відзначає скромний, не зовсім навіть вдало сформульований запис: “Престависа блговѣрныи князь . и хрѣтолюбивыи великыи Володимерьскыи . именемъ Василко снѣ великаго княза Рома . и положиша тѣло его во цркви . стѣи Бѣи во пискоупыи Володимерьскои”⁶⁸.

⁶³ Ипатьевская летопись. Стб. 716.

⁶⁴ Стависький В., Вілкул Т., Толочко О. вдолѣвша висимъ поганьскымъ ѣззыкѣм оума моудростью... Галицько-Волинський літопис... С. 85.

⁶⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 716.

⁶⁶ Толочко О. Похвала Романові... С. 96.

⁶⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 799–800.

⁶⁸ Там же. Стб. 869.

Чому коментатор так старався відшукати потрібну похвалу – не таємниця. Його провадила готова ідея із кола незмінно постійно переслідуючих: “Наші спостереження дають змогу синхронізувати три похвали ГВЛ: панегірики Володимирові Васильковичу, Василькові Романовичу та Романові Мстиславичу”⁶⁹. Надмета, задля якої це зроблено явним “надзусиллям”, цілком очевидна: повинно йтися про ще один камінь у фундамент переконання про пізні походження і редагування літопису. Присутність самої похвали навіть... не зовсім обов’язкова. Втім, на який спосіб ідея опанувала трактувальниками наведений приклад спроможий засвідчувати аж надто виразно... Не менш дохідливо характеризуючи й само коментування незбагненно “фривольним”... Хоча процес ще тільки на початку...

Наступним після ситуації навколо князя Романа Мстиславовича показовим сюжетом здатна стати постать “многостраждальної” – зусиллями новітніх трактувальників – “великої княгині Романової”. Коментаторам цілеспрямованим колективним надзусиллям випало долучили нові акценти до непомірно розведених у найновішій літературі численних не тільки прижиттєвих, а й також посмертних “митарств” княгині.

Уже на самому початку, прихилившись до викладу про подій у Галичі після смерті князя Романа Мстиславовича за версією Лаврентьєвського літопису і явно віддаючи йому перевагу перед Іпатским, визнано: “згідно з Лавр, події розтягнулися на довгих півтора року, *перший із яких Романовичі досить спокійно провели в Галичі, а ще пів року – у Володимирі*. Лише взимку 1206–1207 року вони мусли шукати притулку в Польщі. Це означає, що *оповіджена через багато років літописцем Данила історія про панічну втечу* (виділено – В. А.) вдови з малими дітьми не більш ніж поетичний твір, із властивими йому драматичними ефектами”⁷⁰. Чого Суздальському літописові випало немовби однозначно краще бути обізнаним із перебігом подій навколо родини покійного князя, ніж літописові самих його нащадків – питання не постало. Втім, уже була нагода показати, що хронологія пригаданого моменту в Суздальському літописі не відповідає відомостям як літописання Романовичів⁷¹ (пор. також далі), так і інших придатних для зіставлення із ним джерельних переказів.

Окремо випадає розглянути погляд, нібито “оповіджена через багато років літописцем Данила історія про панічну втечу вдови з малими дітьми не більш ніж поетичний твір, із властивими йому драматичними ефектами”. Таке визнання явно вимагає вдатися до прийнятних “меж поезії”, оскільки наведена фраза цілком очевидно переладована твердим наміром проголошувати “поезією” усе, що коментаторові не пасує, тобто не відповідає його теоріям сприйняття літопису разом із відображеною у ньому епохою. Уже проведений докладніший розгляд хронології цього періоду біографії короля разом із його тогочасним перебуванням в Угорщині⁷² звільняє від необхідності ще раз вдаватися до частини історичної.

Варто тільки затриматися на визнанні, нібито історія “оповіджена через багато років літописцем Данила”. Воно є явною – не зауваженою – міною супроти головної ідеї коментування, згідно з якою не існувало ніякого літописання

⁶⁹ Толочко О. Воеваша Ютвазъ . школо Шхоже и Боусовна... Галицько-Волинський літопис... С. 397.

⁷⁰ Його ж. славаху бо Игоревича... Галиць-

ко-Волинський літопис... С. 106.

⁷¹ Александрович В. “Угорське підданство”... С. 172–177.

⁷² Александрович В. “Угорське підданство”... С. 171–185.

та "літописця" короля Данила Романовича й усе записано як "поетичний твір" щойно після його смерті (датування пропонується різне, явно не узгоджене, докладніше див. далі). Поява чогось подібного у викладі стосовно одного з ранніх епізодів літопису виразно свідчить про відсутність належного опанування усієї сукупності залученого оповідання. Заодно так само й зі сумою власних уявлень про них. До чогось такого, зрештою, відсилають і численні інші вияви докладених зусиль (див. далі).

Потрактували найвні в літературі версії походження та іменування матері короля Данила Романовича "ерудованими вигадками"⁷³, О. Толочко ствердив: "у генеалогічних фантазіях, дослідники, здається, оминули єдине текстуальне свідчення родинних стосунків Романової, хоч би яким ненадійним воно було. Таке свідчення міститься в одному із читань Хлебн., який традиційно вважають найкращим свідком протографа ГВл. Хлебн.: Лестко не помануу враж^ачы . но с великою ч^астію пріа а кровь свою и дѣтате [Пат.: приа атровь свою и дѣтатѣ]"⁷⁴. Хоча в тому ж таки коментарі іменування ятрівкою визнано залученим як від угорського короля, так і краківського князя⁷⁵, на підставі наведеного фрагменту у версії літопису князів Острозьких (у російській та залежних від неї традиціях від прізвища новішого власника рукопису – Хлебніковській) коментатор ствердив, нібито "Романова була кровною ріднею Лешкові"⁷⁶. Однак за аналогічним твердженням літопису (під 1209 р.)⁷⁷, вона повинна бути визнана водночас такою ж ріднею й угорському королеві Ендре II. Проте не існує генеалогічної комбінації, спроможної відповідати обом цим можливостям. Тому засвідчена в літописі спорідненість здатна визначатися винятково через її чоловіка й насправді княгиня не мала інакших пов'язань з обома сусідніми правителями. Отже, чергова коментаторська "Еврика!" явно проголошена ще перед тим, як виштовхувальній силі належалося винести коментатора на поверхню... Радість якнайвиразніше не тільки передчасна, а й нічим не вмотивована.

Важливим моментом літописної історії княгині є розповідь під 1213 р. про війну з поляками, зокрема воювання біля Галича, до якої вплетено зовсім посторонній для самого оповідання запис про відхід княгині до монастиря⁷⁸. Він не спровокував окремого зацікавлення коментаторів, але непоодинокі відкликання до нього віднаходяться при інших нагодах (пор. далі).

Насамперед чимало уваги приділено присутності княгині в сюжеті з литовським посольством. У приданому коментарі вдова-чениця виявляється... не тільки головною дійовою особою, а й навіть особою... актуально правлячою. При цьому зауважено суперечність "між "початком" і "завершенням", неймовірну в тексті договірної грамоти (йдеться про поширений у літературі погляд, ніби запис про литовське послування повинен якимось відображати текст укладеної за його наслідками угоди): посольство приходить до Романової *та її дітей* (виділено – В. А.), а після переговорів "дають мир" лише Данилові й Васильку"⁷⁹.

⁷³ Толочко О. княгини же Романоваа . вземше дѣтатѣ свои... Галицько-Волинський літопис... С. 107.

⁷⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 108.

⁷⁵ Толочко О. княгини же Романоваа... С. 107.

⁷⁶ Там само. С. 108.

⁷⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 727, 728.

⁷⁸ Там же. Стб. 734.

⁷⁹ Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ.

прислаша князи Литовьскіи... Галицько-Волинський літопис... С. 175. З приводу зауваженої "неузгодженості" див.: Александрович В. "Щастя" короля Данила Романовича [Рец. на кн.:] Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 1). – Kraków: Avalon, 2012. – 538 s. Княжа доба: історія і культура. Вип. 9. С. 325.

Розвиваючи прийняту теорію всюдисущих редагувань і доповнень, із тексту ви-членувано гадане потенційне первісне ядро: “В то ж время бжѣим повеленіем . прислаша князи литовскіе . къ великой княгини Романовой [...] миръ даючи [...] и бѣ земля покойна. лахо^m же не престаюцим пакостащим . и приведе на на лит[в]оу . и воеваша ла^{xm} и много убійства сътвориша^c в ни^x”. Коментаторка в “самозродженому натхненні” – чого вартий “умиленно мальований” образок “дітей Романової”! – переконана, “що в початковому варіанті ще не було трьох дійових осіб (Романової, Данила та Василька), а йшлося лише про одну особу, яка уклала мир із литовськими князями”. Про це наче “свідчить завершення нашого епізоду (яке дехто з дослідників вважає частиною “договору”): “Лахом же не престаюцимъ. пакостащимъ. и приведе на на Литвоу”. Форма 3-ої особи однини аориста (приведе) указує на ту саму особу, про яку йшлося на початку, Романову. До неї прийшли послы з пропозицією мирної угоди, вона ж, Романова, зажадала виконання її”⁸⁰.

Що більше, як виявляється з подальшого, власне княгині-матері належалося заініціювати й самі переговори: “за буквальною смислом нашого фрагмента, литовські князі не були ініціаторами мирних переговорів, а відгукувалися на попередньо висловлену пропозицію Романової”. Хоча водночас власний погляд коментаторки охарактеризовано дивним: “Це досить дивно, адже жодних відомостей про таке посольство чи переговори в тексті ГВл не знаходимо”⁸¹. Його виведено винятково від аналізу граматичних конструкцій та власного їх розуміння (!) без врахування інших можливих реалій самої розповіді – за послідовного навіть ігноруванні чогось такого. Однак вивищення княгині як немовби глави держави – вона наче ініціює посольство, до неї приходять послы й вона провадить із ними міждержавні справи, укладає угоди й далі “домагається” їх виконання – виразно ігноруючи при цьому старшого сина як від 1205 р. князя – не тільки не відповідає чітко та послідовно викладеним у літописі загальновідомим історичним реаліям і сприймається відверто анекдотичною вигадкою. Як уже була нагода привернути увагу, князем і спадкоємцем зі смертю батька, згідно, зрештою, із правом успадкування та добре знаним однозначним за вимовою, проте здебільшого послідовно ігнорованим свідченням Лаврентьєвського літопису, все ще належно так і не усвідомленим, став Данило Романович⁸². Стосовно надто скромно відображеного в літописному викладі місця при ньому матері, то уже випало докладніше розглянути співвідношення між ними за дещо ранішого часу – при розповіді про виїзд юного короля з кількالیтнього перебування в Угорщині, де він неухильно виходить на перший план⁸³. Тим більше видається неочікуваною прийнята “першість” княгині-матері не тільки через чотири роки після його посадження 1215 р. у

Щодо відображеної угоди, то її сліду не випадало би добачати поза переліком імен литовських посланців. Література з цього приводу незмінно перебільшувала фактор документальної присутності. Лаконічний перелік відповідних поглядів навела: *Кириченко К. Бжѣимъ повелениемъ... С. 174–175.*

⁸⁰ *Кириченко К. Бжѣимъ повелениемъ... С. 176.*

⁸¹ Там само. С. 177. Прикінцева нотатка – показовий вираз наївності переконання, ніби в літописі неодмінно належить від-

дзеркалюватися “усьому”.

⁸² Новіше звернення до цього факту див.: *Александрович В. “Угорське підданство”... С. 160–161* (пор. також вище). Втім, в аналізованому виданні можна натрапити на твердження, нібито Данило Романович “уперше сів у Галич” (виділено – В. А.) щойно... 1230 р.: *Толочко О. оставившима же са . двѣима сѣома его... Галицько-Волинський літопис... С. 80* (пор. далі).

⁸³ *Александрович В. “Задамнені” проблеми... С. 207.*

Володимирі⁸⁴. А й навіть за умов, коли князеві уже виповнилося, очевидно, 18 років й він – після одруження не без явного розрахунку на отримання згодом за дружиною Галича – організував перший самостійний військовий похід – “на ляхів”⁸⁵, послідовно виступивши повноправним володарем.

Далі наведену – цілком здогадну – версію навіть використано одним з аргументів на користь можливої “державної” активності княгині-черниці й після постригу. Оглянувши зафіксовані в літописанні приклади відходу до монастиря у княжому середовищі, інший коментатор визнав: “постриження княгині в монастир не було ув’язненням і не служило непереборною перешкодою для активності поза його стінами. А тимчасовий, хай навіть і досить тривалий, вихід із монастиря ні з канонічного боку, ні з огляду на усталені практики не призводив до втрати чернечого статусу. Найочевидніше підтвердження знаходимо в самому ГВл: повідомляючи в контексті подій 1219 р. про відхід Романової в монастир, літопис, однак, згодом стверджує, що вона провадила переговори й укладала мирну угоду (виділено – В. А.) з литовськими князями”⁸⁶.

Не дивлячись на таке переконання, визнання в завершенні запропонованої реконструкції, нібито насправді тоді належалося урядувати княгині, якій наче тоді ж і випало відійти до монастиря, не тільки позбавлене логіки разом зі сенсом. Водночас подібне міркування спроможне видавати також відсутність орієнтації у ситуації. Окрім того, воно ще й зовсім підриває довіру як до самих “переконаних тлумачень”, так і засвідчених способів їх осягнення. Подібні зусилля презентуються очевидним виявом непомірної уваги до мовознавчого контексту, згідно з якою “Форма 3-ої особи однини аориста (приведе) указує на ту саму особу, про яку йшлося на початку, Романову”⁸⁷. Таке конкретне відсилання загалом могло бути й помилковим. Постійне відшукування так пожаданого “мовного ідеалу” в не відредагованому тексті, збереженому, до того ж, винятково в пізніх копіях, у якихось “чергових колінах” – заняття явно не з найперспективніших. Засвідчена через мовний контекст – при незрозумілому неврахуванні всіх можливих інших – “актуальна ерудиція” тут явно відмежується від ерудиції та досвіду загальних. Йдеться не тільки про Данила Романовича як зверхника держави, при якому мати ніяк не могла провадити якоїсь “самостійної” та “окремої” політики (що вже само по собі абсурд), виступаючи в ролі, яка їй у наведеному коментарі приписана винятково з міркувань неподоланної на те потреби. Окрім того, уже була нагода запропонувати докладніший аналіз епізоду з литовським посольством, який показав безперечну своєрідність викладу стосовно нього. Коли на початку тексту стверджено “прислаша князи Литовьскіи . к великої княгини Романовѣ [Хлебн.: Романовой] . и Данилови и Василкови. миръ

⁸⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 731.

⁸⁵ Там же. Стб. 732.

⁸⁶ Ставиский В. Огляд учених спроб ідентифікувати Романову... Галицько-Волинський літопис... С. 118. Явна помилка коментатора стосовно датування відходу княгині-вдови до монастиря: він ніяк не належить до 1219 р. – описані події викладено під 1213 р. У літературі тогочасне галицьке воювання, до розповіді про яке випадково потрапив запис стосовно відходу княгині-матері до монастиря, відносять власне до

1219 р. (див. далі). Загалом, щодо одруження та вслід за ним першого самостійного військового походу короля у новітній літературі здебільшого йдеться про 1217 та наступний рік, короткий перегляд відповідних пропозицій див.: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 93–94; Ejusdem. Król... S. 112–113; Головка О. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.). Київ, 2021. С. 362–364.

⁸⁷ Кириченко К. Бжиимъ повелением... С. 176.

да(р)юще”⁸⁸, то в його завершенні – після переліку послів – вміщене не враховане в коментуванні віднесене до улюбленої всесильної “вставки” цілком однозначне за вимовою висловлювання: “си же вси миръ даша . кнзю Данилови . и Василкоу . и бѣ земля покойна”⁸⁹. У ньому немає навіть віддаленого натяку на можливе відсилання до “великої княгині Романової”: замирення досягнуто з князем Данилом. Василько Романович – при братові навіть без княжого титулу⁹⁰. Останній залучений при цьому зворот передає підсумування дії й таким способом закінчує виклад щодо посольства.

У коментаторів же до цього цілком завершеного фрагменту розповіді приєднано... наступний запис – на розвиток досягнутої угоди про спільні дії із забезпеченими завдяки попередній домовленості новими союзниками: “Лахом же не престаюцимъ пакостащимъ . и приведе на на Лит[в]оу . и воеваца Лахы и много оубиства створиша в нихъ”⁹¹. Оскільки раніший впис про згоду з литовцями завершує зворот “си же вси миръ даша . кнзю Данилови . и Василкоу”, продовження про приведення нових союзників на “ляхи” однозначно повинно стосуватися саме Данила Романовича – власне він литовців і “приведе”.

Однак поглинута власним, суто “гендерним” уявленням про “державні” та “дипломатичні” успіхи немов перебуваючої у монастирі княгині-вдови, коментаторка визнала можливим припустити незмінно улюблене в колі новітніх тлумачів пізніше “рятівне” вставне редакторське походження імен князя Данила та його брата в цьому тексті в обох випадках⁹²! Припущення виявилось досить... Без доведення, випустивши водночас так само ще й зовсім тепер уже “непотрібних” литовських посланців, початок розповіді про посольство зі згадкою “великої княгині Романової” долучено до ніяк і нічим не поєднаного з ним цілком окремого наступного уже післяпереговорного епізоду з викладом стосовно “пакощення” ляхів та їх “утихомирення” зусиллями союзних тепер уже литовців. Власне на такий спосіб і постала “дипломатка в переговорах із литовцями” та “воююча з ляхами черниця” – винятково коментаторська “велика княгиня Романова”, що “діє як активна і самостійна особа” державно⁹³. Якнайочевидніше позбавлена, однак, будь-якої спільності з насправді викладеним в обох залучених фрагментах джерела. Тому ніяк не випадало би погодитися із підсумковим переконанням, ніби спрепарований на показаний спосіб текст без згадки про братів-князів “здається (і насправді є) нормальним літописним повідомленням, виконаним у звичному для ГВл наративному ключі”⁹⁴. Окрім як майстерності у творенні “непотрібних реалій” (Вільям Оккам) при неунікнено співіснуючій із нею неспроможності пізнання реалій, засвідчених у “не вартому прочитання” джерелі, така класична за вимовою реалізація знаної середньовічної сентенції “коли мало знаєш, видумуй усілякі жахи” нічого іншого засвідчити не спроможна.

Не менш показовий епізод коментаторської історії “великої княгині Романової” стосується її одруження. Розмірковування з відповідного приводу вибудувано задля утвердження послідовно присвоєного сумніву, ніби князеві Романові Мстиславовичу випало розійтися із дружиною, вступивши в інший шлюб: “Труднощі гіпотези про розлучення Романа і його повторний

⁸⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 735.

⁸⁹ Там же. Стб. 736.

⁹⁰ Див.: Александрович В. “Шастя”... С. 324–325; Його ж. “Задамнені” проблеми... С. 206–207.

⁹¹ Ипатьевская летопись. Стб. 736.

⁹² Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ...

С. 176.

⁹³ Там само. С. 177.

⁹⁴ Там само. С. 176.

шлюб непереборні⁹⁵. “По-перше, походження другої Романової не може бути пов’язане з жодною із панівних династій Східної Європи. По-друге, здогадний другий шлюб Романа із цією жінкою не відзначений жодним текстом. Потрете, практично до самої смерті (1205) Роман був одружений з іншою жінкою, дочкою Рюрика Ростиславича⁹⁶. У підсумуванні проведених на такий спосіб міркувань усе покликано працювати на рядовий happy end. Князеві немовби належалося помиритися із дружиною, яку він уже достатньо давно “пуцав”, а згодом – уже пізніше – навіть постриг разом із її батьком та матір’ю й саме вона мала народити після примирення, але – при цьому – ще перед постриженням (!) синів Данила та Василька, фігуруючи надалі в літописі – вже після постриження (!) та смерті чоловіка – як законна “велика княгиня Романова”. Князь Рюрик Ростиславович, вийшовши після смерті зятя з чернецтва, не мав іти війною на доньку і внуків: “в початковому стані “галицького” літопису відомості про ці події не читалися (див. коментар до ПСРЛ 2: 717–718). Тобто у волинській версії історії (на відміну від суздальської) Рюрик не ворогує з Романовою та її синами⁹⁷. Очевидного, що постриг дружини князеві Романові Мстиславовичу наче випало здійснити взимку 1203–1204 р. вже... після народження обох синів, – у коментаторському екстазі не зауважено. Наскільки в екстазі – показує ще й явне заперечення на іншу нагоду “доведеного” тут дідівства київського князя: “Не бувши нащадком Рюрика (виділено – В. А.), Данило, проте, діє як ктитор монастиря і тим самим виступає правонаступником київських князів⁹⁸. Не побачено також, що разом із князем Рюриком пострижено “и дщерь еѣ. юже бѣ пѣсти⁹⁹” (виділено – В. А.), тобто ту саму колишню дружину, ще й поіменовану при цьому винятково як “дщерь”, “юже бѣ пѣсти”, – стверджено цілком однозначно: відіслав від себе вже давніше. Однак, не для коментатора: “Уточнення “юже бѣ пѣсти” своїм плюсквамперфектом (“ту, що колись був пустив”) сигналізує, що є відсиланням до попередньої згадки “дчери Рюрикової” (виділено – В. А.), а не констатацією поточного стану справ зі шлюбом Романа¹⁰⁰. Навіть коли виразно наголошена закінчена дія – пустив (а не “пускав”, що могло б передбачати якісь подальші зміни стосунків). Проте й “пустив” й не мав при собі. І коли вона 1198 р. у Вишгороді “брала” новонароджену племінницю, доньку брата Ростислава Рюриковича: “приеха Мъстиславъ Мъстиславичъ . И тетка еи Передъслава . и взаста ю . к дѣдоу и к бабѣ . и тако воспитана бѣс . в Къевѣ на Горахъ¹⁰¹, й через два роки – коли київський князь із родиною, втім “сѣ дочерью своею Передъславою¹⁰² (У Київському літописі так а не інакше!) святкував спорудження підпірної стіни в київському Видубицькому монастирі. У сюжеті з постриженням її, як уже відзначено, знову зафіксовано при батьках у Києві. Проте цього факту коментар... не зауважив, зосередившись тільки на двох перших: “документально нарізне проживання Романа та Предслави

⁹⁵ Толочко О. кнагини же Романоваа... С. 112.

⁹⁶ Стависький В. Огляд учених спроб... С. 112.

⁹⁷ Там само. С. 118.

⁹⁸ Стависький В., Толочко О. изииде же на празни* сѣто Дмитрѣа... Галицько-Волинський літопис... С. 405 (йдеться про київський Видубицький монастир, пригаданий у контексті знаної літописної розповіді про від’їзд короля до Орди восени 1246 р. – пор.

далі).

⁹⁹ Суздальская летопись. Стб. 420.

¹⁰⁰ Стависький В. Огляд учених спроб... С. 114.

¹⁰¹ Ипатьевская летопись. Стб. 708. У коментарі О. Толочка при цитуванні цього запису помилково вказано “Стб. 709”: Толочко О. кнагини же Романоваа... С. 108. Інше відкликання слушніше: Там само. С. 113.

¹⁰² Ипатьевская летопись. Стб. 711.

засвідчується лише для кінця 1198 та протягом 1199 р.¹⁰³, ще раз ствердивши сприйняття літопису винятково “безсловесною служницею” послідовно скерованого зовсім героїчного коментаторського завзяття. Завдяки застосованій хитрості “труднощі” стосунків галицького князя з дружиною “на потребу” виявилися обмеженими винятково кінцем 1198–1199 р.

Однак наявні не тільки такі “дрібниці”. Відкликаючись до зимового походу за участю князів Романа Мстиславовича та Рюрика Ростиславовича на половців, йдеться про немовби навіть князівський з’їзд на підсумування військового успіху, відбутий у Треполі: “Сцена завершення походу застає *родину Рюрика* в Треполі в *цілковитій згоді* (виділено – В. А.). До князів, як з’ясовується, долучається жіноча половина родини: дружина Рюрика Анна та дружина Романа Предслава¹⁰⁴. Викладене сприймається виразом переконання про порозуміння князя Романа з “відпущеною” свого часу дружиною: “Про те, що примирення таки відбулося, свідчить сцена 1205 р. Присутність на князівському з’їзді в Треполі Предслави, у разі, коли це давно покинута жінка, та ще й при колишньому чоловікові, уже давно одруженому з іншою жінкою, була б не просто конфузом, а скандалом для загалом пуританських звичок Рюриковичів. Очевидно, обидві княгині приїхали, щоб зустрітися зі своїми чоловіками¹⁰⁵. Чого “обидві княгині” мали їхати назустріч чоловікам (подібного “виїзду” жіноцтва старокиївській історії, здається, зафіксувати не випало), а не очікувати їхнього прибуття до Києва – довідуватися, звісно, не належувало... Проте насправді ніякого “князівського з’їзду” в Треполі у згаданому сенсі – з княгинями й т. п. – не було. Намагання бачити “родину Рюрика в Треполі” – явна вигадка. Запропоноване – очевидний скандал, оскільки нарисована картина не має нічого спільного з викладеним у літописній розповіді. При всій лаконічності вимови вона твердить винятково про чотирьох князів, виразно подаючи: “Рюрик^к и Рома^л. и Ростисла^в приѣхавъ бѣвъ оу шюрина своего оу Переяславли . тоу было мироположение въ волостехъ кто како терпелъ . за Роускоюю землею¹⁰⁶. За такого розподілу інтересів недалеко було до потенційного конфлікту¹⁰⁷, що й сталося: “и дѣяво^т положи сматение великое¹⁰⁸. Розповідь Суздальського літопису не зберегла відомостей стосовно розвитку подій, проте чітко підсумувала: “Романъ . емъ Рюрика . и посла в Киевъ . и постриже в чернци¹⁰⁹. Отже, князь Роман Мстиславович “емъ” у Треполі лише самого Рюрика Ростиславовича: ніхто з родини за цих обставин не фігурує. Й також тільки його “посла в Киевъ”, де, як цілком виразно стверджено, його й “постриже в чернци”. Там же, в Києві, випадає здогадуватися, галицький князь “постриже” так само “и женѣ^с и дщерѣ^с . юже бѣ пѣсти^л”¹¹⁰, – раніше в розповіді неприсутніх. Показово, що знову “дщерѣ” – без найменшого натяку на можливе інше. Хоча йдеться про вже ряд

¹⁰³ Толочко О. княгини же Романова... С. 114.

¹⁰⁴ Ставицький В. Огляд учених спроб... С. 113–114.

¹⁰⁵ Там само. С. 114 (сюжет насправді стосується не 1205 р., а ранішого часу).

¹⁰⁶ Суздальская летопись. Стб. 420.

¹⁰⁷ Особливо на тлі попереднього довготривалішого конфліктування між князями Романом Мстиславовичем та Рюриком Ростиславовичем, див.: Ипатьевская летопись.

Стб. 696–698. Пор.: Суздальская летопись. Стб. 417–420.

¹⁰⁸ Суздальская летопись. Стб. 420.

¹⁰⁹ Там же. “відіслав з своїм боярином в Київ” – ствердив М. Грушевський, див.: Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 2: XI–XIII вік. Вид. друге, розширене. Львів, 1905. С. 228. У самому літописі жоден “боярин” не фігурує – ще одне красномовне свідчення легкості обростання історії... позаджерельними “фактами”.

¹¹⁰ Суздальская летопись. Стб. 420.

років “колишню” дружину, “юже бѣ пѣсти”¹¹¹, яка, за наведеними переказами літописів, принаймні від 1198 р. постійно – належить прийняти – перебувала при батьках. Наведене (див. вище) коментаторське “хитрування”: “Уточнення “юже бѣ пѣсти” своїм плюсквамперфектом (“ту, що колись був пустив”) сигналізує, що є відсиланням до попередньої згадки “дчери Рюриковой”, а не констатацією поточного стану справ зі шлюбом Романа”, передбачаючи зовсім незрозуміле “ходження сюди-туди” (у коментаторів, як видно, пожадане та поширене, хоч і – за засвідченого заглиблення – може й не усвідомлене) не випадало би брати до уваги. Запис виразно твердить: “бѣ пѣсти”, без місця для можливих “потрібних зусиль”.

Отже, княжий “трепольський з’їзд” “із княгинями” – очевидна і явна вигадка, звично похапцем видумана замість зваженого вивчення зафіксованих у джерелах обставин. Постриження княгині, яку чоловік уже давніше “бѣ пѣсти”, – поза всяким сумнівом. Отож, примирення подружжя (разом із народженням синів!) – тільки ще одна безперечна вигадка. Але так само не тільки не було, а й не могло бути “єдиної великої княгині Романової”. Її постать з’явилася внаслідок зовсім фантастичного нечитання літопису – із заміною цього найважливішого зобов’язання наукового дослідження, незмінно заснованого на тлумаченні джерел, необмеженим видумуванням на зовсім поверхово перейняті від них теми та навіть із явним плутанням жанрів. Тобто, коли для тлумачів “Труднощі гіпотези про розлучення Романа і його повторний шлюбу непереборні”, то коментаторська “єдина велика княгиня Романова” завідомо неприйнятна. Із “розлученням” справді не обійшлося без “труднощів”, оскільки князеві ніби випало одружитися повторно при першій дружині: літописний переказ, як показано, викладає ситуацію саме так... Очевидно, не всі тонкощі стосунків галицької княжої пари відобразили актуально доступні джерела...

Так само пострижена незадовго до смерті чоловіка княгиня Предслава ніяк не мала вже “вдовою”, “восприимши мнискки чинь”¹¹¹, постригтися... вдруге¹¹². Звідсіля коментаторське підсумування: “Гіпотеза про Романову як Предславу Рюриківну, єдину дружину і єдину вдову Романа Мстиславича, не створює непереборних труднощів як із погляду “реалістичного” розуміння ситуацій, так і – що головне – для тлумачення тексту ГВл. На відміну від усталеної в літературі гіпотези про Романову як другу дружину князя, у світлі якої ціла низка повідомлень літопису виявляється “загадковою”, наша гіпотеза нормалізує ці ілюзорні “головоломки”, даючи їм задовільне пояснення”¹¹³. Задовільне тільки для творця, який сам же її – дорогу – й видумав за неунікненною закономірністю “іщущій да обрящет”. Для того, аби стати справді історією, цього, як усе переконує аж надто виразно, – явно мало... Проте: “джерелам відома лише одна дружина Романа (до його смерті), а по смерті – лише одна Романова вдова”¹¹⁴... При такому переконанні якнайочевидніше належить уточнити: не джерелам, а лиш окремим надміру своєрідно наставленим щодо них трактувальникам... Явленням водночас ще так само не надто уважними читачами...

¹¹¹ Ипатьевская летопись. Стб. 734.

¹¹² Ставицький В. Огляд учених спроб... С. 114. В обширній літописній спадщині навіть... віднайдено напоготові “потрібний” прецедент, здатний порятувати новоопрацьовану версію і від такої наче надто очевидної пастки. Цей конкретний сюжет

стосується, правда, теж зовсім незвичного постриження у ченці... єпископа: Там само. Але при потребі...

¹¹³ Ставицький В. Огляд учених спроб... С. 119.

¹¹⁴ Толочко О. княгини же Романова... С. 108.

навіть власних гіпотез. У джерелах же “однієї Романової”, з якою князеві належалося розійтися, зійтися знову, народити двох синів, а тоді... її постригти – існувати не може. Це – конструкція винятково для працюючих на описаний манер незмінно “усепроникливих”...

У результаті спрепарованого на такий цілком уже, як показано, карколомний спосіб набору “потрібних реалій” до вже давніше відомих, долучається ще одна “гіпотеза” з пропозицією з’ясування ребусу “великої княгині Романової”... Однак таємничість самої особи від засвідчених виявів новизни не меншає ніяк. Особливо з огляду на зауважений у “пропозиції” набір вимовних “проміжних” фактів та сюжетів, яким – виявляється – “не місце в історії”, породі новітніх трактувальників не потрібний зовсім. На тому, що творець такої конструкції як “випав із жанру”, так і “впав” у зовсім інший, надто вже конкурентний знаменитому баронові Мюнхаузену, – можна додатково не наголошувати...

Проте “здогад” наштовхується на ще одне якнайістотніше заперечення зі ширшим контекстом, досі в літературі не зауважене. У Лаврентьевському літописі під 6705 р. зберігся запис: “Романко поча пушати дчерь Рюрикову хоташеть ю постричи”¹¹⁵, до останнього як зазначено, мало дійти тільки взимку 1203–1204 р. Над причинами такої поведінки князя дотепер не дуже задумувалися. Якнайочевидніше, не випадало би погодитися із твердженням: “Motywy postępku księcia włodzimierskiego są dość czytelne. Można się domyślać, że to była zemsta za odebrane przez Ruryka (київського тоді князя Рюрика Ростиславовича – В. А.) przyznanych wcześniej pięciu grodów”¹¹⁶, яке спровокував суздальський князь Всеволод Юрійович, домагаючись собі частки в Руській землі¹¹⁷. Князь Роман Мстиславович спершу погодився віддати (для нього) із заміною отримані раніше міста київської околиці¹¹⁸, проте далі спротивився й став конфліктувати з тестем¹¹⁹. У 1196 р. князь, допомагаючи чернігівським князям, воював проти тестя з даного йому взамін Полонного¹²⁰. У відповідь київський князь наслав на нього князя Володимира Ярославовича галицького¹²¹. Стосунки, очевидно, розладналися, принаймні дружина князя Романа Мстиславовича Представа, згідно з наведеною літописною згадкою, вже перебувала при батькові 1198 р.

Однак, як видається, не зауважена досі причина приховує водночас так само й зовсім іншого характеру стосунки та набагато істотніша. Вадим Стависький у розглянутому коментарі з настільки оригінальною ідентифікацією особи “великої княгині Романової” мимохідь зауважив: “Можливо, що крім політичних розбіжностей із Рюриком, відсутність синів була однією з причин

man w 2 poł. lat 90 XII w. pozwolić na zerwanie małżeństwa z Predslawą, a więc i sojuszu z Rurykiem Rościsławowiczem”: *Ejusdem. Daniel Romanowicz...* S. 24. Іншого разу подано: “*Niezgodność interesów politycznych* (виділено – В. А.) pomiędzy zięciem i Rurykiem... spowodowała, że książę włodzimierski zdecydował się zerwać związek z Predslawą. Jak domyślają się niektórzy badacze, za pretekst do tego kroku mógł posłużyć długotrwały brak męskiego potomka”, див.: *Ejusdem. Król...* S. 45.

¹¹⁵ Лаврентьевская летопись. Стб. 412–413.

Відомість повторено також у пізніших московських Воскресенському та Ніконовському літописах: Воскресенская летопись ПСРЛ. Т. 7. Санкт Петербург, 1856. Стб. 106; Патриаршая или Никоновская летопись ПСРЛ. Т. 27. Москва; Ленинград, 1962. Стб. 29.

¹¹⁶ *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich* (Biblioteka Genealogiczna. Т. 6). Poznań; Wrocław, 2002. S. 31. Згаданий джерельний запис про початок конфлікту навколо міст: Ипатьевская летопись. Стб. 683–685. За іншої нагоди автор, не вдаючись до мотивації, ствердив: “Już jako liczący się gracz politycznym mógł sobie Ro-

¹¹⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 683–684.

¹¹⁸ Там же. Стб. 684–685.

¹¹⁹ Там же. Стб. 686.

¹²⁰ Там же. Стб. 696–697.

¹²¹ Там же. Стб. 697–698.

шлюбних проблем Романа і Предслави, а також і Романового бажання звільнитися від цього зв'язку"¹²². Хоча такому міркуванню не надано значення, вказана при цьому обставина явно заслуговує докладнішої уваги.

Народжений між 1155 та 1162 р. князь Роман Мстиславович повинен був одружитися доволі "пізно" – щойно між кінцем 1170-х років та серединою наступного десятиліття¹²³. На час конфлікту з дружиною він мав прожити в шлюбі понад десятиліття чи майже два. Проте в них народилися тільки дві доньки: Федора, одружена зі спадкоємцем галицького престолу Володимиром Ярославовичем¹²⁴, та не відома на ім'я, видана за чернігівського князя Михайла Всеволодовича¹²⁵. Безперечно, саме відсутності спадкоємця і належалося спровокувати конфлікт із дружиною та її родиною й привести до прямо не задокументованого в джерелах другого одруження¹²⁶. Із приєднанням Галицького князівства до Волинського князь, як відомо, розбудовував амбітні плани на майбутнє¹²⁷. З цього огляду княгиня Предслава Рюриківна ніяк не могла бути знаною пізнішому західноукраїнському літописові "великою княгинею Романовою" й не "не у всьому легальний", оскільки до остаточного розлучення із першою дружиною через її насильне постириження дійшло щойно взимку 1203–1204 р., коли в князя Романа Мстиславовича вже було двоє синів від іншої дружини, другий шлюб мусив бути реальністю (пор. вище). А конфлікт із першою дружиною мав далеко не "звичну родинну" основу, оскільки надто скромно зауваженням досі обставинам, які його породили, згодом належалося відобразитися й поміж нащадками. Щодо проблем на зазначеному ґрунті серед них, то варто пригадати так само два одруження князя Василька Романовича і його єдиного сина Володимира Васильковича та відсутність у того дітей. Як і так само безпотомний відхід останніх Романовичів, що, зрештою, мало обернутися знаними трагічними наслідками. Виразної вимови такого зіставлення загальновідомих фактів у зазначеному контексті зауважити досі якось не випало...

Поміж нечисленними літописними епізодами, позначеними присутністю "великої княгині Романової", увагу коментатора привернула й згадка про нібито її прагнення "княжити самій": "мѣи же... оумолившѣ єго . остави в Галичи . а сама йде в Белзь . оставивши и [Хлебн.: остави] оу невѣрнѣхъ Галичанъ . Володиславимъ свѣтомъ . хотяца бо княжити сама"¹²⁸. Як стверджено врозріз із чималою попередньою традицією, "загадкова фраза "хотаца бо княжити сама" не має стосунку до Романової", а наче повинна бути віднесена до боярина Владислава Кормильчича, який, "переконавши княгиню залишити Данила в Галичі, розраховував "княжити", маніпулюючи дитиною (sic!)"¹²⁹. Наведене прикінцеве іменування юного Данила Романовича "дитиною" для коментаторської свідомості вельми показове (пор. вище). "Приписати Романовій

¹²² Ставицький В. Огляд учених спроб... С. 117.

¹²³ *Dąbrowski D. Rodowód...* S. 25, 30; *Ejusdem. Daniel Romanowicz...* S. 23–24; *Ejusdem. Król...* S. 44.

¹²⁴ *Ejusdem. S. Rodowód...* S. 45–46. Пор.: *Ejusdem. Król...* S. 70–71.

¹²⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 782. Пор.: *Dąbrowski D. Rodowód...* S. 51–52.

¹²⁶ До цього моменту увагу привернув: Кралюк П. Роман Мстиславович, князь волинський і галицький. Історико-біографіч-

ний нарис. Луцьк, 1999. С. 68–73. Вслід за ним зазначену обставину згадав: *Dąbrowski D. Król...* S. 45. Пор. також: *Горovenko A. B. Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в історії, епосі і легендах.* Санкт-Петербург, 2011. С. 69.

¹²⁷ *Майоров А. В. Русь...* С. 19, 111–114, 117–118.

¹²⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 727.

¹²⁹ *Толочко П. мѣи же возьмѣ меч из роукоу...* *Галицько-Волинський літопис...* С. 164–165.

проти природне бажання (виділено – В. А.) стати князем не можна ще й тому, що кількома рядками нижче літописець подає цілком недвозначне розшифрування нашого епізоду, вкладаючи його в уста угорського короля: “Володиславъ княжитса . а мтровъ мою выгналь”¹³⁰. Однак насправді “проти природного” бажання у княгині-матері, звісно, не було: вона тільки прагнула залишитися при синові й, вдаючись до “великих бояр” покійного чоловіка, перебувати в тій ролі, яку з її відходом узурпував “Володиславъ”. Власне це недвозначно й відчитується у наведеній фразі угорського короля. Як цілком однозначний за змістом запис “хотаща бо княжити сама” мав перетворитися на “сама [Романова] поїхала до Белза” бо “[Кормиличичі] бажали самі княжити”¹³¹ (навіть, як тут прийнято, – не один!) – теж тільки ще одне очевидне доповнення до численних таємниць непогамовних коментаторських зусиль.

Нібито прагнення княгині-матері княжити має на зовсім дивний спосіб не зауважений досі важливий для розуміння ситуації супровід: “Володиславимъ свѣтомъ (виділено – В. А.) . хотаща бо княжити сама”. Отже, насправді княгиня-вдова не “рвалася до влади”, а немов виступала “маріонеткою” знаного лідера галицького боярства, прагнучи “княжити сама”, як стверджено, за його порадою. Позиція княгині при такому надто лаконічному віднотуванні не зовсім виразна. Літописний виклад із відповідного приводу звично об’єднує різні й різночасові події¹³². Спершу йдеться про її усунення із Галича: “миноувшю же времени . Галичанъ же выгнаша Даниловою . мѣрь изъ Галича”, чому мав бурхливо протівитися юний князь (епізод зі шумавинським тіуном). Княгиня “оумолившѣ ѣго . шстави в Галичи . а сама иде в Белзъ”¹³³ . шставивши и оу невѣрныѣ Галичанъ”. Тільки після цього постає явно додаткова для попереднього, неначе додана “навздогін” фраза “Володиславимъ свѣтомъ . хотаща бо княжити сама” – її звично сприймають відсиланням до ймовірної причини вигнання. Насправді ситуація не настільки однозначна. Адже коли “княжити” радив Володислав, це мало б виглядати віддзеркаленням позиції впливової частини галицького боярства, а не, як дотепер незмінно вважалося, – одноосібних намірів княгині. Тоді мотиви вигнання сприймаються іншими. Явно повинно йтися не інакше, як про певну обставину за умов її розвитку. Звідсіля спершу мав бути “свѣт” й залишення княгині-вдови в Галичі у заздалегідь домовленому статусі, а по якомусь часі – вигнання. Як випадало би здогадуватися, княгині не належалося “вжитися” із боярством, що, з огляду на знаних “невѣрныѣ Галичанъ”, мало б видаватися цілком очевидним та загалом навіть наперед передбачуваним.

Показовим сприймається також тлумачення важливої для характеристики постаті “великої княгині Романової” нотатки про її відхід до монастиря: “Проте в одному з попередніх повідомлень літописець зазначив, що вона постриглася

¹³⁰ Там само. С. 165.

¹³¹ Там само.

¹³² Ипатьевская летопись. Стб. 727. До такого характеру тогочасних джерел була нагода привернути увагу на прикладі знаного угорського хронікарського переказу про участь короля Данила Романовича в коронації угорського короля Бели IV в 1235 р.: Александрович В. “Угорське підданство”... С. 153–155. Пор. так само запис стосовно князя Василька Романовича в літописному

переказі про прибуття короля Данила Романовича до Холму з Опавського походу 1253 р.: *Його ж. “И приде во гра^а холмъ . Съ чѣтью и со славою”*. Повернення короля Данила Романовича з Опавського походу літа 1253 року у викладі холмського літописця: між вимовою джерела та “скарбами історіографії” (див. у цьому вип., с. 127–129).

¹³³ Белз, як відомо, належав тоді молодшому синові Василькові: Ипатьевская летопись. Стб. 721, 725. Вигнана з Галича княгиня-вдова мала піти до нього.

в монастир... і, отже, була вже поза реальною політичною діяльністю¹³⁴. Зіставлення давнішої згадки про вступ до монастиря із прийнятою активністю за часів литовського посольства (див. вище) стало підставою для висновку: "Дві зазначені обставини змушують сумніватися, чи стоїть повідомлення про мир із литовськими князями на належному місці. Не виключено, що його переміщено з якоїсь позиції серед раніших повідомлень, що стосувалися до часу перед постриженням Романової"¹³⁵.

Однак звернення до літописної нотатки про відхід до монастиря переко-нує у її знаходженні власне поза певним конкретним місцем. Запис внесено по-серед розповіді під 1213 р. про галицьку війну якнайочевидніше без будь-якого зв'язку з викладеними при цьому подіями: "Мьстиславоу же не могшоу битьса съ Оугры . и просаше зата своего Данила и Шлександра . да быґста затвори-ласта в Галичѣ . шбѣщаса емоу Даниль и Шлександръ ити в Галичѣ . Даниль же затвориса в Галичѣ . а Шлександроу не смѣвьшоу . тогда же великаа княгини Романоваа . восприимши мнискии чинґ (виділено – В. А.) . потом же приде рать подѣ городѣ . Каломанѣ . и Лаховѣ . и многуо бою бѣвьшоу . на Кровавомѣ бро-доу . и паде на на снѣгѣ . не могоша стояти . идоша за Рогожиноу идоша на Мьстислава . и прогнаша и земли"¹³⁶. Дивно, що тлумач не зауважила такого характеру нотатки й не визнала належним його прокоментувати. Погодити-ся із тим, як стверджено, нібито "в одному з попередніх повідомлень (виділено – В. А.) літописець зазначив, що вона постриглася в монастир"¹³⁷ не можна ніяк. Переказ про відхід до монастиря не належить до "повідомлень", чогось такого нічим не пригадає, а явно розриває цілісну розповідь, є у ній чужорідним. Тоб-то, повинно йтися не про звичну інформацію літописця, а доповнення, явно пізніше. Виразно демонстративний характер та безсумнівна поява у нічим не обумовленому місці з очевидним порушенням суцільної розповіді спроможні свідчити винятково про новіший – у порівнянні зі самим текстом – додаток "на полі", до того ж, – поза головним викладом на зовсім іншу тему. Згодом при переписуванні його "механічно" віднесено до зовсім невідповідного та неналежного місця літописної розповіді. Як при розпропагованих тонкощах проникнення до літописних таємниць можна не зауважити подібного аж над-то очевидного стороннього втручання – приречене залишитися без відповіді. Проте стосовно практикованих зусиль із зосередження тлумачення на аналізо-ваному тексті воно, все ж, цілком певно здатне підказати щось достатньо істот-не... І як за засвідченого "заглиблення" вірити коментаторам стосовно їхнього неодмінного "всепроникнення" – задуматися теж не зайве...

Причому, в найдавнішій частині літопису подібна нотатка не одинока. Уже була нагода привернути увагу до аналогічного походження й іншого важ-ливого запису – про зустріч княгині-матері з угорським королем у Сяноку в 1205 р.¹³⁸ Із запропонованого зіставлення обох фактів повинно виходити не за-уважене досі конкретне вимовне окреме вищезазначене, згодом комусь випало віднотувати в лаконічних формулюваннях на полях два важливих

¹³⁴ Кириченко К. Бґжимѣ повелениемь...

С. 177.

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 733–734.

¹³⁷ Кириченко К. Бґжимѣ повелениемь...

С. 177.

¹³⁸ Найдокладніше сяноцький епізод роз-глянуто: Александрович В. "Угорське піддан-

ство"... С. 160–173. В аналізованому коменту-ванні цей запис потрактовано невід'ємною складовою первісного тексту: Толочко О. Собравшо же Роурикоу Половци и Роу-си много... Галицько-Волинський літопис... С. 100. Однак із наведених міркувань таке сприйняття неприйнятне.

доповнення стосовно особи “великої княгині Романової” та її активності з фактами, яким не належалося потрапити до первісного варіанту викладу, істотними не тільки для особистої біографії княгині. Логічно напрошується висновок про вірогідний слід присутності й читацької зосередженості її самої. Як би несподіваним не мало видатися таке припущення, наведені факти та обставини, від яких воно виводиться, здатні сприйматися немало переконливими. Цілком очевидно, правда, повинно йтися про інакшу історію літопису, відмінну від тієї, яку намагаються утвердити в новіших публікаціях із претензією на визнання загальноприйнятною і навіть єдиною прийнятною. Уже те, що новітні різнопроникливі трактування виявилися нездатними зауважити такої цілком очевидної особливості давнішої частини літописної розповіді, відсилає до безперечних вад та недоліків, притаманних практикованому “всепроникненню”...

Навколо загалом напрочуд скромно відображеної у літописі особи “великої княгині Романової” у коментарях накопичилося й інших, не менш вимовних трактувань, так само ніяк не спроможних витримати належного критичного вивірення.

Найпізніше із них й водночас одне з найпоказовіших стосується загально-визнаної досі останньої згадки про неї у викладі довготривалого коронаційного процесу короля Данила Романовича¹³⁹, згідно з яким матері належалося знаходитися серед тих, кому випало схилити до прийняття корони¹⁴⁰. Лише Ісидор Шараневич твердив при цьому про матір не короля, а... уже покійного на той час краківського князя Лешка Бялого: “Убежденный тыми князями, именно Болеславом Краковским, Семовитом Мазовецким и матерію Лешка Белого, а своєю ятровією, согласился Данило на предложения папы”¹⁴¹. На чому засноване переконання щодо присутності тут саме краківської княгині – залишилося поза рядком. До пропозиції, наскільки відомо, ніхто далі не вдавався.

Продовження їй судилося отримати лише в нововиданому тлумаченні, хоча тут й зауважено, що насправді повинно йтися не про матір покійного краківського князя, а його вдову та матір актуального князя Болеслава Встидлівого¹⁴². Тобто, приписавши “успіх переконання” іншій особі, автор ідеї навіть... помилився при визначенні самої особи... Проте новітнього толкувальника це не зупинило. Як не застерегла так само й малочисельність відомостей про краківську княгиню. У західноукраїнському літописі вона з’являється тільки двічі зі значною різницею у часі. Вперше лаконічно її зафіксовано при одруженні 1207 р. (під 1204 р.)¹⁴³. Другий і останній переказ стосується ситуації після вбивства князя Лешка Бялого коли чернігівський князь Ростислав Михайлович, готуючи 1245 р. похід проти Данила Романовича й випросивши військо у тестя, угорського короля Бели IV, вдався за допомогою також до Кракова: “идеть в Ладзьскоую землю . и молиса Лъстьковой и оубѣди ю . да послеть с нимъ Лахы . и посла с нимъ . вое нарочиты боары и инии Лаховѣ избѣгли бахоу изъ земли . хотяще ити к Данилови . оубѣдѣв же Ростиславль выходѣ . хотяще имѣ полуочити мѣть . оу Лестьковича и оу мѣри его . идоша к нему на помощь . еже по малѣ времени . ѿгъ быѣ старѣиши ихъ Творыанѣ”¹⁴⁴.

¹³⁹ До довготривалості як унікальної особливості записаної історії коронації увагу привернуто: *Александрович В.* Коронація... С. 138–158.

¹⁴⁰ *Ипатьевская летопись.* Стб. 827. Новіший розгляд цієї версії: *Александрович В.* Коронація... С. 146–151.

¹⁴¹ *Шараневич И.* История Галицко-Володимирской Руси от найдавейших времен до року 1453. Львов, 1863. С. 98.

¹⁴² *Аристов В.* и оубѣди его... С. 473.

¹⁴³ *Ипатьевская летопись.* Стб. 720.

¹⁴⁴ Там же. Стб. 800.

Коментатор рішуче відкинув можливість того, що зазначене зусилля із “переконання” повинне стосуватися “великої княгині Романової”: “Усупереч однастайності дослідників, пристати на ототожнення згаданої в тексті жінки з Романовою не видається можливим. Згадка ця виглядає вкрай підозріло в контексті подій 1250-х рр.”¹⁴⁵. Наведені аргументи немало своєрідні й засновані на відході княгині-матері до монастиря ще десь близько 1219 р., надалі “зануреної до монастирського життя”. До цього міркування додано докази зовсім несподівані. У тлумаченні до розповіді про литовське посольство того ж, як вважається, 1219 р. княгиня-вдова – пам’ятаємо – в переконанні іншого коментатора (він же і редактор видання), перебуваючи вже якийсь час у монастирських стінах, не тільки без огляду на сина – практично цілком дорослого і самостійного вже тоді князя – немов одноосібно провадить переговори з посланцями. Тут же за результатами домовленостей їй ще навіть належить діяти *manu armata*, організовуючи союзну литовську збройну відповідь на “пакості” “ляхів” (див. вище). Тепер же, коли така активність “непотрібна”, пропагується акурат протилежне: “За давньоруським звичаєм, постриження жінки по смерті чоловіка означало цілковитий розрив із громадським життям”. “Крім того, нам невідомі випадки такого тривалого життя князівських удів після постриження. Якщо пристати на традиційне прочитання, виходить, що “Романова” подала свій голос *майже через сорок літ* (виділено – В. А.) після того, як відійшла від усіх мирських справ, а потім так само безслідно зникла. Ситуація неймовірна. І хроніст ніяк не коментує цього дивного моменту”¹⁴⁶. Втім, найближчому попередникові¹⁴⁷, як і іншим попередникам, нічого дивного при цьому на вбачалося. Не може також не привернути уваги “безслідне зникнення”, ніяк не однозначне з відсутністю у подальшому літописному викладі. Останнє сприймається цілком звичним навіть для княгинь, не кажучи про княгинь-вдів у чернецтві. Що ж до інших випадків “такого тривалого життя князівських удів після постриження”, то належало би пригадати не тільки те, що взагалі зафіксовано з цього приводу. Варто також пам’ятати, що “великій княгині Романовій” випало овдовіти, очевидно, ще в достатньо молодому віці, як і, так само, – далеко не літньою прийняти постриг. На час королівської коронації сина вона, виходячи з його літ, мала би бути, мабуть, на восьмому десятку. Вік поважний, але не неможливий. “хроніст ніяк не коментує цього дивного моменту” тільки через відсутність у джерелі чогось хоч якось наближеного до подібних зусиль взагалі. Не випадало би розважати, наскільки зайве домагатися від нього актуально потрібного...

Продовження не менш показове: “Згідно з текстом літопису, Данила вмовляли й переконували прийняти корону тим, що навзамін йому забезпечать воєнну допомогу проти татар. З боку польських князів і бояр (sic!) цей аргумент виглядає цілком доречним, однак звучить абсурдно в устах старої жінки, що *понад тридцять років не виходить* (виділено – В. А.) із монастиря”¹⁴⁸. Тут не може не привернути уваги завідома абсурдність у визнанні абсурдності того, нібито княгиня-мати мала переконувати сина прийняти корону акурат “тим, що навзамін йому забезпечать воєнну допомогу проти татар”. У коментатора їй випало “повторити” аргументи, співвіднесені в літописному викладі з польською стороною. На який спосіб матері належалося вдаватися до приписаної

¹⁴⁵ *Арістов В. и оубѣди его...* С. 473–474.

¹⁴⁶ Там само. С. 474.

¹⁴⁷ Див.: *Dąbrowski D. Rodowód...* S. 43; *Ejusdem. Król...* S. 67.

¹⁴⁸ *Арістов В. и оубѣди его...* С. 474. Що “не виходить” коментатор, як видно, знає досвідомно...

їй мотивації? Звідкіля взагалі взялося, що в своїх – результативних, як подав літописець, – умовляннях княгиня-черниця мала буквально дублювати аргументи “ляхів”? І звідкіля взагалі відомо на який спосіб їй довелося схилити сина до прийняття корони та як повинна була розвиватися розмова (розмови?) між ними з цього приводу? Адже джерело подає тільки якнайлаконічніше “оубъди”; всі можливі реалії того, як до нього належалося дійти, залишено поза рядком. Власне переконання коментатор явно долучив “від самого себе”. Визнати, що це зроблено хоч якось оправдано та вдало не випадало б. Цілком очевидно, належалося би запозичити те ж окреслення безперечного і явного абсурду.

Однак на цьому ще не все. “Зрештою, хроніст не вжив звичного для нього окреслення “Романовая”, або “мати Данилова”, або хоча б “велика княгиня”. Дуже дивно, що в такому ключовому епізоді вдову Романа Мстиславича названо дуже скромно – “мати його”. Займенник “його”, ужитий замість імені Данила або Романа (виділено – В. А.) залишає простір для різних варіантів ідентифікації згаданої жінки”¹⁴⁹. Наведена сентенція викликає враження неконтрольованого “тлумачного екстазу”: явно випало забути, що саме трактується. Тому варто нагадати: йдеться про співвіднесену з Данилом Романовичем фразу “и оубъди его мѣи его”. Як би мали виглядати у її складі замість “мѣи его” пожадане “Романовая”, або “мати Данилова”, або хоча б “велика княгиня”? Тут варто повернутися до оригіналу: “шному же шдиначо не хотащоу . и оубъди его мѣи его . и Болеславъ . и Семовить и боаре Ладъскыѣ”¹⁵⁰. Текст немовби мав виглядати: “и оубъди его “Романовая”, або “мати Данилова”, або хоча б “велика княгиня”. Але чи за реалізації такого прагнення не належить впадати у наступний очевидний та безперечний абсурд?

Проте ще не останній показовий при тлумаченні цього фрагменту. Подивувавшись далі, “що в такому ключовому епізоді вдову Романа Мстиславича названо дуже скромно – “мати його”, коментатор, як зазначено, виразив тверде переконання: “Займенник “його”, ужитий замість імені Данила або Романа, залишає простір для різних варіантів ідентифікації згаданої жінки”. Скерування досягнутої твердості переконання як цілком виразне, так і однозначне, якнайочевидніше цілеспрямовано провадячи до “різних варіантів ідентифікації згаданої жінки”. “Велика княгиня Романова” серед них... явно не передбачена. Однозначно ув'язаного з королем твердження літописця “оубъди его мѣи его”, згідно з яким переконати мала мати як перша особа серед переліку тих, кому випало схилити до прийняття корони, для тлумачної ерудиції мало. На її просторах визріла неподоланна потреба вдатися не інакше, як до “різних варіантів” ідентифікування відповідної особи, які – різні, отже, – не тільки повинні існувати. Їм навіть однозначно належить перемагати... Мати ж Данила Романовича, як уже зазначено, при тому не передбачена взагалі...

Зрештою, сумнівам належалося настати на коментатора не тільки з приводу присутності в аналізованому фрагменті матері короля, а ще й навіть немовби... його самого. “Займенник “його”, ужитий замість імені Данила або Романа”, – причому аж двічі – явно здатен пропонувати замість короля ніби ще одного не зауваженого до наведеного зовсім уже героїчного коментування наче “паралельного” претендента до корони... Дошукуватися явленої тут на зазначений спосіб у цілком очевидному коментаторському екстазі вперше (і водночас так само єдиний раз в історії) немовби “конкурентної особи” зайве... Її походження

¹⁴⁹ Арістов В. и оубъди его... С. 474.

¹⁵⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 827.

очевидне: ім'я перенесено з найближчої згадки про “вдову Романа Мстислави́ча”. Звісно, тут аж надто чітко виявлено ілюстрацію знаного словосполучення “не відають, що творять” зі скарбів далеко не рідкісних у новітніх публікаціях завідомих виявів “підфійського комплексу”, покликаного на заміну зобов'язань наукового дослідження... Тобто, – суцільну підміну останнього першим...

На відміну від явлених аж нібито “двох претендентів до корони”, так твердо обіцяних “різних варіантів ідентифікації згаданої жінки” не набралось. Усе заповонила припала до вподоби давня версія І. Шараневича, для надання належної правдоподібності виправлена під оглядом історичної правди (див. вище) для відсвіження “на насущу потребу”. Нічим не обмежений у всездатності його вияву новий тріумф всепроникаючої ерудиції визнав: “Слова “мати його” могли бути припискою, глосом, що стосувалася не до Данила, а до іншої особи. Якої саме? Найближче до слів “мати його” у тексті стоїть ім'я Болеслава, сина Лешка Білого. *Гіпотетична приписка* могла стояти на лівому полі (виділено – В. А.) поряд з іменем Болеслава й під час механічного внесення в основний текст потрапила перед ним, а не після нього, як диктувала логіка автора глоси”. За “логікою реконструкції” первісний текст мав би виглядати: “и оубѣди его Болеславъ и Семовить и бояре Ладъскыѣ”, а “в ідеалі” – “и оубѣди его Болеславъ и мті его и Семовить и бояре Ладъскыѣ”¹⁵¹. Коментуванню навіть випало засвідчити свята переконаність у присутності відповідного запису власне на лівому полі рукопису, а не правому, чи горішньому або ж долішньому... Явно впадаючи при цьому в якусь цілком іншу, виразно позадослідницьку всепроникливість... Або ж...

Отже, згідно із запропонованою, як її окреслено, “гіпотезою” (водночас так само й “істиною!”), краківська княгиня-вдова допомагає “Данилові під час “коронаційних вагань”¹⁵². Чому саме вона? Винятково, як видно, тільки тому, що в “гіпотезі” їй належалося виступити прийнятною так само, як водночас рішуче непринятною – власній матері короля, присутність якої за окреслених обставин відкинута категорично. Про мотиви можна не довідуватися... При цьому переповнене всемірної делікатності (явно зовсім віддалене від історичних реалій¹⁵³) поняття “коронаційних вагань”, якнайвиразніше випадало би відзначити окремо. Змушує до цього із належною увагою прочитаний виклад відповідного літописного епізоду. Якнайочевидніше, повинно би йтися ніяк не про “вагання” чи щось хоч чимось схоже на них, хоча посталої ситуації джерело немовби докладніше й не відобразило¹⁵⁴...

За зазначених обставин варто також ще раз пригадати, що найстарші доступні списки літопису є копіями протографу, у свою чергу теж копійованого з ранішого оригінального тексту. Усепрониклива здатність коментатора побачити через “товщу списків”, як усе “було насправді” у віддаленому на декілька колін історичному оригіналі – аж до конкретного поля для певної нотатки (!) – та сформулювати на підставі настільки глибокого осягнення припущення й, не задумуючись над його правомірністю, тут же *urbi et orbi* переконувати, ніби не інакше, як тільки достеменно власне так і повинно було бути, заслуговувала би похвали. Коли б усе так могло діятися. Сприймати ж фактом те, що “засвідчено всепроникливому” вдається наговорити “ні в чому собі не одказуючи”, не

¹⁵¹ Арістов В. и оубѣди его... С. 474.

¹⁵² Там само. С. 476.

¹⁵³ Новіший критичний огляд передкоронаційного, коронаційного та післякорона-

ційного процесу див.: Александрович В. Коронація... С. 130–179.

¹⁵⁴ Александрович В. Коронація... С. 140, 145, 146–154.

належалося би їй задля жарту. Навіть із пошанівку до “найсвятішого переко-
нання” разом із його заманіфестованими зусиллями...

Наведена завідомо ерудиційна пропозиція являє нагромадження припу-
щень, які не тільки не потребують, а й водночас також не передбачають най-
меншої подоби доведення чи чогось хоч якось подібного до нього. Висловлено-
му випадало би хіба беззастережно вірити на спосіб того, як релігійна людина
вірить заздалегідь визнаному непохитним канонам. Однак наука побудована
не за моделлю класичного релігійного переживання, а на цілком інший, свій
власний спосіб, незмінно потребуючи аргументів та доказів. У креативній про-
позиції таким не місце зовсім. Їх замінює гордий маніфест зразка “Мы наш, мы
новый мир постоим, кто был ничем, тот станет всем”. Головне – за прикладом
тих же будівничих – відректися від усього, що репрезентує традицію... Разом,
звісно, з літописом, притаманною йому власною вимовою та дотеперішніми
поглядами на нього як окреме самостійне явище свідомості не тільки певної
епохи, а й сучасної так само. А не безголосий об’єкт зосереджених вправ нічим
не обмежених невгомних трактувальників...

Утім, завершення повертається до “великої княгині Романової”, ніби віддаючи
їй – належне – визнання: “Вона була тією єдиною ланкою, що нівелювала хроно-
логічну і “юридичну” лакуну (sic!) між смертю Романа та повноліттям Данила і
Василька, забезпечувала тяглість передання влади на тлі очевидної “перерви” між
князем-батьком і його синами”¹⁵⁵. Однак, хоча й, безперечно, найважливішою,
проте ніяк не випадало би погодитися, що єдиною: одинокій самій княгині, звісно,
небагато би випало вдіяти... Уважне прочитання літопису переконує у наявності
й ще інакшого не менш істотного за присутністю іншого важливого самостійного
фактору періоду зростання Данила Романовича. Його забезпечили навіть не поба-
чені досі в належній їм ролі, як їх окреслив літописець, “боаре велиици ѿца его”¹⁵⁶.
Проте цей феномен насамперед як цілковито несумісний із коментаторським на-
садження особистої “величі” на витвореній власними ж зусиллями суцільній руїні
виявився завідомо непотрібним. У засвідчених зусиллях йому не місце.

Не можна також не зауважити, що ніякої “перерви” “передання влади” не
було: Данило Романович, за цитованим, проте не врахованим при коментуван-
ні (див. вище) свідченням Лаврентьєвського літопису, отримав владу одразу ж,
як тільки звістка про загибель батька дійшла до Галича. Інша річ, що, з огляду
на вік, а також противників, не так, звісно, він, як оточення виявилися позбав-
леними нагоди цієї владою у передбачений спосіб розпорядитися...

Проте коментар не був би закінчений без підсумування у кращих засвід-
чених традиціях тлумачення фразі: “Якби не просування ролі “Романової”,
доводилося б визнати, що Романовичі, а особливо Данило, мають сумнівну ле-
гітимність і завдячують свою владу сусідам – угорському королю та польським
князям (sic!) (виділено – В. А.)”¹⁵⁷. Звідкіля взялося уявлення про “сумнівну ле-
гітимність”, та ще й навіть немовби чимось “різну” (неначе “більшу”, як ствер-
джено, в Данила Романовича¹⁵⁸) та його молодшого брата – проблема, звісно,

¹⁵⁵ Арістов В. і оубъди его... С. 476.

¹⁵⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 730.

¹⁵⁷ Арістов В. і оубъди его... С. 476.

¹⁵⁸ Здається, у такому переконанні варто
вбачати “не пережитий” наслідок давнішо-
го намагання підважити старшинство Дани-
ла Романовича супроти брата (пор. вище).

Втім, сумніви щодо “легітимності” стосовно
Данила і Василька Романовичів прибира-
ють водночас ще й цілком протилежного
вираження: “поневірвання їх спричинені
юним віком, а не підозрами в нелегітим-
ності”: Стависький В. Огляд учених спроб...
С. 115. Тут “підозри” ніби відкинуто – ще

не для з'ясування. Як видно, для коментатора влади, успадкованої від батька, тобто, за тодішніми уявленнями, – дарованої звища, неодмінно мало б забракувати, а матері наче на якийсь зовсім незрозумілий для тогочасних стосунків та практики спосіб її належалося причинити...

Звядячення влади “сусідам – угорському королю та польським князям” – взагалі спроможне викликати запитання, наскільки коментатор зумів перейнятися сутністю влади за тогочасних умов. Варто було б також довідатися і про заявлених “польських князів”. Адже, як добре відомо на підставі літопису, з польської сторони до тогочасних подій безпосередньо причетний тільки краківський князь Лешек Бяли. Втім, на 1205 р. – тільки 19-річний, що й пояснює його скромнішу присутність у подіях після 19 червня 1205 р. Сусіди при тому могли щонайбільше сприяти утвердженню при владі, що упродовж першого десятиліття перебування Данила Романовича на престолі й неодноразово засвідчено з боку як угорського короля на неухильну реалізацію його домовленості з князем Романом Мстиславовичем стосовно опіки над спадкоємцями на випадок смерті одного з них¹⁵⁹, так і краківського князя. Але ніяк не “обдаровувати” владою, що “сказано” очевидним і безперечним абсурдом для конкретної ситуації. Зрештою, утверджена в очах трактувальників незмінна приреченість короля бути послідовно упослідженим та припечатаним різними “нездатностями”, “неспроможностями” й т. п. наведене розуміння подає аж надто очевидно як безперечний неодмінно пожаданий результат прислуговуючого сприйняття.

Прийнята при цьому “роль” княгині-матері так само не менше викликає запитання. Реально повинно йтися про неодноразово відображені в літописі її зусилля зі забезпечення інтересів спадкоємців за їхнього малолітства. Однак така природна для неї позиція – щось зовсім інше на тлі того, про що твердить коментар. Принаймні не роль княгині-матері виступила визначальною у засвідченому сенсі при утвердженні як юного князя, так і його молодшого брата, хоча вона справді – як ніхто інший – мала докластися до самого цього процесу. Проте коментатору, звично до посилено практикованої методи, явно залежалося не упустити нагоди й тут насамперед применшити Данила Романовича. Ніякого “просування ролі “Романової”, звісно, не зафіксовано. Проте прийнята “сфабрикованість” літопису наказує неодмінно бачити у викладі винятково завідомі “підступи”. А водночас – не зауважувати присутності бодай елементів тієї реальності, якій – відповідно до самого жанру та канону ґатунку – літопис незмінно присвячено...

Востаннє “велика княгиня Романова” – ретроспективно – фігурує уже в самому завершенні літописного викладу через побудову церкви над її могилою на території володимирського монастиря святого Федора¹⁶⁰. При зверненні

один приклад очевидної розбіжності і навіть виразного взаємозаперечення серед усепроникливих коментаторських зусиль...

¹⁵⁹ Докладніше з цього приводу на підставі критичного перегляду відповідних явно недооцінених у дотеперішній літературі переказів літопису та його трактувань див.: *Александрович В. “Угорське підданство”... С. 160–185.*

¹⁶⁰ Ідентифікація монастиря на підставі комплексу непрямих літописних та археологічних переказів найдокладніше обґрунтована: *Александрович В. В якому монасти-*

рі... С. 169–194. Проте київські коментатори не знали цієї у Києві ж опублікованої (у виданні, яке їм читати, видно, не належиться) пропозиції разом, зрештою, з іншими, давнішими аналогічними зауваженнями з того самого приводу (за винятком першого з них), див.: *Його ж. Здобутки і прорахунки найновіших студій над вежею у селі Столп (Столп’є) поблизу Холма [Рец. на кн.:] Zespól wieżowy w Stołpiu. Badania 2003–2005 / Pod redakcją Andrzeja Buko. – Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN; Instytut Archeologii UW, 2009. – 375 s. Княжа*

споруді зовсім несподівано придано ще й винятково істотного в очах коментатора додаткового значення: "Важливим елементом легітимізації Мстислава (Даниловича – В. А.) як нового волинського князя була апеляція до генеалогічного права, успадкованого не від батька (що ніколи не був волинським князем), а через покоління (виділено – В. А.). Так, Мстислав педалював походження від "діда Романа" в інтитуляціях своїх грамот (пор.: "снѣ корольвѣ . вноукѣ Романовѣ"). Спорудженням "гробниці кам'яної" над місцем поховання "бабы своей Романовой" Мстислав символічно доповнював комплект жіночою лінією"¹⁶¹. Тут неunikненням "неспроможностям", як видно, випадає обсідати ще також і князя Мстислава Даниловича. Проте наведене визнання супроводжує явно своєрідна логіка одразу в декількох позиціях.

Насамперед у тому, нібито князя Мстислава Даниловича належить сприймати як "волинського князя", хоча, успадкувавши володимирський престіл попередника Володимира Васильковича, він став не "волинським князем", а насамперед зверхником усієї держави Романовичів¹⁶², що, зрештою, в літописі наголошено цілком виразно. Дивно, що настільки проникливого коментуванню не випало... цього зауважити.

Явним непорозумінням сприймається також твердження, нібито батько князя Мстислава "ніколи не був волинським князем". Чи належалось би доводити, що князь Мстислав Данилович був сином Данила Романовича, який, згідно із загальновідомим та безсумнівним свідченням літопису, не кажучи про галицьке посадження, з яким в'язалася зверхність також і над Володимиром, засів на тому самому володимирському престолі за сімдесят три роки до свого наймолодшого сина – ще 1215 р.¹⁶³ А далі уступив його молодшому братові Васильку з перенесенням до новозаснованого Холму десь із кінцем 1230-х років¹⁶⁴. Не кажучи про загальновідомі в літописному викладі обставини того, як король, спираючись власне на володимирське княжіння, цілеспрямовано докладався до збирання волинської спадщини. Як тоді розуміти "тверде" переконання ніби Данило Романович "ніколи не був волинським князем"? Що більше, – навіть за неодноразового визнання такого його статусу в тому ж виданні, втім і в самого ж коментатора: "перш ніж побудувати Холм, Данило збудував

доба: історія і культура. Вип. 4 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2011. С. 295–298 (в О. Толочка при цитуванні подана тільки перша сторінка, сама пропозиція поверхово відкинута як "позбавлена доказовості": Толочко О. Того* лѣт . Мстиславоу князю в^ожи емоу Бѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 658); Александрович В. Князь володимирський Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович (Славені постаті Середньовіччя. Вип. 3). Біла Церква, 2013. С. 66–73; Його ж. Холмське будівництво короля Данила Романовича Княжа доба: історія і культура. Вип. 9. С. 70.

¹⁶¹ Толочко О. Того* лѣт . Мстиславоу князю... С. 650.

¹⁶² Увагу до такого його статусу нещодавно привернуто: Александрович В. "Задамнені" проблеми... С. 226–227. Дотеперішня література схильна явно недооцінювати

цей статус володимирського князя починаючи від Василька Романовича. Можна навіть натрапити на твердження, нібито "nie wiadomo, kto przejął władzę po śmierci Daniela oraz czy istniał wówczas jeden, czy kilka ośrodków decyzyjnych": Jusupović A. Kronika... S. 121. Пор.: Ibidem. S. 137. З приводу наведеного висловлювання див.: Александрович В. "Задамнені" проблеми... С. 226–227.

¹⁶³ Ипатьевская летопись. Стб. 730 (під 1211 р.).

¹⁶⁴ Конкретних обставин та часу переходу літопис не зфіксував, у літературі вказана проблема не привертала докладнішої уваги. Можливі міркування з цього приводу, засновані на зіставленні інформації нечисленних переказів про перебування короля в новозакладеному місті, див: Александрович В. Холмське будівництво... С. 42–43.

город Угровськ і заснував у ньому єпископію. Сталося це за володимирського княжіння Данила (виділено – В. А.)”. “Угровськ і “уся україна” перейшли до Данила, коли він спільно з братом Васильком сидів у Володимирі, а не княжив там самостійно, про що також містився запис у ГВл: “Лєстько же посади Романовича в Володимери”¹⁶⁵. Хоча цей переказ ніби цілком виразно твердить про старшого брата. Йдеться навіть про “здобуття Романовичами Володимира”¹⁶⁶. А також наведено “перші в ГВл фрагменти, що повідомляють про належність Володимира Романовичам і власне Данилові”¹⁶⁷. Бодай навіть “спільно з братом Васильком сидів у Володимирі, а не княжив там самостійно”, хоча “сидіння” братів у літописі наділене цілком очевидними виразними відмінностями, коментаторам, однак, теж непотрібними (пор. також далі)... “Надзавдання” застосованого зовсім дикого з наукового огляду виверту очевидне. Адже за коректного сприйняття джерельних переказів уся “дорога концепція” повинна не лише здутися, а й луснути – як звичайнісінька “дитяча” “невинна вигадка”. Хоча й від самого “члена-кореспондента Національної академії наук”...

“Зайвість” не такої вже короткотривалої володимирської біографії Данила Романовича¹⁶⁸ далі прибрала й концентрованішого виразу: “Ні Данило, ні його сини чи внуки ніколи не претендували на Володимир. За негласним (утім, лише для нас) родинним розподілом Волинь уважалася отчиною Василька і, справді, протягом життя двох поколінь передавалася в його родині (передавалася б і далі, коли б Володимир мав синів). Саме цей отчинний принцип успадкування та легітимності влади й підкреслював титул Володимира Васильковича: від Романа – до Василька – до Володимира (натякаючи на виключне право цієї родини)”¹⁶⁹. Коментаторові при цьому явно мало відімкнуті елементи пам’яті не тільки стосовно відзначеного – навіть у нього самого (пор. вище) – володимирського княжіння Данила Романовича від 1215 р., а й конкретного часу, відколи князь Василько Романович зайняв з його відходом до Холму володимирський престіл. Володимирові тільки відтоді випало стати, як стверджено, “отчиною” молодшого брата: історія не знає “родинного розподілу”, за яким “Волинь уважалася отчиною Василька”. Тобто, є очевидним, що коментатор якнайвиразніше “пуститився берега”, зовсім відчайдушно фантазуючи там, де літопис цілком конкретний у викладі, внаслідок чого ніяких підстав для прикладення та експлуатації улюбленої методи “широких здогадів” не мало б постати. Однак коментаторські зусилля, як знову випадає пересвідчитися, спроможні розвиватися так само й поза колом об’єктивних можливостей...

¹⁶⁵ Толочко П. Вь лѣта ж Данила и Василка Романови... Галицько-Волинський літопис... С. 201. Джерельна підстава: “Данилови бо княжашоу . во Володимѣрѣ созда градъ Оугорескъ”, див.: Ипатьевская летопись. Стб. 842.

¹⁶⁶ Толочко О. бѣ бо преже того пискоупѣ. Асафъ... Галицько-Волинський літопис... С. 205.

¹⁶⁷ Арістов В. Данилови Романовичю . князю бывшоу великоу... Галицько-Волинський літопис... С. 411.

¹⁶⁸ У новішій літературі увагу до нього привернуто: Александрович В. Володимир часів князя Данила Романовича. Вступні нотатки до непоцінованого періоду історії міста Минувле і сучасне Волині та Полісся: Володи-

мир Волинський в історії України та Волині. Збірник наукових праць. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-ій річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимирові-Волинському Магдебурзького права, м. Володимир-Волинський, 2004 р. Луцьк, 2004. С. 3–4. Найдокладніше володимирський період біографії короля досі коротко розглянуто: Його ж. Князь володимирський. С. 61–74. На такому тлі показова явно скромна присутність володимирського “епізоду” в новішій польській біографічній студії, див.: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... С. 84–217.

¹⁶⁹ Толочко О. королеви же Данилоу... Галицько-Волинський літопис... С. 487.

Звідсіля, зокрема, також показове вже виявленим фантазуванням завершення: “Але Мстислав став володимирським князем не за отчинним принципом, а завдяки дезигнації Володимиром. Він, отже, зіткнувся з проблемою подвійної легітимації свого нового статусу: серед князівської родини і серед волинських еліт. Успадкувавши титул Володимира, Мстислав не міг просто замінити в ньому згадку Василька на згадку Данила: це руйнувало б закладений у титулі отчинний смисл, недоречно нагадуючи про те, що батько Мстислава не був володимирським князем. Формула “син королів” розв’язувала делікатне завдання, апелюючи до найвищого в династії титулу й уникаючи згадки імені”¹⁷⁰. Подібні зовсім позбавлені відчуття та смаку історії міркування не потребують коментарів як зайве підтвердження торжества незмінно улюблених “методів” над усіма іншими можливими аргументами, якнайочевидніше зайвими...

Повертаючись до приписаних князеві Мстиславу Даниловичу проблем, які його явно переслідувати не мали, випадало би ще довідатися, як розуміти, нібито “Мстислав педалював походження від “діда Романа” в інтитуляціях своїх грамот (пор.: “снъ корольвъ . вноукъ Романовъ”), коли при цьому вказано як на діда, так і – згідно зі звичною загальноностосованою практикою – водночас так само й батька. Власне в інтитуляції, оскільки до нас дійшла тільки одна грамота князя, видана через знану “коромолу” берестян¹⁷¹. Подібне пригадування батька та діда виступає у літописі за різних обставин неодноразово й раніше – з найближчим прикладом у заповіті князя Володимира Васильковича: “се ѡзъ . князь Володимерь . снъ Василковъ . вноукъ Романовъ”¹⁷², так само, – далеко не тільки в колі Романовичів. Тобто, воно – ніяк не “особистий винахід” князя Мстислава Даниловича, а функціонувало загальноприйнятою нормою, від якої його й перейняла писемна традиція володимирського середовища кінця століття. Тому нічого князь не “педалював”: перед нами ще одна завідома “коментаторська заслуга”. Визнання: “Важко сумніватися, що саме з грамот волинських князів (або, ширше, з практики володимирської канцелярії кінця 1280-х рр.) князівські титули мігрують в оповідну частину ГВа”¹⁷³ – тільки наслідок самовдосконалення поміж таких “заслуг”. Титули, звично для коментування, незмінно повинні мігрувати із уже написаного... Відображенням єдиної свідомості середовища їм бути не належить ніяк... Незрозуміло також, чому новому князеві належалося “доводити” законність своїх прав, коли їх отримано з неспіважальної волі попередника на престолі.

Аналогічне запитання породжує й останнє наведене речення: “Спорудженням “гробниці кам’яної” над місцем поховання “бабы своей Романовой” Мстислав символічно доповнював комплект жіночою лінією”. На який спосіб будова церкви над похованням “бабы” мала “додавати легітимності” новому становищу князя? Й чому на такий загалом звичний, нічим у колі традиції не виділений спосіб йому не випало просто долучитися до вшанування пам’яті покійної¹⁷⁴?

¹⁷⁰ Там само. С. 485.

¹⁷¹ Ипатьевская летопись. Стб. 932.

¹⁷² Там же. Стб. 903.

¹⁷³ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 484.

¹⁷⁴ При цьому неunikненно здатне виникнути запитання, чому на такий спосіб не випало пошанувати її пам’яті іншому внукові, а попередникові князя Мстислава Даниловича як господаря Володимира – князеві

Володимирові Васильковичу чи ще навіть його батькові, при якому велика княгиня Романова, мабуть, і мала померти. Запитання так само очевидне, як очевидною сприймається відсутність можливої відповіді на нього. Є тільки певним, що церкві над могилою випало постати через якийсь час після поховання: до цього відсилає вік покійної. Увагу до зазначених обставин привернуто: Александрович В. В якому монастирі... С. 190.

Отже, невеликий коментар викликає стільки різнорідних запитань, на які в ньому марно шукати відповіді, та аргументованих заперечень, що тлумачення породжує більше сумнівів, ніж дає власне пояснень, до чого воно начебто спрямоване. Разом із головним запитанням про оправданість у поєднанні з науковою вартістю таких трактувань, заснованих на надто підозрілому читанні, сприйнятті й викладі джерела.

Серед подальших міркувань із того самого приводу привертає увагу висловлювання, нібито “літописець не знав, у якому саме монастирі було поховано Романову і де, власне, Мстислав побудував “гробницю”¹⁷⁵. Підозрювати сучасника, ніби йому належалося знати про будову церкви над похованням, її освячення та відправлення літургії, проте не бути втаємниченим у те, де все діялося, – заняття аж надто своєрідне. Разом також із виявом свідомості... Літопис твердить про спорудження каплиці в “монастырь . въ стго”¹⁷⁶ й немає ніяких підстав закладати, нібито, пишучи про будівництво церкви та її освячення, літописець-сучасник мав не знати місцезнаходження та титулу самого монастиря. Таке переконання якнайвиразніше цілковито розминається із логікою. У доступній версії тексту виявилось опущеним лише ім’я святого, в пам’ять якого освячено монастир. Уже доводилося зібрати аргументи, що повинно йтися про володимирський монастир святого Федора. Вони, як зазначено, засновані винятково на посередньої вимови літописних – у поєднанні з археологічними – відомостях, проте логічно обґрунтовують саме володимирську ідентифікацію¹⁷⁷. Зрештою, така локалізація відповідає послідовно

¹⁷⁵ Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 650. Сама ідея не нова – увагу до цього привернув: Генсборський А. І. Галицько-Волинський літопис (Поцес складання, редакції і редактори). Київ, 1958. С. 30.

¹⁷⁶ The old Rus’ Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. The Ostroz’kyj (Chlebnikov) and Četvertyn’s’kyj (Pogodin) Codices / Vit an Introduction by O. Pritsak *The Harvard Bibliothèque of Early Ukrainian Literature. Texts. Vol. 8.* Harvard, 1990. P. 391; Ипатьевская летопись. Стб. 937; Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali... S. 639–640.

¹⁷⁷ Висунуто також погляд, нібито монастирем “великої княгині Романової” мав бути комплекс втраченої дерев’яної забудови зі збереженою мурованою вежею в околицях міста Холм: Dąbrowski D. Źródła pisane do dziejów zespołu wieżowego w Stołpiu Zespół wieżowy w Stołpiu. *Badania 2003–2005 / Pod red. A. Buko.* Warszawa, 2009. S. 57–58 (“To było wprost idealne miejsce ulokowania monastynu przeznaczonego dla księżnej matki”, див.: Ibidem. S. 58). Проте в ансамблі навіть немає храму й “уподобана” пропозиція сприймається не тільки безпідставною, а й відверто анекдотичною: Александрович В. Здобутки... С. 293–296; Його ж. В якому монастирі... С. 174–183. Згодом автор “виправився”: “pochówek księżnej-mniszki, zapewne przez długie lata rezydującej w monastyrze w

Stołpiu pod Chełmem, nastąpił we Włodzimierzku Wołyńskim”, див.: Dąbrowski D. Król... S. 68. Й тут же дали: “Wątpliwości jednak nie budzi raczej fakt, że klasztor ten był położony we Włodzimierzku Wołyńskim”, див.: Ibidem. S. 69. Щодо самої Стовпівської вежі та її призначення як елементу ансамблю заміської резиденції короля Данила Романовича див.: Александрович В. Холмське будівництво... С. 70–71. У найновішій публікації Д. Домбровски прихилився до версії про знаходження монастиря у Володимирі: “jak się wydaje, by to obiekt znajdujący się we Włodzimierzu”, див.: Dąbrowski D. Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) o sztuce. T. 1: Architektura (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 7). Kraków, 2023. S. 236. Втім, уже давніше приймалася можливість такої ідентифікації (“zapewne”): Ejusdem. Rodowód... S. 44. Однак визнання не обійшлося без “додатку” – в будівлі побачено “kamienną grobnicę pod wezwaniem Joachima i Anny (sic!)”. У безпосередньому продовженні пригадано з аналізованого видання “obszerne, również niemożliwe do odzuczenia wniosowanie, że skoro w “grobnice” ustanowiono modły, to znaczy, że miała ona osobny ołtarz”: Ejusdem. Kronika... S. 236, 237. Як і попередник-коментатор, автор так само на нагоду не заглянув до літопису, де цілком

задокументованій у літописній розповіді володимирській історії родини¹⁷⁸. З цього не зауваженого донедавна у відповідному контексті огляду локалізація монастиря “великої княгині Романової” теж сприймається безальтернативною (хоча – не в коментаторському середовищі, див. далі).

Тепер – на продовження викладених – для ототожнення із володимирським монастирем святого Федора вдається навести й інший аргумент. Його приносить само посвячення, давніше не бране під увагу через “незрозумілість”. Для старокиївської традиції воно не унікальне – варто нагадати літописний київський монастир святого Федора¹⁷⁹. Проте у володимирському випадку віднаходяться підстави вбачати безпосередню пов’язаність із князем Романом Мстиславовичем та його активністю.

Свого часу опубліковано вісім печаток із зображеннями святих Бориса і Гліба та святого Федора з іншого боку як належних князеві Романові Мстиславовичу¹⁸⁰. Пропозицію відкинув Д. Домбровскі: “Wywody Janina nie przekonują mnie, gdyż nie potrafie zauważyć czytelnej zależności pomiędzy namiętnymi wobrażeniami świętych a nie podanym przez żadne źródło mianem chrzestnym dynasty”¹⁸¹. Проте доведення може бути й не з ходу однозначним, здатне вимагати так само триваліших зусиль. Чи не спроможне мати зв’язку із зображенням на печатках святого Федора ім’я доньки князя Романа Мстиславовича від першого шлюбу – Федори¹⁸²? Ім’я для княжого середовища старокиївської традиції рідкісне. Ще тільки один аналогічний приклад – донька владимірського князя Всеволода Юрійовича, яка загинула в спаленому при монгольському нашестві 1237 р. Успенському соборі у Владімірі¹⁸³. Безперечно, ім’я князівської доньки мусло бути якось вмотивоване. Звична практика церковного походження, збережена в побуті ще загалом за недавніх часів, здатна відсилати найперше до народження у день святого покровителя чи близько дня його пам’яті, або ж охрещення на честь когось із предків. На такому тлі рідкісне ім’я княжни, перейняте від святого покровителя її батька, – досить імовірне.

На продовження запитання щодо імені старшої зведеної сестри короля Данила Романовича виникає наступне, засноване на тому ж імені: чи не здатне виводитися посвячення володимирського монастиря від того самого джерела? Практику, зокрема, підтверджує закладення заходами великого київського князя Всеволода Ярославовича, охрещеного Андрієм, церкви монастиря святого Андрія, де постриглася його донька Янка¹⁸⁴. На підставі обох наведених фактів твердити про традицію може й не зовсім вмотивовано, проте само явище цілком очевидне.

Федора Романівна, окрім одинокої ранньої згадки, засвідчена на сторінках літопису єдиний раз дуже пізно, як уже зазначено, – щойно під 1259 р., хоча в переказі і йдеться про раніше. Як є підстави закладати, ікони Спаса і

виразно стверджено освячення споруди й відправлення у ній першої літургії. Ніяких інших “modłów” тут не пригадано.

¹⁷⁸ До цієї обставини увагу привернуто: Александрович В. В якому монастирі... С. 192.

¹⁷⁹ Вперше відзначений під 1129 р. при закладенні кам’яного соборного храму: Ипатьевская летопись. Стб. 293.

¹⁸⁰ Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси XI–XV вв. Т. 1: Печати XI – начала XIII в. Москва, 1970. С. 93–95, 98, 120, 125, 200.

¹⁸¹ Dąbrowski D. Rodowód... S. 26.

¹⁸² У літописанні зафіксована лише двічі – під 1188 р. у Київському літописі при одруженні та 1259 р. у Холмському літописі у зв’язку, як зазначалося, з іконами, подарованими братові Данилові Романовичу. Найдокладніше про неї див.: Dąbrowski D. Rodowód... S. 34, 45–49; Ejusdem. Król... S. 70–74, 78–79.

¹⁸³ Лаврентьевская летопись. Стб. 463 (загально відзначена разом із матір’ю: “княгыни Юрьева . сь дчерью”).

¹⁸⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 197.

Богородиці для холмської церкви святого Іоана Златоуста сестра “вда” Данилові Романовичу при спорудженні самого храму десь у 1240-х роках¹⁸⁵. Принаймні, мабуть, до 1253 р. коли церква зафіксована як чинна при поверненні короля з Опавського походу¹⁸⁶. Сам джерельний запис стосовно ікон “іже емоу сестра Федора и вда из монастыра Федора”¹⁸⁷ спроможний цілком однозначно відсилати до володимирського Федорівського монастиря¹⁸⁸. Чернецтво княгині при цьому не вказане¹⁸⁹, проте логічно сприймається імовірним. Інакше чому

¹⁸⁵ Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 54–57. Пор.: Його ж. Холм... С. 175; Його ж. В якому монастирі... С. 186–188.

¹⁸⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 826. Увагу до цієї обставини привернуто: Александрович В. Мистецтво Холма доби князя Данила Романовича Княжа доба: історія і культура. Вип. 1 / Відп. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2007. С. 141. Найдокладніший розгляд цього запису: Його ж. “И приде во гра^д холмь...”. С. 130–140. Втім, про церкву в короткому викладі опису повернення короля з чеського походу згадав уже: Шараневич І. История... С. 95. Проте ні він, ні ніхто з його наступників не побачив тут свідчення існування храму. Правда, в самого І. Шараневича йдеться про церкву... Богородиці та святого Іоана Златоуста, оскільки в літописі храми відповідно до статусу згадано саме в такій послідовності: історик прийняв їх за... один. Очевидно, саме звідсиля виводиться так само й заявлене чудернацьке переконання, немовби в Холмі взагалі мала бути тільки... одна церква (див. далі). У новітній літературі на посвячення церкви ще нібито й Христу вказала: Smorąg Różycka M. Sztuka cerkiewna Rusi Halicko-Wołyńskiej. Artystyczna symfonia tradycji bizantyńsko-ruskiej i romańskiej Sztuka kresów wschodnich. Т. 4. Kraków, 1999. S. 18. Вірогідно, повинно йтися про трансформацію знаного моменту літописного висловлювання стосовно вибору місця для майбутнього Холму: “шбъщаса Ббу и стмоу Иваноу . Златоустоу . да створить во има его . цркъвь”, див.: Ипатьевская летопись. Стб. 842–843. Як уже була нагода відзначити, прийнята подвійність посвячення несумісна з традиціями епохи: Aleksandrowycz W. Sztuka XIII-wiecznego Chełma. Zasadnicze problemy badawcze Do piękną nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich Kościoła rzymsko-katolickiego, prawosławnego i grecko-katolickiego. Т. 1: Referaty. Chełm, 2003. S. 55.

¹⁸⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 844.

¹⁸⁸ Новіше тлумачення, нібито в наведеному записі вказано не посвячення монастиря, а... повторено ім'я княгині-черниці (Толочко О. О судьбе Федоровского монастыря в

Киеве в послемонгольское время *Ruthenica*. Т. 8. Київ, 2009. С. 225) засвідчує очевидну “надмірність ерудиції” за явної неспроможності адекватно відчитати та сприйняти текст джерельного запису, див.: Александрович В. В якому монастирі... С. 187. Д. Домбровскі за приводу версії про княгиню Федору у володимирському Федорівському монастирі ствердив: “Jest to jednak wyłącznie przypuszczenie, choć trzeba przyznać, że zreszcie skonstruowane”, див.: Dąbrowski D. Król... S. 72–73. Засноване на тлумаченні пізнішого запису з переліком ікон, знищених під час пожежі міста в холмській церкві святого Іоана Златоуста, зокрема “и Сѣса . прѣтоє Бѣѣ иже емоу сестра Федора и вда из монастыра Федора”, давніше тлумачення запису щодо княгині Федори “її пізніше знаходимо в одному з київських монастирів” – явне непорозуміння: монастир навіть мав бути... чоловічим, див.: Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 56. Це знає й само коментування (пор. далі). Уже довелось також показати, що насправді йдеться не про київські ікони, а володимирські: Там само. С. 57. Втім, викладеній пропозиції не випало зробити враження на потенційних зацікавлених. Вона здебільшого невідома й у літературі щодо завершення земного шляху княгині-вдови далі курсують винятково знаної відваги давніші “ерудовані вигадки” (див. далі).

¹⁸⁹ Такий сумнів висловив О. Толочко: “строго говоря, можно даже сомневаться, была ли Феодора Романовна монахиней (или игуменьей?) одного из киевских монастырей в 1250-х рр., когда передавала брату церковные ценности (sic!)”, див.: Толочко О. О судьбе... С. 224. Навіть абстрагуючись від завідомо фантастичного перебування княгині (цього разу вже навіть “ігумені” – зайвий приклад того, наскільки облепшено провадиться виклад) в одному з київських монастирів (див. вище), не можна не привернути уваги до нічим не аргументованого датування, як і невідомо на чому заснованого твердження про “церковные ценности” замість літописних ікон. Присвоєний “імпресіонізм” у необов'язковості й розмитості залучених понять дав тут уже

ікони сестра “вда из монастыра”? Так само видаються підстави поєднати чернецтво княгині з постригом її мачухи і їх перебуванням у тому ж монастирі¹⁹⁰, з’ясовуючи на запропонований спосіб так само “загадкове” довготривале й останнє пристановище матері короля Данила Романовича.

З огляду посвячення, як і вказаного вірогідного його походження, наведене зіставлення фактів здатне сприйматися ще одним аргументом на підтвердження ідентичності монастиря “великої княгині Романової” з володимирським Федорівським. На такому тлі новосотворену “галицьку версію” (див. далі) навіть згадувати не випадало б...

Незрозумілою виявляється також відзначена нібито “неясність” стосовно того, що власне спорудив князь Мстислав Данилович¹⁹¹. Наведені термінологічні розважання у залучених аргументах явно поверхові. Додані літописні висловлювання щодо самої будівлі та можливих аналогів неконкретні, не описують самих об’єктів докладніше, внаслідок чого непридатні для пояснення того, що власне належалося звести. Для прикладу, у зацитованій згадці про могилу княгині Євпраксії Всеволодівни в Успенській соборній церкві Києво-Печерського монастиря “вчиниша над нею божницю . идѣже лежить тѣло ея”¹⁹² виразно йдеться про об’єкт над могилою в інтер’єрі, ніяк не співвіднесений із похованням “великої княгині Романової”, з огляду на спорудження над ним окремої церкви, розташованого поза храмом¹⁹³. Не сприймається так само вмотивованим твердження, ніби “гробницею” літописи називають підземну споруду, у яку поміщали “гроби”, тобто раки (sic!) з тілами¹⁹⁴. Принаймні найяскравіший наведений приклад про поховання князя Георгія Всеволодовича “и положиша и в гроб камень. в сѣой Бѣи . в гробници . идеже лежить Всеволодъ шцѣ юго”¹⁹⁵ не здатний вказувати на конкретно “підземну споруду”, а тільки об’єкт, у якому вже складено тіло. Оскільки до нього поставлено “гроб камень”, тобто саркофаг, йдеться про щось призначене для розміщення трун, що теж не підходить до нашої ситуації.

Явне непорозуміння – і навіть не одне – приховав виклад: “Єдиним повідомленням, де “гробницею” названо церкву, спеціально споруджену як усипальницю, є – прикметно – фрагмент Кл. 1194 року київський князь Святослав Всеволодович, передчуваючи невдовзі смерть, вирішив відвідати Кирилівську церкву, де лежав “гроб” (виділено – В. А.) його батька: “приде ко штѣни гробници . и хотѣ внити по шбѣчаю попови же шшедшю с ключемъ Сѣослав же не дождавъ и ѣха не любоваше во оумѣ своемъ . ако не поклониса штѣню гробу”¹⁹⁶. Однак коментар пропонує лише фрагмент оригіналу, явно доволіно викладаючи

навіть нібито київські “сполії”: *Його ж. бѣ бо преже того пискоупѣ. Асафѣ... С. 210* (пор. також далі).

¹⁹⁰ *Александрович В.* В якому монастирі... С. 185.

¹⁹¹ *Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 651.*

¹⁹² *Ипатьевская летопись. Стб. 260.* Версія Лаврентьевского літопису: “и здѣлаша над нею божонку”, див.: *Лаврентьевская летопись. Стб. 283.* Очевидна виразна невідповідність обох зіставлених випадків – явний приклад поширеного поверхового залучен-

ня джерела “на потребу”, без належного осмислення його переказу.

¹⁹³ Див.: *Александрович В.* В якому монастирі... С. 190–191.

¹⁹⁴ *Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 651.*

¹⁹⁵ *Лаврентьевская летопись. Стб. 468.*

¹⁹⁶ *Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 651* (виділено фрагмент, який зачитував О. Толочко). Твердження “лежав “гроб” – ще один показовий приклад практикованого “мовознавчого загострення”. При цитуванні помилково вказано “гробници”, в оригіналі – “гробоници” (див. далі).

та при цьому водночас цілковито перекручуючи зміст запису: “Стослав же пришедь в Кыевъ . и еха к Вышегороду в патницю поклонитиса стымъ . и влезъ во цркъвь со слезами ѿблѣзѣ стѣоу ракоу и по сем же *приде ко штѣни гробоници . и хотѣ внити по шбѣчаю попови же ѿшедши с ключемъ Стослав же не дождав и ѣха не любоваше во оумъ своемъ . ако не поклониса штѣноу грѣбоу . и прѣѣха Кыевоу . в соуботѣ же ѣха ко стмѣ моученикомъ цркви тоу соушоу . оу стѣоу Кюрила . ако послѣднюю свою слоужбоу приноса*”¹⁹⁷. Проща до могили святих князів у поєднанні з відвіданням батьківського гробу та наступного дня після повернення – церкви святих Бориса і Гліба в київському Кирилівському монастирі відбулася напередодні їх свята: “в недѣлю же праздникъ бѣвшю . и не може ѣхати с нового двора . но тоу и празнова празникъ стѣоу моученикоу”¹⁹⁸. Отож князь їздив до храму-мавзолею святих Бориса і Гліба у Вишгороді, де і був похований його батько, а не... в київському Кирилівському монастирі, як подав коментар. Ще того ж дня князь повернувся до Києва й наступного дня поїхав до церкви святих Бориса і Гліба в місцевому Кирилівському монастирі. Сили його покидали, він помер “и положиша и во стмѣ Кюрилѣ . во штѣноу манастирѣ”¹⁹⁹ – монастирі, який спорудив його батько. Де конкретно знаходилася сама гробниця – не вказано. Отже, цей цілковито спотворений у цитуванні джерельний переказ теж зовсім не надається для пояснення володимирської ситуації. Тому ніяк не випадає погодитися із твердженням: “Знаючи манеру автора “волинського” літопису уважно читати Кл, можемо припускати, що саме на унікальне повідомлення про Кирилівську церкву він і орієнтувався, а це доводить, що таке ж значення “гробниці”, тобто церкви-усипальниці, треба прочитувати й у розгляданому нами повідомленні”²⁰⁰. Хоча, як уже відзначено, залучений приклад насправді стосується поховання всередині храму, тому для володимирської ситуації не підходить зовсім. Окрім того, пригадана “гробниця” навіть знаходилася не, як подано, в київській Кирилівській церкві, а... храмі святих Бориса і Гліба підкиївського Вишгороду – ще одне вражаюче свідчення “непорібності” джерела в коментаторських зусиллях та “системі знань”...

Незрозуміло також, чому, розповідаючи про церкву, споруджену над могилою “великої княгині Романової”, тобто добре відомий йому факт історії та об’єкт, авторові запису належалося нібито неодмінно “орієнтуватися” на вказаний фрагмент Київського літопису. До того ж, як переконує співставлення текстів, у них йдеться про зовсім різне: гробницю всередині храму – і навіть не в Києві, як ствердив коментар, а Вишгороді (!) – та володимирську церкву над могилою поза церковними стінами. Що спільного здатне існувати між обома випадками, окрім як вжитого при цьому в описі єдиного, як і нерідко в насаджених “системі запозичень”, слова “гробниця”? Проте отака прив’язаність до одинокого слова (!), насправді не здатного нічого пояснювати, для коментаторських зусиль – приклад загальнопоширених (пор. далі).

Зрештою, очевидним сприймається так само й ще один відзначений безперечний об’єднуючий момент, проте не в реаліях текстів, а уже в голові коментатора. Він, як видно, категорично не схильний допускати, що, розповідаючи про факти історії, яка відбувалася у нього перед очима чи, принаймні, в полі зору, літописець міг твердити про них із власного досвіду, самостійно, не вдаючись до пошуку аналогів для розповіді та переписування навіть поодиноких слів

¹⁹⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 679–680.

¹⁹⁸ Там же. Стб. 680.

¹⁹⁹ Там же.

²⁰⁰ Талочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу кназю... С. 651.

від попередників. Хворобливе виявлення на кожному кроці нерідко насправді нічим не вмотивованих безконечних запозичень, за якими будь-які первістки оригінальної творчості приречені гинути безслідно, – у “філологічно знедолених” коментаторів про щось таке йтися не належить – явище за всіма його явленими ознаками цілком свіжішого походження. Як усе переконує, воно невідступно переслідує щойно власне гроно коментаторів й перед зродженим у їхньому середовищі “всепроникненням” не об’являлося.

До своєрідностей коментування належать і подальші зауваження стосовно “гробниці”. “Та обставина, що Мстислав Данилович освятив її “во има правѣдникуо Акима и Аньны”, свідчить, що церква мала окремий вівтар”²⁰¹, повинна була функціонувати як самостійний храм. Аргументом на користь такого статусу чомусь не визнано наведеного в літописі продовження зацитованого фрагменту: “и слоужбоу в неи створи”. Його подано тільки доказом проведення в новоосвяченому храмі богослужінь: “Тож наступне “и слоужбоу в неи створи” означає, що в церкві було регулярне служіння (sic!), зокрема й поминальне по Романовій”²⁰². Але сам запис вказує тільки на першу літургію, відправлену після освячення, усе подальше в ньому відсутнє.

Останнє припущення є підстави навіть розширити. Засвідчені окремі обставини історії жіночої половини родини Романовичів дали змогу прийняти проживання у монастирі не тільки самої “великої княгині Романової”. Як уже зазначено, наявні аргументи, аби визнати перебування тут також згаданої старшої зведеної сестри Данила Романовича Федори та ще принаймні відзначеної при описі похорону князя Володимира Васильковича “княгині Олени черниці”, вірогідної удови князя Романа Даниловича²⁰³. З огляду на стверджений відзначеним способом вірогідний відхід до того ж монастиря й інших представниць різних поколінь родини, церква, яку спорудив князь Мстислав Данилович, могла служити для поминання не тільки самої похованої. Хоча водночас ніщо не доводить проведення подібних богослужінь, як прийнято в коментатора, нібито саме тут, а не соборному храмі, принаймні й у ньому теж: про таку можливість не йдеться.

Аналізуючи далі посвяту церкви у співвідношенні з проблемою імені “великої княгині Романової”, коментатор перейшов до вмираючого князя Володимира Васильковича та його майбутньої вдови, вдаючись до них на матеріалах збереженого в літописі княжого заповіту. Проте відомості джерела звично подано доволіно, що більше, – сказане здатне й діаметрально розходитися із джерельним свідченням. Причому, залучений приклад наведено як аналог до повідомлення Суздальського літопису під 1271 р. “престави҃с княгини Мрѣа Василкова . де҃ . ѿ . [...] и положиша и оу ст҃го Ст҃са . в҃ь своем҃ь манастыри” (ПСРЛ 1: 525), як видно, заснованому самою княгиною або чоловіком для неї”²⁰⁴. Проте насправді залучене окреслення монастиря ніяк не відображає можливих обставин його виникнення, тільки фіксуючи актуальну належність княжій родині, підтверджуючи функціонування подібних монастирів на теренах князівства та княжих поховань у них.

Що ж до володимирської ситуації, то зацитований переказ стосовно дружини князя Володимира Васильковича на вже неодноразово зауважений спосіб викладено поза його автентичним контекстом й так само доволіно: “Передчуваючи близьку смерть і знаючи, що вдова має постригтися,

²⁰¹ Там само.

²⁰² Там само.

²⁰³ Ипатьевская летопись. Стб. 919.

²⁰⁴ Толочко О. Тогож лѣт . Мьстиславоу князю... С. 654.

Володимир Василькович створив (sic!) монастир і облаштував його, про що читаємо в духовній грамоті князя 1287 р.²⁰⁵. Насправді в заповіті нічого не сказано щодо неодмінно “передсмертного” заснування монастиря та переконання у постриженні вдови. Акурат навпаки. Поверхово використаний оригінал твердить: “кнагини моа . по моемъ животѣ . шже восхочеть в черничѣ поити поидеть . аже не восхочеть ити . а како еи любо”²⁰⁶. Отже, трактувальник не виклав висловлювання князя щодо можливої долі вдови після його смерті. Насправді за такі міркування видано засноване на зовсім інших джерелах... уявлення самого коментатора про побутування відповідної практики в княжому середовищі. Як усе переконує, його вироблено на підставі особистого ж сприйняття поодиноких записів із цього приводу Суздальського та інших аналогічного походження літописів²⁰⁷. Тобто, перед нами ще один приклад спроможності здобутого свого часу знання цілковито притуплювати дар пізнання конкретної аналізованої ситуації²⁰⁸. Адже коментатор над текстом літопису його самого не бачить зовсім, незмінно твердячи про щось... інше, “свое”. А навіть – якнайочевидніше позбавлене будь-якого стосунку до актуального об’єкту власного інтересу. Засвідчена виразна підміна в основі практикованого методу вельми вимовна як вузький конкретний приклад безперечного ширшого значення. Вона наочно показує цілковиту перевагу візії коментатора над джерелами та їх наповненням – фактичне визнання... непотрібності джерела. Коментаторові, як неодноразово випадає пересвідчитися, і так “усе належить знати краще”...

Дальші приклади власне подібної “свідомості” присутні ще в тому ж викладі фрагменту заповіту з відсиланнями до княжого монастирю святих Апостолів у Володимирі. Сягнувши до доступної йому скромної суми знань стосовно монастирів, призначених для княжих вдів, і перейнявшись цими відомостями та не враховуючи взагалі... ніяких інших можливостей княжих фундацій (!), коментатор переконаний, немовби заснований заходами князя Володимира Васильковича монастир Апостолів мав так само призначатися не інакше, як для вдови після її постриження. На щось таке вказано навіть неодноразово. Спершу стверджено, ніби про це повинно йтися у зацитованому фрагменті передсмертного заповіту²⁰⁹. Проте в його тексті нічого такого... не виявляється: “а Садовое еи Сомино даль есмь кнагинѣ свое* . и манастыръ свои Апцлы же создахи и** своею силою . а село есмь коупилъ . Березовичѣ . оу Ръевича оу Давыдовича . Фодорка . а даль есмь на немь . нѣ . гривень коунъ а . е . локоть . скорлата . да бронѣ дощатые . а тое даль есмь ко Апцлмъ же”²¹⁰. Тобто, перелічено конкретні надання як княгині, якій, серед іншого, призначено й монастир Апостолів, так і тому ж таки монастиреві окремо. Проте при цьому так само відсутні будь-які алузії до прийнятого тут нібито передбаченого – в переконанні коментатора – відходу вдови до зазначеного монастиря.

²⁰⁵ Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 654.

²⁰⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 904.

²⁰⁷ Див.: Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 653–654.

²⁰⁸ До цього феномену новітньої наукової свідомості увагу привернуто: Александрович В. “Богородица Десятинна”: де міф, а де історична реалія *Ruthenica*. Т. 6. Київ, 2007.

С. 337.

²⁰⁹ Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 654.

* У цитуванні О. Толочка: “своей”.

** У цитуванні О. Толочка замість трьох останніх слів: “иже создахъ”.

²¹⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 904. Цитування О. Толочка: Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 654.

Нічим не підтверджено й наступну заяву, ніби володимирський монастир призначався для княгині, належалося б розуміти, – від самого заснування. Насправді, як показано, князь виділив його як забезпечення після своєї смерті – лише передсмертною волею. Перед тим його пригадано маєтністю самого князя: “и манастырь свои Ап^слы же создахи и своєю (виділено – В. А.) силою”, що згодом повторено і в переліку дарів храмам: “въ манастырь въ свои ап^слы”²¹¹. Зрештою, тільки за такої умови були підстави розпоряджатися монастирем перед смертю, заповідаючи його майбутній вдові.

Не є коректним й виклад переказу щодо посвячення храму: “Монастирський храм у заснованому для княгині монастирі (виділено – В. А.), як бачимо, було освячено на честь св. Апостолів, про що дізнаємося з каталогу вкладів Володимира Васильковича”²¹². Адже щойно перед тим про посвячення йшлося у наведеному в коментарі (!) переліку дарів князя дружині та монастиреві. Так виглядає, ніби не контролюється власний текст на тій самій сторінці... Не кажучи про дворазове віднотування монастиря – не тільки в цитованому переліку, але, як відзначено, – й при виличенні дарів храмам.

У завершенні запропоновано міркування стосовно посвячення монастиря “великої княгині Романової” на підставі аналізу прикладів посвят сакральних об’єктів святій Анні у візантійській та європейській традиції²¹³. “Як відомо, літописець не навів назви (sic!) монастиря, де було поховано Романову. Можливо, він не знав його посвячення і залишив порожнє місце, щоб, довідавшись, уписати пізніше. Та наведені нами паралелі не залишають іншої можливості, як стверджувати, що монастир було освячено на честь одного з Богородичних свят. Лише богородичне посвячення основного храму давало можливість освятити другорядну споруду на честь Іоакима (sic!) та Анни. Каплиця чи церква з таким посвяченням була доречним місцем для поховання княгині (виділено – В. А.) без огляду на ім’я, дане їй при народженні чи постригові”²¹⁴.

Невідомо, чому коментатор зайнявся посвяченнями святій Анні, коли збудована церква, за твердженням літопису, освячена на честь святих Іоакима й Анни. Доводити очевидну відмінність та її наслідки для інтерпретації зайве: дивно, що цього не випало зауважити. Проте така надто істотна різниця цілком явно вказує, що залучені висновки стосовно посвят святій Анні в даній ситуації взагалі ні до чого. Цей факт – ще один вимовний приклад практикованої схильності до “неподоланного” потягу, відходячи від свідчення джерела, вдаватися до розмови про щось зовсім інше, своє... Відмінності коментатор не сприймає систематично. Проте про посвячення власне святій Анні мимохідь згадано ще раніше, твердячи, ніби князь Мстислав Данилович спорудив, “по суті, пам’ятник своїй бабі, а посвятою “написавши” на ньому її ім’я – Анна”²¹⁵. Втім, у ще іншому місці явно поза цим ствердженням у літописі та загалом прийнятим зв’язком визнано: “Мстислав спорудив у Володимирі каплицю св. Анни (виділено – В. А.), що також може бути аргументом на користь того, що він таки син Анни Мстиславівни”²¹⁶, співвідносячи тут храм навіть... із зовсім іншою особою! Оце вже засвоєне “своє” і покликане було

²¹¹ Ипатьевская летопись. Стб. 925.

²¹² Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 654.

²¹³ Там само. С. 656–658.

²¹⁴ Там само. С. 658. (показовий приклад мовного проникнення із сімома версіями

слова посвята/освячення на одинадцять рядків абзацу).

²¹⁵ Там само. С. 652.

²¹⁶ Його ж. пославшому на воиноу со воемь своїми... Галицько-Волинський літопис... С. 443.

статі “знанням”, призначеним заступити у свідомості автора реалії конкретного документального викладу. “Каплиця чи церква з таким посвяченням” ніяк не могла бути “доречним місцем для поховання княгині (виділено – В. А.) без огляду на ім’я”, оскільки споруду, за твердженням літопису, збудовано... через немалий час після поховання (див. вище, пор. також далі) – ще один вражаючий вияв безмірної невразливості на реалії літописної розповіді при стійкій готовності наговорити “свого” з її приводу. Стосовно популярного серед коментаторів обов’язкового “незнання” володимирського літописця про посвячення монастиря уже йшлося. Проте навіть абстрагуючись від тепер ніби доведеного функціонування монастиря у Володимирі, таке переконання цілком очевидно засвідчує незмінну “всездатність” до пояснень на омріяний же спосіб “усього пожаданого”...

Посвячення церкви святим Йоакиму та Анні не позбавлене окремої вимови. Одиноким зафіксованим його прецедентом є віднотоване під 1196 р. у Лаврентьєвському літописі посвячення церкви на воротах Успенського собору у Владімірі: “Заложѣ блжнныи епѣпѣ Іоаѣ . на воротѣхъ стѣе Бѣи црѣквѣ камену . во има Акѣму и Аннѣ”²¹⁷. Наведена за попередньою літературою версія про давнє посвячення їх пам’яті приділу новгородського Софійського собору²¹⁸, як виявилось, сягає не далі XVI ст.²¹⁹ Правда, нещодавно стала відома важлива для їхнього шанування віднайдена при археологічних дослідженнях середньовічного селища поблизу городища на річці Рать за 20 км на схід від міста Курск²²⁰ київська мініатюрна серпентинітова іконка першої половини XIII ст. “Святі Йоаким і Анна”²²¹, у якій традиційно вбачають вірогідну репліку малярського оригіналу²²². З огляду на рідкісність теми, варто пригадати також унікальну для східнохристиянської іконографії храмову ікону, правда тільки другої половини XIV ст., “Собор святих Йоакима і Анни з історією Марії (Принесення Марії до храму з історією Марії)” з церкви в селі Станія Дрогобицького р-ну Львівської обл. (Національний музей у Львові імені [митрополита] Андрея [(Шептицького)])²²³, здатну вказати на вірогідність ширшого побутування відповідної практики. Не дивлячись на випадковість цих поодиноких прикладів, вони, все ж, відображають докладніше не зафіксовану в актуально доступних джерелах, проте безперечно окрему традицію.

Однак запропонована версія нібито богородичної посвяти монастиря “великої княгині Романової” виразно суперечить однозначній у вимові нотатці літописця про спорудження церкви “в монастырѣ . въ стѣо”²²⁴. Таке протиріччя зауважено, проте новітній науковій ерудиції й тут належалося на неодноразово

²¹⁷ Лаврентьєвская летопись. Стб. 412.

²¹⁸ Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 655–656.

²¹⁹ Мусин А. Почитание святых Иоакима и Анны на Руси и иконографическая традиция перемышльской школы украинской средневековой живописи *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 15. С. 102–105. Знане аналогічне шанування київського Софійського собору джерела фіксують тільки від другої половини XVIII ст.: Там само. С. 105–115.

²²⁰ Енуков В. В., Кабанов Д. О., Мусин А. Е. Ратский археологический комплекс в свете новых находок христианских древностей: каменная иконка святых Иоакима и Анны

Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. 2021. № 1(57). С. 1–41 (URL: https://api-mag.kursksu.ru/api/v1/get_pdf/3875/) (дата звернення 15.11.2021).

²²¹ Мусин А. Почитание святых... С. 116–118.

²²² Там само. С. 126, 127, 128.

²²³ Гелитович М. Українські ікони XIII – початкуXVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. Київ, 2014. С. 42. Кат. № 7.

²²⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 937. Немає підстав закладати, ніби далі могло бути вписано один із богородичних празників.

апробований спосіб заторжествувати над джерелом. Виявляється, волинський літописець... “навіть не знав, що монастир Богородичний, і *навмання кинув* (виділено – В. А.): “святаго...” (sic!) й це нібито “промовляє проти можливості, що поховання було у Володимирі”. Правда, буквально в попередньому реченні стверджено ніби він тільки “не навів назви (sic!) монастиря”²²⁵. “Не навів”, звісно, не рівнозначне “не знав”. Показово, що те ж “незнання” лише за три абзаци раніше фігурує лише припущенням: “Можливо, він не знав його посвячення і залишив порожнє місце, щоб, довідавшись, уписати пізніше”²²⁶. Визнання діяльності літописця через словосполучення “навмання кинув” – надто показовий вияв свідомості, звісно, – не літописця, а коментатора. Адже, за його ж власним переконанням, повинно наче йтися про автора навіть... “урочистого запису про єдиний випадок церковного будівництва Мстислава”²²⁷ (залучену “на потребу” “урочисту” фразеологію випадає залишити серед заслуг автора без коментарів). І при цьому “не знав” та “навмання кинув”?.. Коментатор, як видно, уже мав вибитися із сил... Звідсіля неможливо повірити так само, неначе літописець “не відав, що храм споруджено в місті, де він складає літопис”. Й одразу після цього постає версія про “непоінформованість волинського” літописця²²⁸ для більшої, як випадало б гадати, переконливості тут же “скорельована” з “непоінформованістю його “галицького” попередника. Адже той теж не зазначив, де постриглася Романова, подавши лише: “тогда же великаа княгини Романоваа . восприимши мниский чинь”²²⁹. До того, чому в такому лаконічному записі “галицькому літописцеві” доконче належалося неодмінно признатися, у якому саме монастирі мала постригтися княгиня-вдова, вдаватися не варто. Потреба коментатора цілком очевидна та непідважальна. Як і зосереджене намагання “винагородити” літописця “власними заслугами”. Оскільки зовсім не літописцеві якнайочевидніше випало не цілком орієнтуватися у тому, про що твердиться із засвідченої глибини переконанням, незмінно вдаючись при найменшій потребі до не найчемніших, правду кажучи, з наукового огляду завідомих хитрощів...

Як уже була нагода показати, “непоінформованість” примарного “галицького колеги” тут ні при чому. Наведений запис про відхід княгині-вдови до монастиря визнано внесеним у цілком випадковому місці пізнішим доповненням на полі літописного тексту, в авторі якого немає підстав вбачати того ж таки літописця: “підозрюється” сама княгиня (див. вище).

Коментатор так само зауважив новіше походження нотатки²³⁰, але тут же, немовби зовсім забувши про нещодавно викликаний привид “галицького колеги”, вдався до незмінно рятівного та безвідмовного на всі можливі випадки та вияви благородного коментаторського життя “редакторського втручення”²³¹. І навіть вказав на суперечність “із наступним твердженням літопису”, хоча зразу ж у найближчому продовженні на вже відзначений манер наведено тільки одне так потрібне: “У наступному ж повідомленні Романова (що нібито пішла до монастиря) знову активно діє як світська володарка, приймає посольство від литовських князів”²³². Цю уроблену винятково з незмінно широких коментаторських візій “суперечність” уже розглянуто у викладі стосовно самого посольства.

²²⁵ Толочко О. Того* лѣт Мьстиславоу князю... С. 658.

²²⁶ Там само.

²²⁷ Там само.

²²⁸ Там само.

²²⁹ Там само. Про сам цей запис див. вище.

²³⁰ Толочко О. Того* лѣт Мьстиславоу князю... С. 658–659.

²³¹ Там само. С. 659.

²³² Там само.

Ще одна показова версія новішого походження запису про спорудження "гробниці" постала в іншого коментатора. Вдавшись до найпізніших уписів у складі західноукраїнського літописання XIII ст., він, звично не переобтяжуючись аргументами, визнав: "Частина з них (про гробницю "Романової" і стовп у Черторийську (sic!) могли з'явитися на проміжному етапі роботи над текстом "волинського" літопису – як приписки до Тексту-1, приблизно 1287–1289 рр. Іншу частину могли внести на другому етапі роботи над пам'яткою, по смерті Володимира Васильковича"²³³. З наведеного буквально повинна виходити поява запису про спорудження у 1291 р. гробниці над могилою великої княгині Романової ще, як при цьому акурат стверджено, в... "приблизно 1287–1289 рр."! За такого "хронологізування" віднесений, як видно з контексту, до часів померлого 10 грудня 1288 р. князя Володимира Васильковича період "приблизно 1287–1289 рр." повинен бути визнаний не вартою уваги "дрібницею". Про "наступний етап" "роботи над пам'яткою, по смерті Володимира Васильковича", так героїчно експлуатований у коментаторів, – не зайве пригадати ще раз – тільки зі самих їхніх зусиль так багато й відомо... Як і немає жодних підстав пропонується забава з прийнятим різночасовим походженням останніх літописних переказів.

Розглянуті розумування стосовно монастиря великої княгині Романової та місця її поховання доправили коментатора до логічно виведеного від розбудованих на зазначений спосіб власних міркувань, проте водночас цілком несподіваного з їхнього ж огляду та не позбавленого очевидної карколомності зіставлення дібраних фактів підсумування: "З того, що фразу про постриження Романової вміщено в контекст подій в Галичі і довкола Галича, випливає, що автор її... уважав, ніби Романова постриглася саме в Галичі (що корелює з незнанням про місце поховання і додатково свідчить, що то був не Володимир)"²³⁴.

У наведеному визнанні надто багато завідомих "відкриттів". Дописана згодом нотатка про прийняття чернецтва, як уже була нагода вказати (пор. вище), зовсім не "вміщена" "в контекст подій в Галичі і довкола Галича". Її співвідношення із тодішньою галицькою війною, усередині розповіді про яку запис – цілком випадково – зберігся, уже показано нічим і ніяк не доведеним й немає підстав твердити про можливість бодай найвіддаленішого конкретного зв'язку. Так само, як із цієї явно пізнішої нотатки, так і її цілком випадкового місця у доступних копіях літопису²³⁵ ніяк не здатен виводитися прийнятий відхід княгині-вдови до монастиря немовби саме в Галичі. Жіночий монастир у ньому зафіксований принагідною загальною нотаткою про черниць при викладі під 1205 р. щодо безчинств угорського воєначальника Бенедикта²³⁶. Проте як належалося княгині на тлі знаних далеко не найприязніших стосунків із місцевими елітами зовсім недавніх літ²³⁷ осісти в фактично ворожому оточенні? Після того, як родина покійного князя внаслідок чергової "коромоли" галицького боярства змушена була покинула місто, Галич, як відомо, не належав Романовичам й, поза короткими епізодами шойно 30-х років²³⁸, така ситуація зберігалася до Ярославської битви 1245 р. Вони постійно перебували винятково деінде – у давній батьківській

²³³ Арістов В. Мьстиславоу князю вложи емоу Бѣ. во срѣце... С. 650.

²³⁴ Толочко О. Того* лѣт Мьстиславоу князю... С. 659. Наведена фраза з трьох "в" у трьох рядках – показовий приклад практикованих мовної вразливості та літературного редагування.

²³⁵ Про "випадкове місце звістки" твер-

див й сам коментатор: Толочко О. Того* лѣт Мьстиславоу князю... С. 659.

²³⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 722.

²³⁷ Лаконічні літописні перекази з цього приводу див.: Ипатьевская летопись. Стб. 718, 727–728, 771, 773, 777–778.

²³⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 758–761, 763.

столиці Володимирі, а Данило Романович із родиною згодом – новозакладеному Холмі. За переконанням коментатора все повинно відбуватися акурат навпаки: княгині належалося незмінно бути не інакше, а тільки в “галицькому монастирі”. Зрештою, навіть розглянутий епізод із посольством литовських князів логічно так само повинен би свідчити на користь Володимира, де тоді резидував Данило Романович. Чи варто вдаватися до пояснення, ніби княгиня-черниця, розвиваючи приписану їй “державну та військову” діяльність, мала прибути туди з Галича?.. Як видно, пропозиція ще одним класичним виявом актуальної ерудиції на тлі відмежування від ерудиції та досвіду загальних зовсім не враховує конкретних обставин історії Галича як можливого часу відходу “великої княгині Романової” до монастиря, так і найближчого наступного та подальших періодів. А водночас так само – й історії нащадків князя Романа Мстиславовича, що від 1215 р. незмінно та послідовно мала розгортатися саме у Володимирі й на Волині. Та не тільки без будь-яких істотніших галицьких віднесень, а й навіть поза їх можливістю. До Галича Романовичі як на час постриження княгині-матері, так і тривалий період надалі взагалі не могли мати стосунку. Прийняте перебування у “галицькому монастирі” – з усього видно – призначене (водночас і приречене!) витати цілковито як поза контекстом можливого в родині, так і – не менше – реаліями не тільки тогочасного Галича, а й навіть західноукраїнських земель загалом. Ще одним виявом усєї своєрідності практикованих “коментаторських зусиль”. На такому тлі до завершального повторення “незнання” володимирського літописця стосовно місця поховання можна ще раз не вдаватися...

Свою церкву над гробницею баби князеві Мстиславові Даниловичу теж належалося би спорудити не інакше, як у тому ж “галицькому монастирі”... Навіть попри те, що згідно зі зноюю відповіддю князя Володимира Васильковича на зосереджене намагання князя Лева Даниловича щось і собі заподучити зі спадку вмираючого²³⁹, Галич тоді належав власне Левові Даниловичу. Не випадає вдаватися до нібито явної демонстрації князя Мстислава Даниловича супроти підпорядкованого йому за статусом старшого брата в разі, коли б справді мало дійти до чогось такого... Логічно князеві належалося діяти не інакше, як у власних володіннях. А коментаторську нездатність усвідомлення необхідності уважніше приглянутися до історично вмотивованої володимирської версії випадало би віднести до об'явлень неунікненної “кризи росту”...

Проте й на тому теж не кінець. Виявляється, “спостереження” спонукають припустити, що звістка про постриження Романової мала з'явитися у тексті... як похідна від повідомлення щойно про спорудження гробниці. Адже всепрацьовитому “останньому редакторові” тільки з того й випадало жити, що неустанно “дописувати” до нібито щойно зовсім недавно, як пам'ятаємо, в коментаторському баченні укладеного літопису усемоżliві так потрібні йому самому – а ще більше новітнім коментаторам – зовсім знамениті безконечні доповнення “від самого себе”, тобто... його творців. Згідно зі засвідченою логікою, авторів запису про поховання у монастирі належалося припустити: похована в монастирі Романова мала би й постригтися у монастирі (?!), що потребувало “неодмінної” згадки про постриження десь у попередньому викладі. Хоча для традиційної логіки одне з іншого не виводиться ніяк. Чому редакторові випало реалізувати цю потребу... на полі рукопису – довідуватися, звісно, зайве... “Але коли, за яких обставин і в якому саме монастирі це сталося, редактор так і не з'ясував, про що свідчить

²³⁹ Там же. Стб. 913.

випадкове місце звістки та її цілковито обтічна, позбавлена конкретності форма (виділено – В. А.)²⁴⁰. За такої послідовності міркувань як не пожалкувати, що за логікою новітніх трактувальників, призвичаєних невідступно “домагатися свого”, літописцям не випало діяти. У їхньому безперечному послідовно “некоментаторському” поводженні явно змарновано шанс на немало іншу історію...

Після таких успіхів розмірковуванням належить повернутися до уже апробованого на прикладі зауваження І. Шараневича стосовно “жіночої особи”, яка схилила короля Данила Романовича до прийняття папської корони (див. вище), методу “першого іншого визнання”. В аналізованому випадку поштових знаним способом випало углядіти в згаданому так само давнішому твердженні Антона Генсьорського, ніби “літописець не знав, у якому саме монастирі було поховано Романову і де, власне, Мстислав побудував “гробницю”. Уже була нагода зауважити, що “не знав” належить трактувати як “не віднотував”, що далеко не те ж. Однак коментатору більше заімпувала за різних обставин повторена “надійно” засвоєна інакша версія, призначена пропагувати інше: “Необізнаність останнього “волинського” літописця щодо місця поховання Романової”²⁴¹. Так мало з’явитися суперечне усьому засвідченому в літописі комплексу відомостей до історії епохи “галицьке відкриття”, призначене увінчати непоборний коментаторський потяг до знаного походження “усеможливих новацій”. Дарма, що воно презентується зовсім позбавленим вдумливого читання та осмислення джерела. Без безперечного схилення перед окремими припалами до впадоби завідомо атракційними “скарбами історіографії” при цьому теж не обійшлося. Як і очевидного вже цілком самостійного “творчого розвитку” “заскарбленого” – незмінно при тому в сприйнятому від “скарбу” послідовному скеруванні... Історії за таких обставин наказано “не сміти турбувати”...

Коли достатньо скромна – за відведеним їй місцем у декількох лаконічних нотатках на сторінках літопису – особа “великої княгині Романової” стала об’єктом такої зосередженої уваги й настільки “працьовитого” (з усіма засвідченими наслідками для залучених джерельних переказів, проте найперше, звісно, – самих трактувань та трактувальників) “розгляду”, то головній постаті давнішої частини західноукраїнського літописання – королеві Данилові Романовичу цілком очевидно належалося не до порівняння зосередженіше докладення зусиль.

Без звичного при цьому серед коментаторів “особистого долучення” не обійшлося уже при самій появі короля. “Традиційно вважають, що Данило був старшим серед двох Романовичів”²⁴². Попри природну – могло би видатися – потребу пояснити, на чому заснований такий погляд, до роз’яснення не дійшло. Замість нього – після віднімання наведених у літописі двох і чотирьох літ осиротілих братів²⁴³ від року смерті їхнього батька – обійшлося сентенцією: “Утім, Романовичі в нашому уривку не названі на ім’я, і фактично їхнє старшинство з нього не випливає”²⁴⁴. Не зовсім зрозуміло, як зі згадки про вік братів повинно б випливати – як сказано, – “їхнє старшинство”: воно наче здатне співвідноситися тільки з одним із них... Стверджено лише різницю віку. Очевидно, коментатору звично випало не читати... Втім, свого часу йому належалося навіть докластися до “успішного” доведення, нібито старший – не Данило²⁴⁵...

²⁴⁰ Толочко О. Того* лѣт Мѣстиславоу князю... С. 659.

²⁴¹ Ипатьевская летопись. Стб. 658.

²⁴² Толочко О. ѡставившима же са . двѣма сѣмоа его... С. 79–80.

²⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 717.

²⁴⁴ Толочко О. ѡставившима же са . двѣма сѣмоа его... С. 80.

²⁴⁵ Его же. Известен ли год рождения Данила Романовича Галицкого? *Средневе-*

Звісно, зі самого окремо взятого літописного уривку "шставившима же са . двѣима сѣома его . единѣ . дѣ . лѣтѣ а друугии двоу лѣтъ"²⁴⁶ старшинство Данила Романовича не виводиться ніяк. Проте, окрім нього, стосовно віку братів є ще одне уже цитоване загальновідоме однозначної вимови літописне свідчення, хоча й іншого характеру. Воно нотує зазначене складення присяги в Галичі одразу після того, коли туди дійшла звістка про загибель князя Романа Мстиславовича, власне Данилові. На такому тлі будь-які глибокодумні розважання кому з братів належалося бути старшим й на цій підставі успадкувати батьківський престіл – абсурдні. Тратитися на них, як і вимагати від читача аналогічних затратних зусиль, – той же абсурд²⁴⁷. Особливо на тлі непоодиноких інших як ранніх, так і пізніших літописних переказів із послідовним визнанням та ствердженням старшинства власне Данила Романовича. У явленому "інакшому" підході випадає сприймати неодноразово запрезентовану показову особливістю самого коментування з одним із безперечних "надзавдань" у всеможливому всемірному применшенні особи короля разом із цілком очевидними незмінно стосованими пріоритетами практикованого загального спрямування трактувальницького зосередження. Улюбленого методу "вкидання іншої версії" не пригадати при цьому теж не можна.

Однак початки біографії короля привертають увагу не тільки зовсім зайвим унаукоподібненням дати народження та "старшинства", а ще й іншими того ж наповнення розважаннями навколо них. Як зазначено, юний нащадок успадкував державу одразу після смерті батька й це мало бути відображене посадженням на престолі в Успенському соборі Галича, в західноукраїнській літописній традиції як окремих акт, однак, не засвідченим. Не дивлячись на такі зовсім очевидні обставини, в коментарях – за незрозумілого неврахування вступу на престіл – йдеться про інші, пізніші "посадження". Спершу стверджено: "Коли Данило вперше (після дитячих літ) сів на галицькому столі, вигнавши звідти королевича Андрія (весна 1230 р.)"²⁴⁸, що, з врахуванням наведеного уточнення "вперше (після дитячих літ)", сприймається логічним і прийнятним. Поза незрозумілим наголошенням того, що "сів", хоча насправді "повернувся". Проте

ковая Русь. Вип. 7. Санкт-Петербург, 2007. С. 221–236. У доданій до коментованого видання бібліографії ця позиція відсутня, див.: Галицько-Волинський літопис: текстологія. С. 922–923. Проте до неї є відкликання у коментарях: Толочко О. шставившима же са . двѣима сѣома его... С. 80. Без реакції у продовженні подано також спростування наведених у статті міркувань: Домбровский Д. К вопросу о датах рождения Даниила и Василька Романовичей (заметки к статье А. П. Толочко) *Средневековая Русь*. Вип. 8. Москва, 2009. С. 85–100. Пор.: *Ejusdem*. *Rodowód*... S. 60, 77 (однозначне трактування братів як старшого й молодшого). Найдокладніший огляд проблеми: *Ejusdem*. *Król*... S. 82–95. Втім, цитоване твердження Суздальського літопису про поставлення юного Данила Романовича князем після смерті батька кваліфікує прийняте "старшинство" ще однією завідомо безпідставною і позбавленою сенсу

суто "коментаторською проблемою" (пор. далі), тобто явною вигадкою. До такого ж висновку "делікатно" підводить у своїх розважаннях на відповідну тему й Д. Домбровскі.

²⁴⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 717.

²⁴⁷ Йі відображенням сприймається так само твердження із відсиланням до запису літописця про прихильне прийняття в угорського короля юного Данила Романовича: "приаль бо бѣ [...] яко милаго сѣа свого". Власне, завдяки цій останній фразі й можна безпомилково зрозуміти, котрого саме із синів король посадив у Галичі", див.: Толочко О. тогда же боаре... С. 146. Інших аналогічного змісту далеко не поодиноких відсилянь західноукраїнського літопису разом із Суздальським при цьому врахувати не належалося. Досить виявилось самої "дорогоцінної" "угорської санкції": "король посадив"...

²⁴⁸ Толочко О. шставившима же са . двѣима сѣома его... С. 80.

в завершенні абзацу при іншому зверненні до того ж епізоду наведене принципове за розглянутих обставин уточнення відсутнє – “1230 р., коли він *уперше сів у Галичі* (виділено – В. А.), він сягнув віку царя Іезекії (sic!) – 25 років”²⁴⁹. На такий спосіб насамперед якнайочевидніше стверджено, нібито король мав народитися... 1205 р., коли загинув його батько. А він сам як природний спадкоємець – так би мало виходити, що лише щонайбільше кількамісячний (а то ще навіть взагалі... не народжений?) – зайняв престіл... Безперечно, молодшого Василька на тлі засвідченого “проникнення” невідомо як і сприймати... Пригадувати наведений літописний запис про вік братів на час смерті батька теж не належиться. Над тим, наскільки залучений епізод історії старозавітного царя Єзекії здатний слугувати паралеллю до раннього періоду біографії короля не варто затримуватися, оскільки перед нами явно ще одна з-поміж властивих коментуванню надлітературних надінтерпретацій. Що достатньо засвідчує вже сама “потрібна” – для ще одного з-поміж практикованих “глибокодумного” висновку – “збіжність віку”. Наведений безперечний “курйоз” ще раз здатний показати звичною нормою коментування завідомий тріумф “актуальної ерудиції” над ерудицією загальною. Разом із приданою явленому тріумфальному налаштуванню неодноразово засвідченою “глибиною проникнення” до обраного тексту й не менше – власного написаного... Водночас це ще й вияв похапцем пропонованих ерудиційних неосмислених “дорогих зіставлень”, явно позбавлених сенсу...

Причому, розглянутим “першим посадженням 1230 р.” не обійшлося, оскільки далі фігурує ще одне і навіть раніше від наведеного. Його побачено в знаній літописній розповіді: “тогда же боаре Володимьрстии . и Галичкыи Вячеславъ Володимерьскыи и володиславъ галицкыи²⁵⁰ . и вси боаре . Володимерьстии и Галичкыи . и воеводы Оугорьскыя . посадиша княза Данила на столъ ѿца своего великаго княза Романа . во црѣкѣи стѣа Бѣа приѣвѣца Мрѣа король же Андрѣи не забы любви своего первѣа . иже имѣаше ко братоу си великому князю Романови . но посла воа своа и посади сна своего в Галичи”²⁵¹. Коментатор при цьому не вдавався до пояснень, тому мало би виглядати, ніби повинно йтися про немовби взагалі “перше посадження” на батьківському престолі. Цитованого переказу Суздальського літопису звично не враховано (пор. вище).

Чи не власне ця обставина мала спровокувати й наступне коротке принципового наповнення твердження: “Ідея посадження на столі як форми інвестиції взагалі чужа “галицькому” літописові, де Романовичі здобувають усі свої володіння не внаслідок “народного вибору” чи церковного обряду, а за безумовним правом спадкоємства від “великого Романа”, санкціонованого угорським королем (виділено – В. А.)”²⁵². Наведена фраза виявилася переладаною моментами,

²⁴⁹ Толочко О. оставившима же са . двѣима снѡма его... С. 80. У коментарі йдеться про збіжність віку царя Єзекії на початок царювання у Єрусалимі та Данила Романовича на момент “першого посадження 1230 р. в Галичі”, залучену з огляду прийнятого парадфразування звернення угорського посла до обложеного в Галичі Данила Романовича на зразок промови асирійського царя Рабсака до послів царя Єзекії під час облоги Єрусалиму. Однак глибокоерудиційне зіставлення літ при докладнішому розгляді випадає

завідомо безсенсовним (див. далі).

²⁵⁰ Три останніх слова відсутні в Іпатському списку, але збереглися в Літописі князів Острозьких: The old Rus' Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. P. 311; Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydałi... S. 39.

²⁵¹ Ипатьевская летопись. Стб. 726–727.

²⁵² Стависький В., Толочко О. тогда же боаре Володимьрстии . и Галичкыи... Галицько-Волинський літопис... С. 145.

здатними спровокувати безконечний ряд запитань. Окрім якнайочевидніше безвідповідально поверхово уробленої проблеми з “посадженням”, запропоновано набір формулювань не те що неприйнятних, а й принципово несумісних не лише з текстом літопису. Повинно йтися водночас і про саму історичну традицію загалом.

Ролі угорського короля у зазначеному епізоді як біографії Данила Романовича, так і водночас тодішньої історії родини не випадає недооцінювати. Про неї, зрештою, цілком виразно твердить літопис. Проте уявлення стосовно неї звично відірване від реалій джерела та епохи й послідовно розвинуто акурат такий – “загальноприйнятій” донедавна – погляд.

Насправді “угорська роль” якнайочевидніше не здатна мати нічого спільного зі “санкцією угорського короля” – через практиковане нечитання буквально стверджено навіть, ніби та стосується... князя Романа Мстиславовича! Уже була нагода показати (див. вище) виведення засвідченої позиції від згаданої у наведеному літописному фрагменті “любви своеа первьа . иже имѣаше ко братоу си великому князю Романови”. Її родовід пояснює збережене далі звернення до угорського короля краківського князя Лешка Бялого коли той після втечі княгині-вдови з дітьми від переслідування Ігоревичів до Кракова відсилав юного Данила Романовича в другій половині 1205 – за якийсь час до початку листопада 1206 р.²⁵³ до Угорщини: “тобѣ бо друогъ бѣ (князь Роман Мстиславович – В. А.) . клаласа бо бѣста . яко штавшю в животѣ племени его . любовь имѣти”²⁵⁴. Саме ця обставина – як винятково послідовно переконує усе літописне відображення угорської присутності до зміни внутрішньої ситуації в Угорщині із заколотом місцевої знаті та виїзду звідтіля підростаючого Данила Романовича²⁵⁵ – й визначала відповідну угорську активність. Показово, однак, що в коментуванні цього наріжного для розуміння тогочасного перебігу подій епізоду шукати марно...

Інший не менш вимовний момент пропонує твердження про “незвичайно шанобливий – на загальному фоні (sic!) антиболярської риторики літопису – тон щодо боярства, яке виступає мало не джерелом влади князя (виділено – В. А.)”²⁵⁶.

²⁵³ Датування: *Александрович В.* “Угорське підданство”... С. 175–184. Його запропоновано на підставі літописного твердження про наміри одружити юного Данила Романовича з угорською королівною на тлі відсутності в угорського короля спадкоємця. З огляду аргументів, виведених від докладнішого прочитання усієї сукупності відповідних переказів літопису, сприймається неприйнятним як нічим не обумовлене традиційне віднесення початку цього першого перебування в Угорщині за інформацією Лаврентьєвського літопису немовби щонайраніше тільки до зими 1207 (1206–1207) р. – у твердженні про те, нібито княгиня з дітьми “мусили шукати притулку в Польщі” щойно “взимку 1206–1207 року”: *Толочко О.* славаху бо Игоревича... С. 106.

²⁵⁴ *Ипатьевская летопись.* Стб. 719. Докладніше про засвідчені тут обставини союзу галицького князя з угорським королем, сам цей союз і його значення для перших

років після смерті князя Романа Мстиславовича див.: *Александрович В.* “Угорське підданство”... С. 174–177.

²⁵⁵ *Ипатьевская летопись.* Стб. 729.

²⁵⁶ *Ставицький В., Толочко О.* *тогда же боаре...* С. 145. Перед тим коментатори ще зауважили “недоладну конструкцію цієї фрази (“тогда же боаре Володимьрстии. и Галичкы [...] и вси боаре . Володимерстии и Галичкы”, явно надлишково, через що в Іпат. стався гаплографічний пропуск: переписувач проминув “и володиславъ галичкы”. Насправді нічого надлишкового наведена фраза не несе. Вона тільки покликана ствердити всезагальність посадження, чого досягнуто загалом звичним для тодішньої літературної практики засобом “повторення із розвитком” (пор. далі). Доказом звичності такого запису може бути хоча б формула переказу про вигнання Адама із раю: “вислав його Господь Бог з Едемського саду порати землю, що з неї він був узятий. І вигнав він Адама” (Бутт. 4, 21).

Тут коментатор явно засвідчився неспроможним врахувати виразно відображену в літописному викладі очевидну наявність “боярства” і “боярства”. Бо коли “боаре Володимьрьстии . и Галичкьи Вачеславъ Володимерьскьи и володиславъ галичкьи . и вси боаре . Володимерьстии и Галичкьи”²⁵⁷ якнайочевидніше репрезентують прихильників покійного князя Романа Мстиславовича та його спадкоємців, то це лише частина боярства. Тому нібито наявний у наведеному записі “незвичайно шанобливий... тон щодо боярства” наче загалом – очевидне непорозуміння. Толкування ж про боярство, “яке виступає мало не джерелом влади князя” незрозуміле взагалі. Не випадало би підозрювати коментатора в елементарній відсутності уявлення про природу княжої влади. Проте в схильності до безвідповідального говоріння не запідозрити не належиться. Із позицій самого коментатора така безвідповідальність цілком оправдана. Адже все сказане про князя Романа Мстиславовича, його дружину та короля Данила Романовича насамперед повинно цілковито перекроїти дотеперішнє їх сприйняття й уявлення про них за зною моделлю зразка “кто был ничем, тот станет всем” – і навпаки. Власне “навпаки” як нав’язливо-хворобливе просування завідомо “небаченої концепції” – незалежно не тільки від власної вимови конкретного експлуатованого при цьому джерела, а й водночас так само якнайширшого контексту епохи – за всіма приданими йому ознаками і здатне виявлятися головним та єдиним пожаданним надзавданням.

З цього огляду показове також наступне зауваження: “Ідея посадки на столі як форми інвеститури взагалі чужа “галицькому” літописові, де Романовичі здобувають усі свої володіння не внаслідок “народного вибору” чи церковного обряду, а за безумовним правом спадкоємства від “великого Романа”, санкціонованого угорським королем”. У логічному продовженні не випадало би не поцікавитися, чи так уже багато випадків коли представники старокиївських княжих еліт “здобувають усі свої володіння” “внаслідок” “народного вибору” чи церковного обряду... Випадків першого, щиро кажучи, не пригадати. Що друге мало б належати до реалій епохи розважати підстав і того менше... А надмірні зусилля зі сотворення “небаченої концепції” аж надто очевидні...

Віднотованому “посадженню” належалося спровокувати ще й такі мовознавчі розмірковування: “Важко сумніватися, що в нашому випадку “галицький” літопис наслідує саме вірець Кл, про що, крім іншого, промовляє інший граматичний дефект: “боаре [...] посадиша княза Данила на столѣ шѣа своего”; ми б очікували “посадиша на столѣ своего емоу шѣа” або “посадиша на столѣ штнн”²⁵⁸... У переконанні коментаторів стосовно невідступного наслідування у західноукраїнському літописі вірця справді “важко сумніватися”, оскільки запропоноване трактування у такій певності – “як овечка в реп’яхах”. Однак чому зворот “на столѣ шѣа своего” мав би підпадати під сумнів на користь не зовсім придатного для сприйняття “свого емоу шѣа”? Тим більше, що сам коментар тут же відкликається до побутування як звичної норми тієї ж першої версії. Чому визнане “найпоширенішою формулою” попереднього київського літописання “и сѣде на столѣ шѣа своего”²⁵⁹ в даному разі не повинно функціонувати ніяк варто залишити серед незбагнених коментаторських таємниць. Їх у наведеному реченні впадає в око й більше. Виявляється також, що зазначена формула... “(через недогляд або з поваги до вірця) і запозичив редактор, не

²⁵⁷Ипатьевская летопись. Стб. 726.

боаре... С. 145.

²⁵⁸Стависький В., Толочко О. тогда же

²⁵⁹Там само.

достосувавши займенника”. На який спосіб запозичення здатне бути водночас результатом і недогляду, й “поваги до взірця” у звичній логіці з’ясувати навряд чи пощастило б... Найвиразніше повинно йтися не про історичну категорію, а систематично засвідчене в зусиллях із коментування щось зовсім інше...

Оте “інше” не менш виразно постає й у ще одному показовому моменті тут же в безпосередньому продовженні. Виявляється, формулу мав запозичити... “редактор”. Таке визнання означає, зокрема, якнайочевидніше... недопущення присутності в тексті особи літописця. Коментатора настільки опанувала ідея всепроникаючих зусиль всюдисущого у всеможливих іпостасях та виявах “невтомного редактора”, що про його старшого колегу-попередника – літописця, як видно, навряд чи й належалося би згадувати взагалі. Так скромному прикладові випало показово відобразити одну з найприкметніших особливостей незмінно практикованого сприйняття літопису – тих китів, на яких послідовно заснований апрезентований через усі придані йому вияви “грандіозності” явлений успіх...

Висновок стосовно запису про посадження як ще одного редакторського зусилля не забарився у найближчому продовженні: “Отже, є підстави зараховувати перший із фрагментів про посадження Данила до “редакторських епізодів”. Його “редакторська” природа стає очевиднішою при зіставленні з другим повідомленням про ту саму подію, прямо протилежного змісту: “король же Андрѣи не забы любви своєа первыа . иже имѣаше ко братоу си великомуу князю Романови . но посла воа своа и посади снѣ своего в Галичи”. Цей другий фрагмент належить, безперечно, до “авторського” шару ГВл, адже експлуатує мотиви, заявлені ще на самому початку літопису: *родинне ставлення* (виділено – В. А.) короля Андрія до Романа і особливу прихильність до Данила, якого “приаль бо бѣ [...] яко милаго снѣ своего”²⁶⁰.

Достатньо розлого розважаючи, коментаторам не вдалося, однак, сказати найважливішого – не зовсім відповідного пропагованій концепції. Оскільки Данило Романович став князем у Галичі одразу після загибелі батька, що прямо підтверджує не врахований при цьому загальновідомий “непотрібний” запис Суздальського літопису, згадане тут посадження здатне мати єдине значення – повернення на уже належний йому, притому – якнайочевидніше без будь-якого докладення зусиль зовні, втім також разом із так цінованими угорськими, – престіі. Проте навіть без задокументованого явно “позауторського” обійняття престолу одразу після смерті батька, загальновідома практика успадкування влади зі свого боку не здатна полишати сумнівів щодо власне такого розвитку подій. Залишається хіба дивуватися, як трактувальники не спромоглися виявити обізнаності з цією усезагальною закономірністю разом із реакцією на неї...

Однак продовження переконує, що не “не належалося”, а... не було потреби – відповідно до неодноразово пригаданого незмінно діючого відмежування актуальної ерудиції від ерудиції та досвіду загальних. Пояснення приносить вміщена далі сентенція із переконанням: “тут продовжується основна лінія оповіді ГВл, що розвиває ідеологію протекторату угорського короля над Романовичами”²⁶¹. Прочитавши щось подібне, не можна не поцікавитися, на який спосіб літописові Романовичів належалося б аж так наполегливо насаджувати “ідеологію протекторату угорського короля над Романовичами”. Як і будь-якому іншому літописові, йому логічно випадає нести насамперед – і винятково – “ідеологію” їх самих: на їхнє замовлення пам’ятником їм й нікому іншому літопис й укладено. Проте

²⁶⁰ Там само.

²⁶¹ Там само.

ця надто очевидна істина ніяк не здатна прибирати такого сенсу серед “особливо проникливих”. Текст, за який вони взялися, категорично не існує для них як самостійне повноцінне самодостатнє явище історії епохи та середовища. Подібне в їхньому колі наперед виключено разом з усіма потенційними наслідками. Може бути тільки щось “сфальшоване” й “дописане”, списане цілими кусками з давніших літературних джерел і т. п. Настільки несамостійне, що “редактор” – літописець у цьому неустанному хороводі коментаторів із редакторами, як уже відзначено, постать щонайменше непотрібна – мав списувати з попередніх літературних творів геть усе – до кожного слова з лічених букв... Принаймні нічого іншого звично не бачиться та не пропагується...

Наскільки не бачать – ще один показовий епізод того самого сюжету, присвячений двом нібито “взаємно суперечним” версіям аналізованого посадження Данила Романовича в Галичі за угорською участю. Зіставивши обидва, як визнано, “варіанти” розповіді, коментатори ствердили: “Але в теперішній своїй позиції цей фрагмент явно недоречний: крім того, що він суперечить щойно сказаному про посадження боярами, він анонсує те, про що вже детально було оповіджено (виділено – В. А.) (як король вирішив послати війська, щоб здобути Данилові Галич)”²⁶². Чи справді ситуацію є підстави й належить сприймати власне так? Без докладнішого аналізу оригінального висловлювання джерела явно не обійтись. Отож, воно твердить: “тогда же боаре Володимьрстии . и Галичкьи Вачеславъ Володимьрскьи и володиславъ галицкьи . и вси боаре . Володимьрстии и Галичкьи . и воеводи Оугорьскыа . посадиша княза Данила на столъ шца своего великаго княза Романа . во црѣкви стѣа Бѣа приѣдѣа Мрѣа король же Андрѣи не забѣ любви своеа первѣа . иже имѣаше ко братоу си великому князю Романови . но посла воа своа и посади сѣа своего в Галичи”²⁶³.

Розгляд переконує, що перед нами не дві окремих і навіть – згідно з твердженням коментаторів – нібито різнорідних та різночасових, як схильні вони переконувати, розповіді. Прийнятої різночасовості ніщо не доводить: вона існує винятково приватним згодом коментаторів – зі звично не объявленими підставами. Причина необьявлення очевидна й прихована... у відсутності підстав. Вказане нібито нелогічне повторення пояснює присутність у тексті на уже відзначений притаманний літописній розповіді спосіб двох самостійних частин викладу стосовно тієї самої події²⁶⁴ і – відповідно – того ж оповідання. Друга з них здатна слугувати істотним за змістом, необхідним для пояснення доповненням. Отож, спершу йдеться: “тогда же боаре Володимьрстии . и Галичкьи Вачеславъ Володимьрскьи и володиславъ галицкьи . и вси боаре . Володимьрстии и Галичкьи . и воеводи Оугорьскыа . посадиша княза Данила на столъ шца своего великаго княза Романа”. Тобто вказано на повернення на батьківський престіл зусиллями як володимирських, так і галицьких бояр. Поміж ними окремо названо тільки двох, випадало би здогадуватися, на той час лідерів з одного боку – володимирського боярства, а з іншого – прихильної

²⁶² Ипатьевская летопись. Стб. 726.

²⁶³ Там же.

²⁶⁴ Подібна практика – не рідкість у літописній традиції, й не лише українській. Як уже була нагода показати, власне за таким принципом побудована, зокрема, лаконічна хронікарська розповідь про коронацію 1235 р. угорського короля Бели IV із відзначеною при цьому присутністю на ній ко-

роля Данила Романовича: *Александрович В. “Угорське підданство”*... С. 153–155. На аналогічний спосіб відзначено також зустріч короля Данила Романовича з братом у лаконічній розповіді про повернення першого з них до Холму з Опавського походу наприкінці літа 1253 р., див.: *Його ж. “И приде во гра³ холмь...”*. С. 140 (пор. вище).

Романовичам частини галицького. Продовження у твердженні “и вси боаре . Володимѣрѣстии и Галичкѣи”, звісно, – риторичний зворот, призначений ствердити відновлення на престолі “одностайним волевиявленням”. При незмінному за подібних обставин очевидному ігноруванні безперечних противників такого: про них не повинно йтися зовсім. Спільно з прихильними боярами мали діяти прибулі незадовго до того на чолі угорської військової допомоги “воеводи Оугорьскѣи”. На описаному тлі продовження розповіді не здатне мати ніякого “прямо протилежного змісту”. Адже запис “король же Андрѣи не забы любви своєа первѣа . иже имѣаше ко братоу си великомуу князю Романови . но посла воа своа и посади сѣа своего в Галичи”, нічим не дублюючи ранішого та не входячи з ним у якесь протиріччя, призначений пояснити угорську прихильність. Немає повторення і в звороті “посла воа своа”, оскільки він тільки з’ясовує обставини появи в Галичі угорських воєвод, як і, зрештою, – прибулого тоді власне з ними юного володаря. Так само завершальне “и посади сѣа своего в Галичи” не копіює, а тільки через звичні традиційні висловлювання підсумовує розповідь про причетність угорського короля до тодішніх галицьких подій.

У сприйнятому на такий спосіб завдяки уважнішому прочитанню тексти – поза надмірною коментаторською схильністю до конспірології – відсутні будь-які зроджені, виявляється, винятково в їхній уяві суперечності та протиріччя²⁶⁵. Наївним сприймається також враження, ніби король “Андрій виринає тут абсолютну несподіванку і невмотивовано, бо жодного разу в опису походу на Галич не був згаданий” (виділено – В. А.). Належалося би вказати на явний брак у тексті літопису чогось такого, як “опис походу” й незрозуміло чому відсутність у розповіді про угорську експедицію особисто неприсутнього при цьому короля повинна дивувати. Король лише послав військо й саме через те та тільки так і фігурує у наведеному завершенні аналізованого епізоду. Відповідно зі “закінченням, здатним збентежувати” трактувальників, “король же з великою любов’ю послав воїв у силі тяжкій” теж немає ніяких проблем. Не побачено, що король “послав воїв” із неодноразово ствердженою уже й раніше “великою любов’ю” до Данила Романовича. Тому несприйняття наведеної нотатки й породжене переконанням щодо “суцільного” редагування літопису зусилля неодмінно відшукати “початкове місце нашого фрагмента”²⁶⁶ спроможні хіба доводити як уже неодноразово виявлене перебування поза текстом джерела, так і водночас очевидну приреченість на всілякі “потрібні пошуки” разом із неунікненним віднайденням їх пожаданих наслідків.

Втім, із явно надмірними зусиллями коментаторів навколо “галицького столу” Данила Романовича на тому ще не кінець – їм випало набути продовження й у пізніших зверненнях. Одним із результатів засвідченої уваги стало... підваження, якщо навіть не взагалі заперечення прав старшого сина князя Романа Мстиславовича до Галича. Виявляється, більші... належалися чернігівському князеві Михайлові Всеволодовичу. “Він уже був галицьким князем (і був одружений із дочкою галицького князя Романа Мстиславича), а

²⁶⁵ Додатковим підтвердженням правоти такої інтерпретації спроможний слугувати, зокрема, запис Київського літопису про посадження у Галичі князя Володимира Ярославовича після смерті його батька, князя Ярослава Осмомисла: “Володимѣрѣ съде в Галичѣ на столѣ дѣда своего и шѣа свое-

го”; “Галичкѣи же моужи срътоша его с радостью великою. княза своего и дѣдича . а королевича прогнаша . изъ земля своєа . а Володимѣрѣ съде . на столѣ дѣда своего и шѣа своего . на Сѣсвѣ дѣбъ”, див.: Ипатьевская летопись. Стб. 657, 666–667.

²⁶⁶ Ставицький В., Толочко О. тогда же боаре Володимѣрѣстии... С. 146.

бувши генеалогічно старшим за Данила на одне покоління й краще інтегрованим у павутиння родинних солідарностей (його матір'ю була дочка Казимира Справедливого, сестра Лешка Білого, чий вдова і син Болеслав саме в цей час порядкують краківським престолом), мав більше підстав претендувати на Галич, ніж *непевного походження* (sic!) (виділено – В. А.) Данило²⁶⁷.

Випадало би розпочати від надто очевидного – “непевного походження”. Оскільки для коментаторів Данило Романович повинен бути сином князя Романа Мстиславовича від його – єдиної у їхньому баченні (див. вище) – дружини Предслави, виступаючи внаслідок цього нібито рідним молодшим братом не відомої на ім'я старшої сестри, дружини чернігівського князя, подивугідна сама “непевність походження”. Особливо на тлі чернігівського “конкурента” та визнаних нібито переважаючих прав того на Галич. Адже коментаторська логіка стверджує перевагу прав... зятя над сином. Що здатне функціонувати, звісно, не інакше, як тільки при явленій далеко не лише в цьому конкретному прикладі завідомо “неподоланній” на те потребі... Навіть коли зять зі старшою покоління та одружений зі старшою донькою...

Залучене поняття “непевного походження” Данила Романовича – взагалі непридатний для аналізу “коментаторський шик” з-поміж безконечного ряду вже відзначених виявів наполегливих зусиль із незмінного цілеспрямованого всілякого неодмінного приниження короля. Може навіть як найхарактерніший – принаймні виразно найкрикливіший – приклад відверто хуліганського видування та просування подібних так “потрібних” ідей...

На тлі “підважених” на описаний спосіб прав Данила Романовича до галицького престолу неспроможне не привернути уваги визнання водночас “права на стіл законних спадкоємців “великого князя Романа”, нібито покликаного спочивати “на правителях династій сусідніх держав”: “Можна припустити, ГВл уникає конкретної розмови про Коломана через авторські наміри та пізніші редакторські втручання, пов'язані з намаганням не акцентувати уваги на правителях династій (sic!) сусідніх держав і, отже, не засвідчувати їх права на стіл законних спадкоємців “великого князя Романа” (виділено – В. А.) (тим більше в контексті дальших повідомлень про Данила-короля та його нащадків)”²⁶⁸. Втім, наведена сентенція – лише ще одне свідчення незрозуміло легкого поводження із правом успадкування. Спочили на “правителях династій сусідніх держав” “права на стіл законних спадкоємців “великого князя Романа” за наявних прямих спадкоємців – щось зовсім неприйнятне зі звичних позицій логіки, історичної та наукової традиції... Коментатора, як видно, знову “понесло”...

Окремого розгляду потребує твердження, ніби чернігівський князь Михайло Всеволодович “бував” галицьким князем. Очевидно, не випадково його подано констатацією начебто “загальновідомого” – без “зайвих” відсилань. Оскільки йдеться про період “порядкування” на краківському престолі названих спадкоємців князя Лешка Бялого, мається на увазі ситуація напередодні Ярославської битви. Що на той час Михайло Всеволодович “бував” галицьким князем – тільки “потрібна правда”... Насправді “був” – від 1235 р., коли внаслідок боярської коромоли з подальшим тривалішим від'їздом Данила Романовича до Угорщини його посаджено в Галичі²⁶⁹. Очевидно, для надання “концепції”

²⁶⁷ Ставицький В. Приславшоу же Могоучѣви . посоль свои... Галицько-Волинський літопис... С. 401.

²⁶⁸ Затилюк Я. Лестько же посла по-

сла своеѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 166.

²⁶⁹ Цей факт ретроспективно фіксує розповідь під 1235 р. про воювання проти нього

прислугуючого їй блиску у коментаторів надто скромно запрезентовані факти належиться неодмінно “вдосконалювати” і т. п. в пожаданому спрямуванні незмінної стійкої “власної величі”... І навпаки, – вдаватися до всеможливого вигадування способів усіякого применшення та приниження короля.

Одним із яскравих прикладів виявляється, зокрема, визнання “редакторського” походження розповіді про похід київського князя Рюрика Ростиславовича на Галич на звістку про загибель князя Романа Мстиславовича. Відповідний текст нібито “надбудований” над основною сюжетною лінією літопису, яка полягала у змалюванні *безпорадного становища малолітніх Романовичів* (виділено – В. А.) по смерті батька²⁷⁰. Насправді джерела засвідчили щось зовсім інше. Згідно із західноукраїнським літописанням, “И пришедшю емоу на Галич . и срътоша и бодре Галичкыи . и Володимерьстии . оу Микоудина на рѣцѣ Серетѣ . и бившимаса има всь днѣ ш рѣкоу Серетѣ . и мнози ѿзвени бѣ^ш и не стерпѣвши . и възвратишаса в Галич и пришедшю же Рюрикоу в Галич . и не оуспѣвши . ничто же”²⁷¹. Докладніше ситуацію передає пізній Симеоновській літопис: “Галичяне же слышавше полкы сылны Русскыя и едуче не възмогаша стати противу имъ, зане же дѣтська бяше у нихъ Романовича; и затворишася по градомъ. Они же пришедше сташа около Галичя и бяхутся изъ города крѣпко, и мнози обоихъ падааху уязвляеми. Видѣвши же брань крѣпку у города, и възвратишася вѣспять”²⁷². Тобто, жодного коментаторського “безпорадного становища” – навпаки, передано послідовну мобілізацію сил та успішну відсіч нападаникам. Змалювання “безпорадного становища малолітніх Романовичів по смерті батька” “основною сюжетною лінією літопису” – навіть незалежно від описаного з огляду самого призначення джерела – окремий нонсенс: за його відсутності пожадане старанно віднаходиться з явним докладенням при цьому мускулатури. Як неодноразово випадає пересвідчитися, прикладення “неспроможностей” та “нездатностей” незмінно потрібне понад усе...

Своєрідність читання та сприйняття виразно відображає й висновок стосовно зазначеного викладу киево-чернігівського походу на Галич після смерті князя Романа Мстиславовича: “у нинішньому вигляді текст містить суперечності, що межують з абсурдом: Рюрик не захопив Галича, бо йому не дозволила угорська залога, яку насправді залишили проти ворожих Романовичам бояр, котрі б’ються за Романовичів із Рюриком, який не вступає в битву з угорською залогою”²⁷³. Безперечного абсурду в самій цій фразі аж надто. Захопити Галич нібито мала не дати угорська залога, яка в описаних подіях не фігурує зовсім. Так само ворожі Романовичам бояри начебто б’ються за них же із Рюриком, а той “не вступає в битву з угорською залогою”... За такого викладу від джерела не залишається нічого, натомість постає явна коментаторська абракадабра, позбавлена будь-якого зв’язку з його вимовою. Насправді після описаної спроби затримати нападників біля Микудина лаконічне “пришедшю же Рюрикоу в Галич . и не оуспѣвши . ничто же” цілком вичерпують “битву за Галич”, доповнену тільки стислим щодо угорської засади: “и за то не смѣша Галичанѣ . ничто же створити”²⁷⁴. Фривольно вигадана коментаторська версія історії, як видно, знову винятково методом нагальної потреби вражаюче безвідповідально

як галицького князя: Ипатьевская летопись. Стб. 775–776

²⁷⁰ Толочко О. Похвала Романові... С. 99.

²⁷¹ Ипатьевская летопись. Стб. 717

²⁷² Симеоновская летопись ПСРЛ. Т. 18.

Санкт-Петербург, 1913. С. 42. Толочко О. Похвала Романові... С. 100.

²⁷³ Толочко О. Собравшю же Роурикоу Пологи и Роуси много... С. 98.

²⁷⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 717.

“надбудована” над джерелом, тексту якого поза власними вдосконаленнями коментатор не сприймає категорично...

Не менш показовий приклад засвідчених зусиль – характеристика, покликана супроводити короля на тлі розгортання його самостійної активності після важливого для біографії раннього періоду одруження із донькою актуального галицького князя: “Данило тих часів ще такий *непомітний князьок, який тільки-но отримав перший у житті самостійний уділ* (виділено – В. А.), цілком ізольований династично (навіть його тесть Мстислав Мстиславич відмовляє в підтримці)”²⁷⁵. Чого вартий явно приподобаний при цьому “незаметный князек”²⁷⁶ на... головному престолі Волині, а до того ж, – ще й зять дружно шанованого в колі коментаторів галицького князя. “Усепроникнення” не утрималося від смакування (навіть не без плямкання)²⁷⁷ нового придуманого приниження...

Щодо тестя, вибраного не без очевидного розрахунку на перейняття у майбутньому Галича, та стосунку з ним акценти теж на ту ж потребу зміщено. Зрештою, для тестя партнер спадкоємниці, очевидно, – також не найперше “непомітний князьок”... “Династична ізоляція” за якнайтісніших родинних стосунків тогочасних володарів – як західноукраїнських, так і сусідніх – теж знаної краси та наповнення “працююча термінологія”. Відмова ж тестя від допомоги супроти Лешка Бялого – ніяк не свідчення “ізоляції” навіть у родинному колі: як тесть із зятем, так і автори “передкоментаторської доби” клопотів із нею не мали²⁷⁸. Щодо того, ніби Данило Романович на час походу супроти Лешка Бялого після одруження “тільки-но отримав перший у житті самостійний уділ” – теж тільки “потрібна” правда. Не випадало би окремо наголошувати на зазначеному “непотрібному” посадженні на галицькому престолі в останній декаді червня 1205 р. та пригадувати відзначеного в літописі під 1211 р. тихомльського і перемільського княжіння, коли “Данило и Василко . Лестьковою помощью приаства Тихомль . и

²⁷⁵ Толочко О. бѣ бо преже того пискоупъ . Асафъ... С. 207.

²⁷⁶ Залучене окреслення спроможне належати до немало “улюблених” в арсеналі коментатора й посилено експлуатоване, зокрема, також ще в ситуації близько 1220 р. при розгляді часу появи (у коментаторській візії звично нафантазованого) Угровської владичої кафедри: Толочко А. Основание Холмской епископии *Palaeoslavica*. Cambridge, MA, 2017. Vol. 25, no 1. P. 260. Пор.: *Його ж.* бѣ бо преже того пискоупъ . Асафъ... С. 207. Тобто, повинно йтися ніяк не про історичні реалії, а винятково звичне “дороге” слововживання на потрібну нагоду.

²⁷⁷ Ще навіть у коментарі до викладу подій під 1228 р. іншому представникові коментаторської команди й собі приподобалося послуговуватися “молодшим другорядним князьком Данилом”: “Володимир Рюрикович, кийський князь, не міг аж так тремтіти перед *молодшим другорядним князьком Данилом* (виділено – В. А.) лише на згадку про давноминулі події, що сталися з їхніми батьками”, див.: *Стависький В.* Огляд учених спроб... С. 117. Зауваження є реакцією

на не зовсім зрозумілу фразу літопису: “Володимеръ же Къиевскыи собра вои . Михайль Черниговскыи яко бо бѣ . шѣъ его постригль шѣа моего . бѣ бо емоу боазнь велика во срѣци его”, див.: *Ипатьевская летопись*. Стб. 753. Прозріння, звісно, виводиться від усе тієї ж “неподоланної потреби” підтримати знамените за його наповненням об’явлення “єдиної великої княгині Романової” (див. вище). Послуговування “молодшим другорядним князьком” навіть для ситуації 1228 р. коли Данилові Романовичу випало об’єднати під своєю рукою більшу частину Волині – зовсім окремих вияв завідомої “безкорисливої любові”... Втім, вдається вичитати також про “незначну вагу Данила Романовича ще й на початку 1230-х рр.”: Толочко О. боудоуцю же Володимероу Къиевъ Галицько-Волинський літопис... С. 277.

²⁷⁸ Див., наприклад, з-поміж новіших звернень: *Dąbrowski D.* Daniel Romanowicz... S. 95–96; *Головко О.* Князь Мстислав Мстиславич “Удатний” і його доба. Кам’янець-Подільський, 2017. С. 125; *Його ж.* Русь... С. 365–366.

Перемиль ѿ Шлександра . и княжаста с мѣрью в немь . а на Володимерь зраща²⁷⁹. Не кажучи про Володимир від 1215 р. Коментаторам, втім, незмінно “видніше”...

У продовженні – теж не без явної на те потреби – твердиться так само, ніби на тогочасній Волині “Романовичі щоразу виявляються *молодшими партнерами, нездатними самостійно функціонувати* (виділено – В. А.) без протекції сильніших князів – Лешка і Мстислава Мстиславича (а літописець ще й наголошує на молодості Данила)”²⁸⁰. Зауваження справді стосується часів молодості, проте трактування братів “молодшими партнерами, нездатними самостійно функціонувати”, – явне скероване словоблуддя. Хоча б з огляду на те, що зна на допомога краківського князя у її конкретних відомих прикладах стосується загалом недовготривалого періоду від виїзду з Угорщини²⁸¹ й перестала функціонувати з одруженням Данила Романовича – коли він одразу ж відібрав території, що їх видалося присвоїти²⁸² “турботливому протекторові”. Отже, вже на той момент, як і надалі, явно випадало обходитися без “протекції”. Що ж до навіть і раніших стосунків, то за неподільного домінування “свідомості протекції” чогось такого, як запис під 1211 р. при нагоді походу на Галич “бѣ бо вои Даниловъ болши и крѣпѣиши оу него . видивъ бо Лестько се . и поча имѣти любовь великоу . ко кнзю Данилоу . и братоу его Василкоу”²⁸³... не гріх і не зауважити. Зрештою, здатність “самостійно функціонувати” – у її розвитку – виразно доводить конфлікт із тим же Лешком Бялим. Допомога ж від князя Мстислава Мстиславовича тільки єдиний відзначений раз і не відбулася²⁸⁴. Втім, зять цілком успішно зарадив собі сам. Тому “нездатність” ніяк не фактор відповідного періоду взагалі, а “свідчення нездатності самостійно функціонувати” – щось лише явно пожадане... “Молодість Данила” – теж неунікненна реалія часу, також подана в літописі акурат в такому контексті, без будь-яких “зовсім хитрих” намірів із відповідного приводу того ж таки літописця.

Численні застереження до коментування викликають очевидну необхідність вдаватися до надто розлогих роз’яснень та аргументації задля пошуку автентичної вимови джерела під впливом, а то й справжньою “навалою” коментаторських зусиль, нерідко не здатних мати нічого спільного з текстом літопису, його буквальним висловлюванням та завданнями наукового дослідження. Безперечно, наведені “старання” навколо початків біографії короля, як і його батьків разом зі вступним переліком київських князів, наочно показують і відображають суть та особливості практикованого тлумачення. Як обширність так і кількість коментарів, що потребують докладного критичного перегляду²⁸⁵, немало виходять поза звичне для рецензійної публікації. Водночас ніяк не можна обійти тексти, здатні співвідноситися із найважливішими аспектами як біографії короля, так і літописної традиції XIII ст., історії епохи, а також самого коментування.

Все заперечуючи та відкидаючи на вже неодноразово показаний спосіб на шляху до насадженого всемірного власної ж редакції “торжества історичної справедливості”, випало піддати сумніву навіть літописний переказ про

²⁷⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 730.

²⁸⁰ Толочко О. бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ... С. 208.

²⁸¹ Див.: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... С. 79–81; Александрович В. “Угорське підданство”... С. 285–286; Головко О. Русь... С. 337–340.

²⁸² Про цей момент див.: Dąbrowski D. Da-

niel Romanowicz... С. 95–98; Головко О. Русь... С. 365–367.

²⁸³ Ипатьевская летопись. Стб. 729–730.

²⁸⁴ Пор.: Головко О. Русь... С. 366.

²⁸⁵ Окремі з коментарів, матеріали яких уже публікувалися давніше, розглянуто: Александрович В. Холмський єпархіяльний осередок... С. 75–110. Пор. також: Його ж. “Задавлені” проблеми... С. 186–248.

перебування короля Данила Романовича у київському Видубицькому монастирі перед відбуттям до ставки Батия: “Відвідини Данилом Видубичів можуть бути реальним фактом, а можуть бути *літературним епізодом* (виділено – В. А.). Але автор ГВл, що створював історію Данила як безпосереднє продовження Кд, знав, як той завершується, і, не виключено, вкладав у подію символічне значення династичної історії та наступності”²⁸⁶.

Наведене міркування засвідчує, що на коментатора явно мали насідати з приводу – не так уже й уважно – читаного рої думок, осмислювати які не відчувалося найменшої потреби. Доволі того, що відвідали... Досить – та на папір... Бо коли видубицький момент початкового періоду подорожі – тільки “літературний епізод”, тобто винятково фантазія, для коментаторів, пам’ятаємо, – нібито тільки літописця 1260-х і подальших років, то літопис як явище історії не лише тратить сенс, а й здатний губитися взагалі... Відходячи та бліднучи перед усемірним торжеством неустанних “усеприпущень”. Як при цьому мало реалізуватися “символічне значення династичної історії та наступності” – згадувати не випадає... Втім, такого сенсу видубицькому епізоду придано з надто очевидної потреби – “прив’язування” короля до князя Рюрика Ростиславовича, аргументуючи усе ту ж “єдину велику княгиню Романову” (пор. вище), хоча такого ракурсу власного успіху наче й не усвідомлено...

Показове само намагання після підваження навіть походження короля Данила Романовича разом із його правами до престолу (див. вище) побачити у відвіданні київського монастиря зусилля літописця, в уявленнях коментаторів незмінно покликаного всемірно на їх же власний манер “конструювати” свого героя “ab ovo”, з відкликання до “династичної історії та наступності”. Тільки на підставі вміщеного наприкінці Київського літопису опису влаштованого заходами князя Рюрика Ростиславовича святкування при завершенні в монастирі підпірної стіни²⁸⁷. Цілком здогадно зауважене “символічне значення династичної історії та наступності” настільки приховане, що, окрім всепроникливого коментатора, навряд чи ще комусь доступне. Принаймні в літописі не бракує відкликань до київських аспектів історії короля Данила Романовича²⁸⁸, проте князь Рюрик Ростиславович – NB: коментаторський “дід” (!) – при цьому... не-присутній. Тому наведена пропозиція – тільки ще один приклад посильної реалізації ідеї гордого солоспіву “будівничих нового світу”...

Зі супровідного посильного – ще покаже твердження нібито “Данило просто в монастирі сів у човен”²⁸⁹ – явно “вдале” калькування з уточненням оригінального: “изииде из манастира въ лоды”²⁹⁰. Знаючи розташування самого монастиря на високому схилі над Дніпром, “просто в монастирі сів у човен”... Втім, коментатор же звично не про реалії...

Серед вершин явлених відкриттів не повинне загубитися й наступне показове розмірковування з приводу вбивства в Орді чернігівського князя Михайла Всеволодовича. Із переконанням визнано: “Відтоді права Данила на Галич ніхто і ніколи вже не заперечував, і саме у ставці Батия він став Данилом “Галицьким” (виділено – В. А.)”²⁹¹. Не варто доводити, що йшлося не

²⁸⁶ Стависький В. Огляд учених спроб... С. 116.

²⁸⁷ Див.: Ипатьевская летопись. Стб. 711–712.

²⁸⁸ Їх новітній огляд див.: Александрович В. Король Данило Романович...

²⁸⁹ Стависький В., Толочко О. изииде же на празни* с҃го Дмитрѣа... С. 404.

²⁹⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 806.

²⁹¹ Стависький В. Приславшоу же Могоучѣви . посоль свои... С. 401.

про заперечення – чогось такого не було взагалі: подібним уславилися щойно власне новітні коментатори, а оспорення. Причому, тут діяв не так Михайло Всеволодович, а його син Ростислав, виступивши, зокрема, організатором найбільшої на цьому ґрунті військової кампанії, закінченої нищівною поразкою поблизу Ярославу влітку 1245 р.

Окреме питання до завершення наведеного висловлювання – наскільки “саме у ставці Батія Данила Романовича став Данилом “Галицьким”. Це твердження – явно понад усяку міру переповнене пожаданим навантаженням “красного слівця”, завідомо позбавлене не лише змісту, а й історичного наповнення. Оскільки претендентом до Галича був не вбитий князь, а його син, у ставці Батія ніби нічого в контексті статусу Галича не мало зайти: проблему насправді усунула вже до того ярославська перемога.

Ще інший аспект висловленого стосується “Данила Галицького”. Обставини появи такого іменування усе ще не з’ясовані, проте згідно із записом у Тверському літописі, 1226 р. “князь великій отда дочерь свою замужъ за Василка Романовича галицкого”²⁹². Не випало цьому іменуванню з’явитися й “у ставці Батія”, де, на переконання коментаторів, ніби належалося зникнути останній перешкоді у володінні Галичем. Винагородження короля... “титулом від Батія” теж не можна не зауважити. Насправді повинно йтися про один із найпоказовіших – нарівні з не менш “знаменитим” “Галицьким літописом” – виявів зовсім незабутньої прив’язаності до знаного “привиду Галича”. Йому судилося невідступно переслідувати літературу, все неспроможну відшукати можливості від нього відмежуватися²⁹³...

Втім, коментаторів супроводить ще й свій “привид Галича”. Явно помилковим є подане в контексті розмірковувань про втрату Галича, який ніби мали відібрати монголи, твердження: “Повернувшись від монголів, Данило майже одразу починає споруджувати собі нове стольне місто – Холм, у якому надалі, до самої смерті, має резиденцію”²⁹⁴. Насправді, як уже була нагода зауважити, розбудова ніяк не узалежнена від монгольського фактору: первісний літописний “градац мал” мав існувати вже на 1235 р.²⁹⁵ Так само ще передмонгольський і його наступник – “гра^а ингы . егоже Татарове не возмогоша прияти . егда Батьи всю землю Роускою поима”²⁹⁶. Тобто, коментаторське “майже одразу починає споруджувати” – не тільки не має нічого спільного з літописною хронологією розбудови ново-закладеного міста, а й виразно їй суперечне, категорично її відкидає.

Показовий приклад стосується й нібито відібрання Галича під час поїздки короля до Батія: “Коли близько того ж часу (виділено – В. А.) Данило посилає сина Романа в Галич, він попереджає, що там, можливо, будуть татари (“аще сами боудоуть Татарове . да не внідетъ оужась во срѣце ваше”²⁹⁷). Контекст відсилає до можливої присутності татар у Галичі, проте літописна розповідь під 1255 р., з якої взято наведений фрагмент, покликана відобразити не зовсім “близьку” до 1246 р. ситуацію, – “близькість” потрібна тільки для

²⁹² Тверская летопись ПСРЛ. Т. 15. Москва, 2000. С. 346.

²⁹³ “Привид Галича” понад усяку міру експлуатують численні сюжети коментування – від “галицького літопису” до “галицького монастиря” “великої княгині Романової” (див. вище, пор. далі).

²⁹⁴ Толочко О. бывшоу же князю оу ни^ѣ... С. 417.

²⁹⁵ Увагу до цього привернуто: Александрович В. “И приде во гра^а холмь...”. С. 131, приміт. 84.

²⁹⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 843. Новіший коментар до літописного переказу стосовно початків Холму див.: Александрович В. Холмське будівництво... С. 37–40.

²⁹⁷ Толочко О. бывшоу же князю оу ни^ѣ... С. 417.

“концепції” – не дає підстав для визнання за ними міста. Навпаки: “Изслав же проси оу нихъ (татар – В. А.) помощи . ити на Галичъ . шни же реко емоу . како идеши в Галичъ . а Данило князь лють есть . шже шиметь ти животь то кто та избавить . онъ же не послуша ихъ . но собравъ около себе иде в Галичъ . Данило же слышавъ то скорбень бѣ^с . ако в невидѣньи се бѣ^с посла сѣа своего Романа . и боары свои всѣ на нь . Два бо преже шрадилъ бѣ^с королеви . а самъ ѣха проводить вои свои^х . ѣдоущоу же емоу . до Гроубешева . и оуби вепревѣ шесть . а самъ же оуби и^х рогатиною . г^р . а три . штрочи его . и вдасть маса во емъ на поуть . а самъ помоливса сѣмоу Николѣ и ре^т во емъ своемъ . аще сами боудоуть Татарове . да не вндеть оужась во ср^дце ваше . шнем же рекшимъ . Бѣ боуди помощникъ ти . створимъ повелѣнаа тоа . поем же Романъ во иде днѣ и ноць . и внезапоу нападшимъ на нь . шномоу же не возмогшоу . коуда оутечи . и возбѣже на комары цркѣаа . идеже безаконьи Оугрѣ възбѣгли . бѣахоу . стоащоу же около его кнѣзю Роману . жажею водною . измирающи имъ . четвертъи днѣ сниде . кнѣзь же . приведе и шцю си”²⁹⁸. Цитата переконуює: запропонований коментар не має нічого спільного з викладеною у самому джерелі ситуацією, звично для неодноразово засвідченої практики цілком її спотворює. Князь Роман Данилович мав конкретне завдання, ніяк не співвіднесене з татарами, передбаченими лише можливою несподіванкою, – їх перебування у Галичі та ще й нібито підпорядкування їм міста – явний нонсенс. Згідно з літописом, князь Ізяслав просив від татар допомоги воювати Галич, і король “посла сѣа своего Романа . и боары свои всѣ на нь”, оскільки старшого сина Лева раніше відіслав до Угорщини. Отже, нападник мав воювати Галич, який... належав королеві Данилові Романовичу – його синові Левові – не дивлячись на застереження татар від такого наміру. Тобто, місто ніяк не втрачено під час поїздки до Батия. Звідсіля майже все працююче “галицьке” зосередження стосовно подорожі до татар, її обставин та наслідків у контексті історії держави короля Данила Романовича – очевидна вигадка, заснована на послідовному ігноруванні наведених у джерелі фактів. Їх подано винятково поза автентичним сенсом і значенням, всупереч ніби прийнятим професійним зобов’язанням, переказано за законами жанру, відмежованого від будь-яких ознак історичного джерельного дослідження – із ними несумісного. Коментатора відвідала “дорога ідея”: всупереч явному літописному переказові, він звично беззастережно віддався її просуванню... Щодо татар, то наведений виклад грубешівської промови короля ніяк не стверджує їх нявності у Галичі. Літописне “аще сами боудоуть Татарове . да не вндеть оужась во ср^дце ваше” якнайочевидніше стосується укріплення воїнів проти татар загалом, без будь-яких натяків на відсилення до конкретики.

Показовим виявом “ідеї” сприймається й продовження: “Після звістки про повернення Данила від Батия згадки про Галич, про Данилове княжіння в Галичі або хоча б про відвідини Данилом Галича цілковито зникають зі сторінок літопису. ...так само зі сторінок літопису зникає вся географічна номенклатура Галицької землі, жодного з міст не згадано серед маршрутів чи походів дійових осіб оповіді, за винятком хіба найбільш західного – Перемишля”²⁹⁹. Причина, як показано, надто очевидна: Галич належав князеві Левові Даниловичу. Проте коментар уже на наступному оберті “концепції”: “Повернувшись від монголів, Данило майже одразу починає споруджувати собі нове стольне місто – Холм, у

²⁹⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 829–830.

²⁹⁹ Толочко О. Бывшоу же князю оу ни^х... С. 416.

якому надалі, до самої смерті, має резиденцію. Але Холм – місто у волинській частині патримонії Романовичів. Переміщення туди резиденції *галицького князя* (виділено – В. А.), безперечно, було вимушеним і, очевидно, мало демонстративний смисл, показуючи монголам відсутність претензій на Галич³⁰⁰. На такий спосіб не лише “натхненно” перекраєно історію Холму – загальновідомо – не тільки розпочату ще до появи монголів, а й поїздки до Батия (пор. вище). Лаконічного запису в підсумуванні ярославської перемоги “*иде же в Холмъ . с колодники многими . иже бѣ создалъ самъ*”³⁰¹ на нагоду так само пригадати не належиться... Про цілком очевидне викривлення при цьому одного з наріжних аспектів історії епохи так само пригадувати не варто...

Найочевидніше цілковито спотворено так само й ставлення короля до завойовників, обдаровуючи його нібито якоюсь “підпорядкованістю” їм, суперечною усьому ствердженому з відповідного приводу в літописі як один із найпоказовіших виявів коментаторської незмінної “кращої обізнаності”. Хоча насправді повинно йтися тільки про звичайнісіньку “дитячу хворобу” фантазування. Досить хоча б уже заснованого на послідовному ігноруванні літописних переказів визнаного статусу Данила Романовича як нібито галицького володаря на 1240-ві роки... Зрештою, як пам’ятається, був ще й “конкурентний угровський” (див. вище).

Уроблена “галицька проблема” невідступно переслідувала коментатора й надалі. Лаконічний літописний запис під 1272 р. “*А Левъ нача княжити в Галичѣ и в Холмѣ . по братѣ по своемъ . по Шварнѣ*”³⁰² потрактовано нібито свідченням переходу влади в Галичі після смерті князя Шварна Даниловича до князя Лева Даниловича й стверджено: “Очевидно, літописець хоче сказати, що лише на кінець 1260-х рр. волинським князям удалося відновити свою владу в Галичині (sic!)”³⁰³. Однак запропоноване визнання переходу влади – явне непорозуміння. Із наведених літописних переказів видно, що принаймні від 40-х років Галич – до Ярославської битви нехай навіть номінально – перебував під владою князя Лева Даниловича: визнавати належність міста перед 1272 р. князеві Шварну Даниловичу немає ніяких підстав. Наведений запис здатен стосуватися лише переходу Холму, який князь Шварно успадкував після смерті короля Данила Романовича, його приєднання до закріпленого раніше за старшим братом Галича: стверджено князювання Лева Даниловича відтепер в обох містах. Не побачено цього лише за твердого бажання чогось такого не враховувати. Тобто, “метод” ще раз засвідчив освоєні вершини... Про “Галичину” для реалій XIII ст. як прийняту в колі коментаторів категорію згадувати зайве...

На “особливу проникливість” – проте насамперед власних ідей – вказує й наступне показове визнання: “жодних достовірних свідчень про реальну владу Лева саме в Галичі і на сході Галицької землі немає. Можливо, Лев до кінця XIII ст. з усієї Галицької землі продовжував володіти лише Перемишлем”³⁰⁴. Тобто, окрім уже наведеного, так само бути не повинно й знаного звернення вмираючого князя Володимира Васильковича до князя Лева Даниловича, який “*самъ . держа княжения три . Галичкое . Перемышльское . Бельзское*”³⁰⁵. А снуванню здогадів належить невідступно торжествувати над задокументованими фактами... Аж по “тріумфальний смисл повернення Галича до кола

³⁰⁰ Там само.

³⁰¹ Ипатьевская летопись. Стб. 807.

³⁰² Там же. Стб. 870.

³⁰³ Толочко О. Бывшюу же князю оу ни^к... С. 418.

³⁰⁴ Там само. С. 419.

³⁰⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 913.

династичних володінь”, знову ж “на потребу” вловлений у створенні 1303 р. митрополії саме в Галичі³⁰⁶.

До незмінно притягальних епізодів літопису належить коронація Данила Романовича римською короною, подана в позбавленій безперечної передісторії короткій протяжній за часом розповіді, укладеній у період від першої зустрічі з папським послом³⁰⁷ при поверненні з Опавського походу літа 1253 р. в Кракові до самої коронації. Вона відбулася у донедавна так і не зауваженому немалому часовому віддаленні від “вступного” краківського епізоду – перед антитязьким походом, мабуть, тільки на початку наступного року³⁰⁸.

Не дивлячись на таку тривалість коронаційної епопеї, присутність у ній – при лаконічності літописного переказу – надто скромно відображеної більшої кількості істотних для розуміння ситуації моментів, тлумачення співвіднесено з вибраними навіть немало скромнішими, а то й, правду кажучи, явно другорядними акцентами розповіді. Його присвячено найперше коронаційним регаліям разом із виразно дальшими від теми, суто літературними аспектами викладу (ідентифікація “пискоупа . Береньского . и Каме^нцького”³⁰⁹, до чого, втім, так і не дійшло, “улюблені” літературні моделі тексту і його формування³¹⁰³¹¹). Навіть підрозділ “Подія та її контекст” без решти виповнила тема регалій³¹². Вимовною видається, зокрема, відсутність найменшого інтересу до часових реалій періоду від краківської зустрічі з легатом до коронації та супутніх їм обставин. Нібито відведений їм підрозділ “Часові пласти літописного повідомлення” насправді присвячено обговоренню важливої для коментатора згаданої ідентифікації “пискоупа . Береньского . и Каме^нцького” із висновком, наче “текст коронації” поєднує відомості про різні епізоди взаємин Данила з курією, що стосуються до тривалого відтинка часу (1245–1258 рр.). Складається враження, що книжник “упакував” у єдиному оповіданні все, що пам’ятав про

³⁰⁶ Толочко О. бѣвшю же князю оу ни^х... С. 419. Акурат на ту ж потребу нібито тоді ж мала бути утворена й Холмська єпархія: *Его же. Основание...* Р. 272–277; *Його ж. бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ...* С. 217, 221. Однак таке переконання – явна вигадка, див.: *Александрович В. Холмський єпархіальний осередок...* С. 75–110 (пор. також далі).

³⁰⁷ Сама протяжність у давнішій літературі не викликала уваги, на часовому аспекті подій наголошено шойно: *Александрович В. Коронація...* С. 138–159. Про відкликання літопису до “посла” та “послів” див.: Там само. С. 143–144.

³⁰⁸ Конкретної дати коронації не зафіксовано. Загально 1253 р. подав: *Rocznik Krasieński do 1351 Monumenta Poloniae Historica. T. 3 / Wyd. A. Bielowski. Lwów, 1878. S. 132.* Очевидно, похід і коронація перед його початком припадають на зимові місяці вже наступного року: *Александрович В. Коронація...* С. 172–173.

³⁰⁹ *Арістов В. В то ж время (sic!) присла папа послы ч^тны...* *Галицько-Волинський літопис...* С. 462–472. У літописі чотири перших слова заголовку відсутні (!), див.:

Ипатьевская летопись. Стб. 826. У версії “В тв^е ж[e] время” їх подає список князів Острозьких: The old Rus’ Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. P. 350; Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali... S. 349. “Докладності цитування” не можна не відзначити окремо.

³¹⁰ *Арістов В. В то ж время...* С. 467–471. Показовим для коментаторських зусиль видається визнання: “автор “тексту коронації” формував мову опису ритуалів під впливом відомих йому літературних моделей. Проте це не означає, що події не було. Це лише свідчить про спосіб творення тексту”, див.: Там само. С. 469. Зауваження щодо “реальності події” на тлі залучених літературних моделей розповіді про неї – показове відображення коментаторського способу сприйняття джерела у зіставленні з відтвореними в ньому реаліями.

³¹¹ *Арістов В. В то ж время присла папа...* С. 473–476.

³¹² Там само. С. 463–466. На аналогічний спосіб підрозділ “Обряд” теж відведено винятково проблемі перших джерельних згадок про коронацію, які вдається... відкинути (пор. далі).

відносини Данила з папами та прийняття королівського титулу (sic!), однак викривив хронологію та логіку подій (виділено – В. А.)³¹³. У “безпомильних” коментаторів помилятися незмінно випадає “маловченому молодшому братові” – літописцеві... Однак, на відміну від “метких трактувальників”, літописець не мав призвичаєння “пакувати” до свого тексту “усе без розбору” й подав виразний послідовний осмислений виклад³¹⁴, за залучення впорядкованої ерудиції цілком придатний для розуміння. Починаючи від першої зустрічі з легатом у Кракові, розповідь, не фіксуючи деталей стосунків із кандидатом до корони та супутніх обставин, все ж, забезпечує належний розгляд фактично зігнорованого при аналізованому огляді відповідного комплексу відомостей.

Самі ж зусилля коментаторів щодо коронації – поза контекстом зазначених зауважень – теж звично провокують немало запитань. Одне з них стосується регалій від папи, поданих як “вѣнѣць. и скипетръ . и короуноу”³¹⁵. Згадану поряд із вінцем як безперечною короною “короуноу” випадало трактувати державою і власне в такому сенсі її, зокрема, подано в описі привішеної до грамоти 1323 р. втраченої печатки литовського князя Гедімінаса “in manu dextra coronam continentis et sceptrum in sinistra”. Однак коментатор не схильний визнавати реалії літопису й опису печатки: “адже саме існування печатки не є беззаперечне. Крім того, опис містить згадку лише двох інсигній: корони (виділено – В. А.) і скіпетра. У такому разі, незважаючи на *дивне розташування корони (у руці, а не на голові)* (виділено – В. А.), немає певності, що йдеться саме про “державу”³¹⁶. За засвідченого переконання не випадало би, звісно, цікавитися, на який спосіб – всупереч усій сукупності фактів традиції та іконографії – корона мала б бути зображеною у руці – та ще й у поєднанні зі скіпетром в іншій! Цієї “можливості” не здатний підтримати навіть авторитет Александра Лаппо-Данилевського, який використав опис печатки литовського князя для доведення відсутності в західноукраїнській княжій іконографії держави, зацитувавши при цьому... літописне свідчення про три елементи папського коронаційного набору³¹⁷. Вразливий до атракцій коментатор продовжив явно

³¹³ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 467. На явно хуліганському вимірі захищеного коментаторського екстазу затримуватися, звісно, не випадає.

³¹⁴ Див.: Александрович В. Коронація... С. 130–156.

³¹⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 826.

³¹⁶ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 463.

³¹⁷ Лаппо-Данилевский А. С. Печати последних галицко-владимирских князей и их советников Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований. Санкт-Петербург, 1907. С. 256, прим. 3. Такої ж думки й: Bartnicki M. Atrybuty władzy książąt ruskich XIII w. jako elementy prestiżu Соціум. Альманах соціальної історії. Вип. 8. Київ, 2008. С. 24. Однак невдовзі автор побіжно твердив уже тільки про “berło oraz koronę”: Ejusdem. Sprawa koronacyjnych insygniów Daniela Romanowicza Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne. Т. 5: 2008–2010. Zamość;

Łuck, 2012. S. 44. Причому згадка про третій елемент коронаційного набору – “короуноу” для нього – “łaciska nazwa insygnium – korona”, ніби слово “коруна” додано в XV ст.: “Być może jest to ślad przerezagowania tekstu kroniki w XV stuleciu”, див.: Ejusdem. Atrybuty... S. 22. Однак таке трактування, як і припущення про вірогідність “доповнення”, здатні тільки відсилати до званої проблеми допустимого та можливого як у джерелах, так і їх сприйнятті. Адже доступні списки літопису ніяк не переписані з єдиного протографу вже з гаданими доповненнями XV ст. Тобто, нічим не пов’язаним між собою різним зацікавленим випало, не змовляючись, наполегливо дописувати слово “коруна” в поодиноких незалежних копіях тексту?.. Хоча: “згадка про “коруноу”, нібито надіслану через папських послів, є пізнішою вставкою в текст”, див.: Толочко О. королеви же Данилоу... С. 482. Звісно, “при потребі” ще й не таке віднаходиться серед скарбів усепроникливої ерудиції...

потрібний “канонічний” погляд й, відкликавшись до задокументованих прикладів, визнав: “набір регалій правителів Східно-Центральної Європи в XIII ст., які дістали титул короля або претендували на нього, вичерпувався короною (вінцем) і скіпетром. Навряд чи випадок Данила принципово відрізнявся від решти. Отже, саме вінець (коруно) і скіпетр, найвірогідніше, отримав і цей князь”³¹⁸. Цілком виразне та однозначне твердження літопису про “вѣнѣць . и скипетръ . и короуноу” як три окремих складових коронаційного комплексу для “усепроникливых” коментаторів та їхніх такої ж проникливості концепцій, видно, теж не наділене ніяким значенням... Літописцеві – пам’ятаємо – неодмінно належиться “помилятися”, а “вседолаючій ерудиції” трактувальників із такою ж незмінністю – не інакше, як торжествувати...

Того ж походження й інше припущення: “однак не виключено, що набір зображених інсигній на печатках не цілком (і не обов’язково) відповідав реальним предметам, якими володів правитель”³¹⁹. Непросто встежити за всіма хитросплетіннями такої навали “всепоглинаючих” явно непотрібне” самовиражень разом зі супутнім їм “усепроникненням”, проте безперечним є незрівнянно серйозніше сприйняття подібних справ поміж сучасниками...

Зрештою, у зіставленні з особливо заповзятими коментаторами сучасників і пригадувати не випадало б. Адже в нашого трактувальника навіть “немає певності, що Опізо спрямували саме з місією коронації. На відміну від ГВл, латинські тексти прямо не стверджують, що легат привіз із Риму інсигнії. То ж не виключено, що корона (вінець) Данила була центральноевропейського походження і відповідала місцевим зразкам”³²⁰. Тобто, того, що, згідно з літописом, “Присла папа послы чѣтны носаче вѣнѣць . и скипетръ . и короуноу еже нареѣтъ . королевьскыи санъ . рекыи сѣоу приими ѿ насъ . вѣнѣчь королевьства”, а також “Ѡпиза же . приде вѣнѣць носѣ”³²¹ не то може й не бути, не то воно настільки непотрібне, що не має ніякого значення й не повинно бути... Напоготові “інша візія”... Втім, згідно з літописом, ще давніше папа так само “прислалъ к нему . (королеві Данилові Романовичу – В. А.) пискоупа . Береньского . и Камеѣцького . река емоу . и приими вѣнѣць королевьства”³²². Твердження літопису бравим коментаторам, як видно, незміно належиться ставити під сумнів, тобто, – заперечувати та відкидати... Важливіше, що “латинські тексти (виділено – В. А.) прямо не стверджують, що легат привіз із Риму інсигнії” (див. вище). Треба гадати, дотичних “латинських текстів” – “море”... Явно непосильно для власного інтелекту перейнявшись засвоєними “центральноевропейськими відомостями” про королівські регалії та від докладених зусиль за закономірністю актуальної ерудиції звично забувши про все решту на світі, коментатор тут же схильний завчено “вкинути” наступне припущення щодо “центральноевропейського походження”. А тоді від кого?.. Коли вже літопис настільки помиляється й “латинські тексти прямо не стверджують”, то й “Ѡпиза”, мабуть, теж повинен діяти найперше на власну руку, “носячи” чого тільки самому заманеться... Тобто акурат того, чого побажає інтерпретатор... Заради всемірного “торжества історії” у її послідовному “прогресивному коментаторському самовираженні”...

Подальший набір різнорідних міркувань щодо “короли” – теж “неосмислений дайджест”, покликаний не так показати міркування про предмет зацікавлення, як глибини ерудиції, тобто вигадливості трактувальника. На їх

³¹⁸ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 464.

³¹⁹ Там само.

³²⁰ Там само. С. 464–465.

³²¹ Ипатьевская летопись. Стб. 826, 827.

³²² Там же. Стб. 826.

невпорядкованість вказує виразна подача підібраних відомостей без спроби їх співвіднесення зі самим об'єктом інтересу. Всеобізнаність коментатора явно не передбачала зіставлення залучених фактів з конкретною короною, про яку, втім, нічого не відомо. Що, однак, не завадило розбудові уявлень, узалежнених від здобутих на описаний спосіб переконань.

Показовим їх вираженням слугує завершальне на теми говоріння навколо корони звернення до інсигній на знаній печатці, давніше співвіднесеній із королем Юрієм Львовичем. Відзначивши відсутність у маєстатичній презентації держави, зауважено: “Прикметно, що “держава” зображувалася тієї пори тільки на імператорських та королівських печатках, але ніколи – на князівських”³²³. Того, що йдеться власне про королівську печатку, на нагоду не пригадано. Відсутність держави трактувалася й свідченням ніби “неповноти влади”³²⁴ (sic!). Проте коментатор сам же його уневажнив, прийнявши, як зазначено, наче “сфрагістичні зображення не мали точно відбивати реальні предмети і часто моделювалися за досить віддаленими зразками”. Не відомо, на чому засноване таке переконання, як і не зрозуміти, чим “важливо, що на печатці зображено дві інсигнії, відомі з тексту ГВл”³²⁵... при відзначеному віднотуванні в літописі насправді трьох предметів. Але коли треба... Не істотно навіть пригадування у папському листі 1257 р. помазання Данила Романовича та накладення на нього корони. “Отлуп” уже напоготові: “Наголос на помазанні й коронації Данила був одним з елементів риторичної схеми листа”, “Видається, що в цих словах більше риторики, ніж фактології. Олександр IV подає коронацію Данила свідомим кроком папства, але, як ми знаємо, такі наміри не засвідчені жодним документом із канцелярії Інокентія IV”³²⁶. Відсутність “документу канцелярії” з “належною печаткою” справді наче непідважальна... Окрім зневаженого й відкинутого літопису, варто пригадати також свідчення про коронацію в історії самого папи³²⁷ разом із різномірними пізнішими джерельними переказами³²⁸, що ніби не провокують непевності стосовно неї...

Тільки не серед коментаторів: “На противагу історіографічному стереотипові, ГВл не містить опису коронації, а тільки оповідь про прийняття вінця.

³²³ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 465.

³²⁴ Лаппо-Данилевский А. С. Печати... С. 255–256. Новіші дослідження переконують у наявності такого моменту, здатного, проте, виводитися не від спекуляцій, а реального характеру самого королівства Данила Романовича. Як і в сучасника – литовського короля Міндаугаса, воно не переходило у спадок. Увагу до цієї не врахованої давніше обставини привернуто: Александрович В. Коронація... С. 184.

³²⁵ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 465.

³²⁶ Там само. С. 466.

³²⁷ До новішої наукової традиції переказ впровадив: Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. Т. 1. Lwów, 1904. С. 134, przyp. 4. У новітній літературі без відкликання до попередника його пригадав: Dąbrowski D. Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza i jego szesnastowiecz-

nuch polskich kontynuatorów Княжа доба: історія і культура. Вип. 2 / Відп. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2008. С. 111, приміт. 6. Так само без відкликання до попередників про цей факт далі писав: Паславський І. Український епізод Першого Ліонського собору (1245 р.). Дослідження з історії європейської політики Романовичів. Львів, 2009. С. 73. Те саме – теж “вперше” – повторив: Майоров О. Звістка Ніколо да Кальві, капелана папи Інокентія IV, про коронацію Данила Романовича Княжа доба: історія і культура. Вип. 4 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2011. С. 187–192; Его же. Приложение: Известие Никколо да Кальви о коронации Даниила Галицкого Его же. Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв. (Studiorum Slavicorum Orbis. Т. 1). Санкт-Петербург, 2011. С. 728.

³²⁸ Новіший перегляд найраніших із них див.: Александрович В. Коронація... С. 184–187.

Автор явно не був свідком події і погано знався на світських ритуалах – власне, не знав, як саме відбулася коронація Данила (якщо такий обряд справді мав місце). З другого боку, він не мав сформованої мови для опису нових ритуалів (виділено – В. А.). Найявний текст містить ознаки того, що хроніст міг моделювати сюжет на підставі близьких йому літературних зразків³²⁹. Літописця явно остаточно перетворено на “ходяче нещастя”: і не був, і не знав, і не мав... Щоб потрібні “ознаки моделювання” не віднайшлися – так не буває: коронація не тільки піддана сумніву, а й заперечена. Запис літопису “онъ же вѣнѣць ѿ Ба приа . ѿ црѣве стѣхъ апостоль . и ѿ стола стѣго Петра. и ѿ ѿца своего папы Некѣнтія . и ѿ вси^х еп^сповъ своихъ... Данило же приа . ѿ Ба вѣнѣць . в городѣ . Дорогычинѣ”³³⁰ “не те” означає... За засвідченого заглиблення зайве полемізувати щодо “коронації” та “прийняття вінця”, як і, зрештою, – усього коментування загалом: міркуванням явно випало “пуститися берега”...

Сама ж засвідчена проникливість неспроможна при тому сьяти числа 4 – інтерпретатор заплутався щодо... кількості папських посольств, розділивши на окремі факти “посли папини” та “послы ч^тны”, хоча йдеться про те саме посольство абата Опізо³³¹. Розподілення мало б означати, наче в Кракові Данило Романович зіткнувся з одним посольством, а абат коронував його ніби за іншого³³²...

Не випадало би прийняти й коментаторського бачення того, немов історію “чотирьох” посольств не узгоджено: “Якби весь текст укладався одночасно, очікувався б послідовний перелік посольств” й ніби тільки “якщо визнати факт редагування і вставки, така структура тексту має пояснення”³³³. Перегрупування викладу немов повинно провадити до його покращення і логічнішої структури, проте в сприйнятті трактувальника чогось такого немає ніяк. Зокрема, явно не сподобалося, що літописець вдається до давніших подій, “повертається назад (“древле”)”³³⁴. Однак нічого підосудного тут немає. Спершу вказано на посольство, зустрінуте в Кракові: “тогда же во Краковѣ бѣша . послы папини . носаше блг^свние . ѿ папѣ и вѣнѣць . и санѣ королевства . хоташе видѣти . княза Данила . шне^ж ре^ч имѣ . не подобае^т ми видитиса с вами чюжеи земли нѣ пакы”³³⁵. Далі, після викладу прибуття до Холму – присутність папського посланця при ньому явно не передбачалася³³⁶ – розповідь повертається до папських представників: “Присла папа послы ч^тны носаше вѣнѣць . и скипетръ . и короуноу еже наре^чть^с . королевський санѣ . рекыи сѣбу приими ѿ нась . вѣнѣць королевства . древле бо того прислалѣ к немуу . пискоупа . Береньского . и Каме^нцького . река емоу . и приими вѣнѣць королевства . шн же в то время . не приалѣ бѣ . рѣка рать Татарьская не престае^т . злѣ живоуци с на^м то како могоу приати вѣнѣць бес помощи твоеи”³³⁷. Відкликання до давнішого посольства все ще “загадкового” “пискоупа . Береньского . и Каме^нцького”³³⁸

³²⁹ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 467.

³³⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 826, 827.

³³¹ Там же. Стб. 826. Докладніший огляд літописних та супутніх відомостей стосовно папського посольства запропоновано: Александрович В. Коронація... С. 136–146.

³³² Таку можливість відкидають, зокрема, знані обставини тогочасного перебування мезанського абата на території Польщі, див.: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 351–352. Пор.: Александрович В. Корона-

ція... С. 154–156.

³³³ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 470.

³³⁴ Там само.

³³⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 826.

³³⁶ До цієї не врахованої давніше обставини увагу привернуто: Александрович В. “Щастя”... С. 344; Його ж. Коронація... С. 143; Його ж. “и приде во гра^д холмь...”. С. 141–142.

³³⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 826–827.

³³⁸ Новіші міркування з приводу його особи див.: Александрович В. Коронація... С. 134,

тут цілком логічне: згадавши актуальне послування, пригадано прецедент, пояснивши його неуспіх. Навпаки, явно нелогічна позиція: “Якби весь текст укладався одночасно, очікувався б послідовний перелік посольств”. На відміну від “очікуючого знавця”, літописець не вдався до механічного зіставлення фактів, запропонувавши цілком прийнятне з літературного огляду логічне їх поєднання. Що не догодив вимогливому коментатору – літописець тут явно ні при чому... Перед нами ще один висновок, побудований на неоправданих, завідомо “смакових” засадах. Залучена структура тексту вмотивована з огляду літописної традиції, із численними нічим не підозрілими аналогами в ній, завершена та продумана. Без будь-яких підстав для “потрібних зусиль” всевсюдишущого коментаторського “редактора”.

Трактувальника явно мали обсідати вияви “невпорядкованої свідомості” при послідовному несприйнятті літопису за уже відзначеної готовності інтерпретувати його незмінно облежено-“весело”: “Наявний текст подає історію прийняття королівського титулу як історію “торгу” й переконування скептичного Данила”³³⁹. Само весело-комерціалізоване поняття щонайменше не відповідає реаліям епохи й прикладати його до ситуації недоречно. Прийнятий “торг” вказує на безперечне несприйняття конкретного історичного процесу в притаманних йому прикметах та схильність до подання літописного викладу очевидно відірваним від автентичного наповнення, властивого джерелу, з його послідовним “концептуальним нехтуванням”, облежено-“веселенько”...

До такого ж відбору відсилає і “скептицизм”. Так ніби коментаторові недоступно зовсім, звідкіля отому “скептицизмові” належалося виводитися та в чому як полягати, так і виражатися. Усі поодинокі наведені твердження разом із їх сукупністю незмінно відсилають не тільки до надто облеженого тлумачення реалій літопису та відображеної у ньому епохи. Повинно йтися так само й про явно незрозуміле з огляду фахових зобов’язань послідовно “полегшене” поводження не тільки з ним, а й водночас також історією загалом.

Щодо цього не менш вимовне й коротке завершення: “Причому важливо, що князя остаточно переконують не Папа і не його послы, а мати і польські родичі”³⁴⁰. Не варто гадати, в чому повинна критися звично не пояснена “важливість”. Показова також присутність тут матері короля, хоча іншому коментаторові, як уже зазначено, випало категорично спротивитися такій можливості, рішуче її відкинувши (див. вище)...

Окрема увага належить успіхові “польських родичів”, поданих у джерелі через перелік “и Болеславъ . и Семовить и бояре Ладьскыѣ”³⁴¹. Тракткування їх – усіх – одноманітно “родичами”, як видно, мало б відсилати до родинних стосунків Данила Романовича водночас також і з... “боярами лядскими”. Явний надкурйоз вказує наскільки, знову ж, “похвально”, у віддаленні від належного осмислення пропонованого тексту писав та читав власне написане “всепроникливий коментатор”...

Щодо самої коронації у літописця, приреченого “постійно помилятися”, зауважено навіть тавтологію, що “повертає сюжет в різних напрямках”: “прийняв від кого” і “прийняв де”³⁴². Літопис справді згадує прийняття в обох

136. При цьому, зокрема, зауважено, що в тексті виразно йдеться про одного біскупа: Там само. С. 134.

³³⁹ Арістов В. В то ж время присла папа...

С. 470.

³⁴⁰ Там само.

³⁴¹ Ипатьевская летопись. Стб. 827.

³⁴² Арістов В. В то ж время присла папа...

С. 471.

сенсах: “внѣ же вѣнѣць ѿ Ба̄ приа . ѿ цр̄кве стѣхъ апостоль . и ѿ стола стго Петра . и ѿ вѣа̄ своего папы Некѣнтѣа . и ѿ всӣхъ еп̄цовъ своихъ” “Данило же приа . ѿ Ба̄ вѣнѣць . в городѣ . *Дорогычинѣ*”³⁴³. Проте “тавтологія” тут ні при чому, оскільки наведено очевидно різне: від кого і в якому місці й такі повторення для мови літопису цілком звичні. Проникливість коментування не зауважила ствердженого при цьому прийняття вінця також “и ѿ всӣхъ еп̄цовъ своихъ”, не пригаданого взагалі. Хоча повинно йтися про свідомо наголошену в літописному викладі виняткову для коронаційної практики обставину³⁴⁴. Це вже стосовно готовності до сприйняття джерела у найприкметніших засвідчених особливостях та усвідомлення зобов'язань його трактування...

“Коронаційні” зусилля привертають увагу й ще одним показовим моментом: папські посланці прибули “носаще вѣнѣць . и скипетръ . и короуноу еже наре̄тьсѣ . королевскыи санъ”³⁴⁵. Переслідуваний привидом успроникливих пізніших редагувань, коментатор переконав себе в “редакторському” походженні запису про “короуноу” (пор. вище)³⁴⁶, зовсім довільно розважаючи також, чого повинно стосуватися завершальне поняття “королевскыи санъ”. Виходячи зі скарбів власної ерудиції, прийнято навіть його спроможність співвідноситися із кожним окремо з елементів переліченої (не визнаної у “шефа видання” – див. вище) тріади³⁴⁷, з чого наче мав би постати такий собі “тричі король”. Хоча розповідь ніби виразно стверджує про “вѣнѣць . и скипетръ . и короуноу еже наре̄тьсѣ . королевскыи санъ” у нерозривній цілості. Звісно, не міг не віднайтися приклад (одинокий!) начебто ідентичності “королівського сану” зі самим тільки скипетром³⁴⁸! Логічному міркуванню яка функція тоді належиться “зайвій” явно вищій від нього поданій першою у переліку короні – набридати не належалося... Як і цілком вмотивованому розумінню того, що одинокий залучений доказ, як і зусилля самого коментатора, здатний бути тільки чийось приватним визнанням. Чи наділене воно приданим йому в коментаторських візіях навантаженням аргументу – загалом варто, не поспішаючи до все нових успіхів трактування, задуматися... Не зупинило так само й те, чому за начебто ідентичності сану лише зі скипетром загальновідомо коронаційна практика незмінно передбачала винятково перелічену тріаду. Зобов'язання критичного вивчення джерел, а не механічного відтворення їх переказу – чи навіть лише фрагменту – на власне актуальне уподобання так само пригадати не зайве...

Засвідченому напоріві “успіхів ерудиції” пасувало й належне завершення. Тут спершу – при відкритті до війни у Польщі 1288–1289 рр. – підстерігає припущення: “Живі оповіді про події в сусідній країні, зокрема про королівські регалії, могли вплинути на “волинського” книжника і спонукати його внести в текст слово “короуна”³⁴⁹, в іншій візії, як пам'ятається, нібито повписуване щойно десь у XV ст. (пор. також далі). “Живі оповіді про події в сусідній країні”, як складно не зауважити, повинні незмінно означати більше, ніж реалії власної історії... Так

³⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 827.

³⁴⁴ Стосовно цього унікального для літописної традиції акценту див.: *Александрович В.* Коронація... С. 159–161.

³⁴⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 826.

³⁴⁶ *Аристов В.* В то ж время присла папа... С. 472. У чому, як зазначено, заодно висловив переконання й інший колега: “згадка про

“коруна”, нібито надіслану через папських послів, є пізнішою вставкою в текст”, див.: *Толочко О.* королеви же Данилоу... С. 482.

³⁴⁷ *Аристов В.* В то ж время присла папа... С. 471.

³⁴⁸ Там само. С. 472.

³⁴⁹ Там само.

само сусідськими регаліями належалося перейматися ніяк не менше від новітніх коментаторів, спроможних невідступно твердити все більше про себе...

Проте й на тому ще не кінець. Невдовзі з'являється наступне припущення: “не виключено, що вставлення “коруни” до історії Данилової коронації пов'язано із систематичним внесенням у текст ГВл – за часів Мстислава Даниловича – королівського титулу його батька (див. коментар до ПСРЛ 2: 827). Редактор міг зауважити, що титул “король” не має опертя в жодній з інсигній Данила. Іншими словами (sic!), “королію” не надіслали “корони”. Вставка усувала цю двозначність”³⁵⁰. Як “королію” не надіслали “корони”, коли як “вѣнѣць” її подано першою серед регалій, а “коруна” щось явно інше – довідуватися не варто: йдеться про аж надто вимовний розподіл “потрібного” й “непотрібного”, ще й у завідомому екстазі. До того ж, як видно, коментатор далі не розрізняє літописної “коруни” й згаданої у нього наприкінці “корони”, ідентичної з відзначеним на початку переліку регалій вінцем³⁵¹. Того, що за власною ж атракційною візією для королівського сану досить нібито навіть і самого скіпетру (див. вище) на нагоду теж не пригадано...

Наполегливе наголошення на “потрібному”³⁵² – одна з незмінних пристрастей коментування, організовану міць якої переважає хіба... посилено практиковане замовчування “непотрібного”. Як “титул “король” не має опертя в жодній з інсигній” коли літопис однозначно твердить не тільки про їх традиційний набір у незмінній тріаді, а й водночас ще так само співвіднесений із ним сан королівства?.. Але коли не треба: засвідчені зусилля не так уже й рідко послідовно презентуються на спосіб, коли від “коментованого” нічого не залишається... Перед нами тільки ще один акурат так явлений успіх...

Найближчий наступний віднаходиться у тлумаченні до походу на ятвягів, описаного під 1256 р., переповненому твердженнями, не позбавленими ознак виразно дивних за очевидного вже відзначеного незмінно-жартівливого трактування джерела. На початку текст подано як “досить обширну оповідь про черговий похід руських князів на ятвягів”³⁵³, хоча літопис окрім них додав: “и со сее стороны приде Сомовить . со Мазовшаны . и помочъ ѿ Болеслава . со Соудимирци . и Краковланы”³⁵⁴. Однак “стороннім” учасникам випало “загубитися”. Літописну фразу про чисельність зібраного війська “бы^с рать велика . ѿкоже наполнити болота . Итвѣжская полкомъ”³⁵⁵ передано на спосіб: “Як дає зрозуміти літописець, сили було нагромаджено такі значні (“и бы^с рать велика . ѿкоже наполнити болота . итвѣжская полкомъ”), що *навіть виникло питання про управління* (виділено – В. А.) такою масою військ (sic!)”³⁵⁶. Однак початок розповіді: “Поиде Данило на Итвѣзъ с братомъ и снѣмъ Лвомъ . и с Шеварномъ . младоу соуцоу емоу и посла по Романа в Новъгородокъ и приде к нему Романъ . со всими Новгородци . и со тцемъ своимъ . Глѣбомъ . и со Изаславомъ . со Вислочьскимъ”³⁵⁷ кваліфікує вказані “організаційні труднощі” винятково “апокрифом від коментатора”. Ще один приховало продовження:

³⁵⁰ Там само.

³⁵¹ Зрештою, у цьому коментатор не одиникий – так само запрезентувався також: Bartnicki M. Atrybuty... С. 24.

³⁵² Очевидний ще один яскравий його вияв – визнання наступного “угорського сліду” через “можливий вплив васальної підлеглості Данила на незвичні обставини його корона-

ції”: Арістов В. Данила же приде к нему... Галицько-Волинський літопис... С. 441 (пор. далі).

³⁵³ Толочко О. Потомъ поиде Данило... Галицько-Волинський літопис... С. 501.

³⁵⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 831.

³⁵⁵ Там же.

³⁵⁶ Толочко О. Потомъ поиде Данило... С. 501–502.

³⁵⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 831.

“Верховне керівництво було доручене Данилові Романовичу як нібито найдосвідченішому полководцю (виділено – В. А.), і він, справді, вишикував полки в бойовій порядки, роздав накази, як і куди рухатися”³⁵⁸. Звісно, не може не привернути уваги “верховне керівництво” разом із демократичним “дорученням”. Що випало рівновартісним знаменитому “всенародному волевиявленню” – гадати зайве... Йдеться про послідовно-жартівливе освітлення ситуації згідно з каноном “сміхотворної культури” за явної всепоглинаючої сміхотворності на тлі відсутності бодай чогось подібного до культури. Жартівливості при цьому – понад усяку можливу міру. Чого варте само “доручене” “верховне керівництво” “як нібито (виділено – В. А.) найдосвідченішому полководцю”... Чи подальше завідомо “веселе” підсумування стосовно наведених розпоряджень короля: “Зробив він це так мудро, що сам раптово залишився без військ (виділено – В. А.), “в малъ штрокъ ѿроужныхъ”³⁵⁹. В оригіналі король, вказавши де кому знаходитися, “самъ же тѣхъ (виділено – В. А.) . в малъ штрокъ ѿроужныхъ”³⁶⁰. Що він не перебував у коментаторському “весело-безпечному стані”, переконує не врахований за засвідченого проникнення попередній виклад: “Даниль же израдивъ полкъ и комоу полкомъ ходити самъ изииде напередъ . (Даниль же израдивъ полкъ) и стрѣлчѣ же поустити наперѣа другиа шбаполы дороги”. Окрім того, як стверджено в безпосередньому продовженні, він ще й “дворьському же повелѣ за собою ходити”³⁶¹. Зрештою, не тільки на війні особа його статусу не “їздила сама”. Коментатор же жартівливо просував власний образ “князька” (пор. вище), щедрою рукою сягаючи “пожаданих реалій” звично без найменшої уваги до свідчень виразно “на потребу” експлуатованого джерела – не кажучи про загальний контекст традиції... Внаслідок цього за практикованого зосередження “веселий” виклад непомітно обернувся на цілком очевидний “весело-дурнуватий”.

Тому далі – ще краще. Дотримуючись знаного методу викладу “від самого себе”, стверджено: “Небезпечне становище батька помітив (sic!) Лев Данилович: “приѣха к нему снѣ Левъ . шдинъ и ре емоу іако никого с тобою нѣсть . азъ едоу с тобою”. Левові, однак, також був без дружини, як і інший син, Роман, що – за збігом – також приєднався без своїх військ (“и приѣха к нему Романъ . снѣ шдинъ”). Уся наступна оповідь фокусується на тому, як ці троє, у цілковитому відриві від решти військ, героїчно діють проти трьох чи чотирьох ятвязьких “сіл” (виділено – В. А.)³⁶². Таке враження, що читачеві випав ранковий виплеск – у повній ізоляції від усього попереднього цивілізаційного досвіду – безсонної уяви, перенасиченої нічним спогляданням завідомо “дурнуватих” бойовиків... Батько зі синами діяли далеко не “втрьох” й так само не “проти трьох чи чотирьох ятвязьких “сіл”³⁶³ – тільки запалених наступного дня відзначено п’ять³⁶⁴... Зрештою, як взагалі “ці троє у цілковитому відриві від решти військ, героїчно діють”?.. Проте що спроможна завідомо “зайва” тут “правда джерела” коли трактувальника не тільки остаточно “понесло”, а й “носить” неустанно – прогресивне коментування явно провадиться поза свідомістю?.. Таке враження,

³⁵⁸ Толочко О. Потомъ поиде Данило... С. 502.

³⁵⁹ Там само.

³⁶⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 832.

³⁶¹ Там же. Стб. 831–832.

³⁶² Толочко О. Потомъ поиде Данило... С. 502.

³⁶³ Ипатьевская летопись. Стб. 832–835.

³⁶⁴ Там же. Стб. 834. Пропонує в обширному коментуванні переліки “всього і вся”, не обов’язково було й цього разу “хитрувати” у вседозволеності наперед спочилої на раменах неспіважальної правоти... Однак і “зовсім дорослим хлопцям” вдається забуватися стосовно неуникненних “надміру обтяжливих” зобов’язань дорослості...

ніби до палітурки видання академічної наукової установи вигадливий жартівник вклеїв щось зовсім інше...

Інакший цілком суголосний приклад того ж жанру – реакція на розповідь під 1259 р. про набіг Куремси на Волинь, зіставлену з іншим нападом, викладеним під 1255 р.: “Потом же Коуремьса приде ко Креманцю . и воева . школо Креманца . Андрѣви же на двое боудущоу . швогда взывающоуса королевъ есмь . швогда же Татарьскимь . держащоу неправдоу во срѣци . Бѣ предасть в роучи и^х шномоу же рекшоу . Батыева грамота оу мене естъ . шнѣм же болма възьарившимса на нь і оубьень бы^с . и срѣце его върѣзаша . и не оуспѣше ничто оу Креманца . и възвратишаса во страны своя”³⁶⁵. Тлумачення не менш своєрідне: “Це друга оповідь про похід Куремси на Волинь. Перша, значно коротша, що стосувалася до походу Куремси під Кам’янець, міститься досить далеко попереду”³⁶⁶. Йдеться, однак, про воювання біля Крем’янця, а не, як стверджено, Кам’янця, тобто в зовсім іншому регіоні Волині. Таке плутання явно несподіване, однак далі – ще більше.

“Обидві “раті Куремсині” подано в літописі досить розпливчасто (sic!) й без жодних наслідків для Данила. Щоправда, коли перша “рать Куремсина кременецька” (не кам’янецька! – В. А.) бодай сюжетно мала продовження у формі серії повідомлень про походи у відповідь Данила проти татар, то другий похід Куремси завершується нічим (“не оуспѣше ничтоже . вратишаса во станы своя . рекше в поле”) і не має продовження в тексті літопису”³⁶⁷. Однак розповіді “у формі (?) серії повідомлень про походи у відповідь Данила проти татар” у літописі... немає і бути не могло, оскільки татари “не оуспѣше ничтоже . вратишаса во станы своя . рекше в поле”. У продовженні ж йдеться про... похід князя Романа Даниловича проти князя Ізяслава до Галича (з розглянутим грубешівським акцентом), епізод із литовським князем Войшелком та одруженням його сестри з князем Шварном Даниловичем, ще одну ятвязьку війну короля Данила Романовича, повернення до австрійської історії князя Романа Даниловича. Щойно після цього подано стосовно коротшу розповідь: “По рати же Креманецької Коуремьсинѣ . Даниль въз^авиже рать . противоу Татаро^м”³⁶⁸. Причому, розказано про воювання не безпосередньо зі самими татарами, а “людьми татарськими”: “вза Межибжьие . потомъ же воевахоуть . людье Данилови же и Василкови Болоховъ . а Лвови Побожье и люди Татарьския . веснѣ же бывши . посла сѣа своего Шварна на Городокъ . и на Сѣмоць . и на вси городы . и вза Городокъ . и Сѣмоць . и всѣ городы . сѣдашиа . за Татары Городескъ . и по Тетереви до Жедьчевьева Възъваглане же сольгаша Шварномъ . поемше тивоуна . не вдаша емоу тивоунити . Шварно же приде поймавъ городы вса . и по немъ придоша Бѣлобережцѣ . и Чарнатинци и вси Болоховци . к Данилоу прислаша”³⁶⁹. Наведене зіставлення показує цілком довільне трактування літописного переказу, навіть із... залученням “фактів”, у ньому неprisутніх. Додатковий приклад – нібито втрата тексту: “Значимим втрату тексту в першій же фразі повідомлення: “Потом же Коуремьса поиде на Данила и на Василка . без вѣсти . приѣха”. Однак чогось такого насправді немає: йдеться про несподіваний набіг Куремси – “без вѣсти приѣха”. Проте коментатори вже “опанували висоту” й неухильно посуваються manu armata у вибраному напрямі...

³⁶⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 829.

³⁶⁶ Ставицький В., Толочко О. Пото^м же Коуремьса поиде... Галицько-Волинський літопис... С. 505.

³⁶⁷ Там само.

³⁶⁸ Ипатьевская летопись. Стб 829–830, 830–831, 831–835, 836–83,7 838–839.

³⁶⁹ Там же. Стб. 838.

Відповідно до визначеного спрямування незмінного успіху, зарисовується й продовження. Найближчим виявляється твердження: “Сюжетна послідовність другої оповіді про похід Куремси виглядає досить дивно. Фактично сюжет як такий у ній відсутній. З подієвого погляду – це “нульове повідомлення”, адже жодної корисної інформації читач з нього не отримує. Фрагмент повідомляє не про події, які відбулися, а про події, що не відбулися. Це повість про те, чого не сталося. З татарського боку “Коуремсь же не перешедшоу Стыра”; “не могшоу емоу преити”; нарешті, “не оуспѣвше ничтоже”³⁷⁰. Проте зіставлення не позбавленого “літературних красот” (чого варте хоча б “нульове повідомлення”³⁷¹) перегляду переконує, що насправді подано... “нульове тлумачення”. Мимоволі складається враження, ніби коментатори користувалися не самим джерелом, а якимось витягом з опущеною фактографічною стороною розповіді. Принаймні “повість про те, чого не сталося” супроводить немало того, “що відбулося”. Наведене твердження “Коуремсь же не перешедшоу Стыра”³⁷² має “непотрібне” продовження: “посла люди к Володимѣроу . выѣхавшимъ же ратнымъ . вои . из города изиодоша на нѣ гражанѣ пѣшцы и бившимса с ними крѣпко . и выбѣгоша из града идоша ^к Коурьмсь . исповѣдаша ѿко гражанѣ крѣпцѣ борются с нами . Данило же и Василко шдинако сбирастаса хотаща битиса с Татары”³⁷³. Віднайти тут “події, що не відбулися” можна хіба за неподоланної потреби сприймати описане акурат так – у цілковитому відриві від реалій джерела...

“Не менш дивно поводяться й руські князі. Усе, чим вони зайняті впродовж оповіді, – вони збирають і все не можуть зібрати армію, щоб протистояти татарам, які й без того не можуть нічого їм вдіяти”³⁷⁴. Однак поведінка та зусилля князів, знову ж, зовсім не такі, як під коментаторською клавішею: “потом же ѣхаста в Володимерь . и собравша мало дружини и молащаса Бѣу . ш нашествии Татарь . да Бѣ избавить ѿ . не могоуща же дружини собрати . сласта сѣмо и шнамо . прилоучи же са Василковымъ людемъ выѣхати . и шбрѣтше Татарь . биша ѿ . и колодники имаша”³⁷⁵. Хоча набіг застав зненацька, “Данило же и Василко шдинако сбирастаса *хотаща битиса* (виділено – В. А.) с Татары”. Але за присутності тих у короткий час зібрати необхідні для опору сили не було змоги. Коментаторське незмінно-зневажливе “вони збирають і все не можуть зібрати армію (sic!), щоб протистояти татарам” та “усю довгу й монотонну оповідь про дії князів можна було би передати одним реченням (повтореним щонайменше п’ять разів): Данило і Василько не могли зібрати армії (sic!)”³⁷⁶ не схильне враховувати реалій. Опір біля Володимира й припав при цьому “Василковимъ людемъ” успіх – ніяк не вияви так пожаданих серед бравих трактувальників безпорадності та нічогонероблення. Радше, перед

³⁷⁰ Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 505–506.

³⁷¹ Винахід явно припав до вподоби – його тут же повторено: “З погляду оповіді про діяння князів молитва і чудо також є повідомленнями з “нульовим” змістом”, див.: Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 507. При переповнених решток войовничого атеїзму коментаторах, звісно, зайве розважати про відсутність подібної школи у літописця...

³⁷² Ипатьевская летопись. Стб. 840.

³⁷³ Там же. Стб. 840–841.

³⁷⁴ Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 506.

³⁷⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 841.

³⁷⁶ Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 506. Явного модернізму в “збиранні армії” не випадає не відзначити. Твердження іншого коментатора з того ж приводу теж не цілком коректне: “Під час походу Куремси виявилось, що протистояти монголам нема чим: князі не могли зібрати дружини”, див.: Ричка В. Повідомлення про Данилове богомілля в Жидичині... Галицько-Волинський літопис... С. 250.

нами коментаторське “нічоґонерозуміння”, весело приправлене послідовним викривленням задокументованого перебігу подій задля всемірного насадження улюблених “неспроможностей” та “нездатностей”...

Успішну протидію нападникам відображає й оборона Луцька: “Потом же Коуремьсь стоящю оу Лоучка . створи Бѣ чюдо велко . Лоуческъ бѣ не оутвержень . и не оуражень . и сбѣгшимса во нь многимъ людемъ . и бѣ бо зимѣ бывъши и водѣ велицѣ . вномоу же пришедшоу к Лоучьскоу . и не могшоу емоу преити . хоташе мость прияти . гражаномъ же ѿсѣкшимъ мость . шн же пороки постави ѿгнати хотя . Бѣ же чю^д створи и стѣи Иванъ . и стѣи Никола . вѣтроу же такоу бывшоу . ако порокомъ вѣргшоу вѣтроу же вбращаше камень на нь . паки же мечющемъ . на нь крѣпко . изломиса Бѣжиею силою пракъ . ихъ . и не оуспѣвши ничтоже . вратишаса во станы своа . рекше в поле”³⁷⁷. Проте при трактуванні луцького воювання знову виразно засвідчено нерозуміння літописної розповіді. Згідно з коментаторами, епізод “розпочинається твердженням, що Куремса “стояв під Луцьком”. Але з наступної ж фрази виходить, що йому ще тільки належало “прийти до Луцька”³⁷⁸. Однак літопис вказав на чудо, яке сталося “Коуремьсь стоящю оу Лоучка”, а далі виклав у чому власне само чудо виявилось. Твердження, нібито “Куремса вже стоїть під Луцьком ще до приходу до міста”³⁷⁹, – тільки наступний з-поміж явних інтерпретаторських “винаходів”. Але ніяк не останній – навіть на зазначену тему.

До цього луцького сюжету є й інше завершення: “Враження таке, що перед нами – “порушений” текст, суміш епізодів із різних оповідей, механічно поставлених один за одним... Тож за кількома критеріями текст Іпат. 6763/1255, усередині якого знаходимо згадку про “перший” похід Куремси, є гетерогенним, набраним із різних фрагментів різного авторства”³⁸⁰. Ніякої історії знову не передбачено. Звісно, на тлі традиційних історичних досліджень наведена заява стосується іншого жанру так само, як інерідні й самі “новаторські здобутки”...

При трактуванні луцького епізоду привертає увагу також перелік “покровителів” чуда: “присутність поміж них св. Іоанна (sic!) може свідчити про обізнаність із уже готовою запискою про побудову Холма, де Данило складає обітницю св. Іоаннові (sic!) Златоустому, а святий стає “спѣшникомъ” у побудові Холма і за це дістає найрозкішнішу церкву в місті (виділено – В. А.)”³⁸¹. Проте це луцьке відсилання до святого Іоана не обов’язково пригадує холмські сюжети, акурат навіть навпаки. Святому Іоаннові – Богослову – посвячено луцький собор: вірогідніше відкликання саме до нього. Показово, що святий у цитованому записі за рангом вміщений перед іншим знаним покровителем Луцька – святим Миколаєм, що теж спроможне провадити до патрона собору, а не “постороннього холмського” святого.

Продавжуючи розвивати на показаних засадах інтерпретацію набігу Куремси, коментаторам у завершенні випало визнати: “виходить, що єдиною ствердною інформацією, єдиною подією, яка таки відбувається під час другого

³⁷⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 841–842.

³⁷⁸ Ставиский В., Толочко О. Потом же Коуремса... С. 508.

³⁷⁹ Там само. С. 509.

³⁸⁰ Там само. С. 511, 512.

³⁸¹ Там само. С. 507. Холмського святого вбачав у цьому місці також: Ричка В. Повідомлення... С. 249. Втім, перший із наведених авторів, як зазначено, мав категорично заперечити наявність у місті церкви, посвяченої святому (див. вище).

походу Куремси, є пожежа Холма³⁸². При рішуче “непотрібних” виявах протистояння нападникам холмський акцент справді мав би привернути увагу. Проте не коментаторів: “Складається враження, що вся історія другого походу Куремси (сама історична достовірність якого не піддається верифікації) (виділено – В. А.) написана довкола повідомлення про пожежу Холма, а весь ворох (sic!) її невиразних і суперечливих повідомлень є лише своєрідним ковчегом для того, щоб умістити пожежу бодай в якийсь історичний контекст”³⁸³.

Однак традиційне читання, як показано, здатне переконати стосовно відсутності “невиразних і суперечливих повідомлень”, які утледіли трактувальники, наділені обтяжливим даром таких відкриттів. І чи підозрювати вміщення розповіді про пожежу “бодай в якийсь історичний контекст” коли літописцеві (навіть “коментаторському”!) не належалося не знати справжнього?.. Попри всі засвідчені зусилля з утвердження протилежного, він, на відміну від трактувальників, не мусив видумувати й так само що крок – “помилятися”...

Оповідь про пожежу “прилучи же са сице за грѣхы . загорѣтиѣ Холмови ѿ ѡканьныхъ бабы си же потомъ спишемъ ѡ созданиии гра^а и оукрашение цркви . и итого погибели мнозѣ”³⁸⁴ теж пояснено “від непрочитаного”. Інтерпретатори переконані: “редактор повідомлення про пожежу вже знає про існування записки про побудову Холма (про що й сигналізує її анонсом), а також – якоїсь оповіді про його (міста) чи її (церкви) “погибель многу”. Хоча само джерело твердить акурат протилежне. Коментатори, захопившись власною ідеєю, встигли й пожалкувати: “оповіді про “погибель многу”... ніде не знаходимо”³⁸⁵. Причина неуспіху очевидна: вловлена явним надзусиллям розповідь... відсутня. Літописець виразно твердить “ѡ созданиии гра^а и оукрашение цркви . и итого погибели мнозѣ”.

Не було й молитви короля Данила Романовича після пожежі в холмській церкві святого Іоана Златоуста: “саме в церкві Іоанна Златоустого Данило молиться про відновлення: “вшедѣ во црkvь и видѣ пагоубу и сжалиси велми помоливса Бѡу паки шбнови и црkvь шсти . пискоупомъ Иваномъ . и паки помоливса Бѡу . и созда . и твржыш и выша”³⁸⁶. Міркування про молитву власне в ній позаджерельне – конкретного храму літопис не подав. Що король “молиться про відновлення” – теж явна вигадка. Зрештою, на цю тему поміж коментаторами водночас витає ще й інша, засвідчена нібито визнаною “прямою заявою тексту, що після катастрофічної пожежі Данило входить в одну церкву і відновлює один храм, Богородиці”³⁸⁷...

Не менш показовий “успіх” присутній і в колективному коментуванні викладу щодо самого лиха. Тут одразу ж стверджено ніби йдеться “про побудову Холма і зруйнування його внаслідок пожежі”³⁸⁸, хоча “побудова” в джерелі насправді не фігурує. Як і, зрештою, – “зруйнування міста”. У коментарі ж – “пишний і багатомовний опис побудови величезного міста, в центрі якого зведено три (або чотири, коли враховувати читання Іпат.) величні храми”, який “перебуває в

³⁸² Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 507.

³⁸³ Там само. Підважена “історична достовірність” набігу Куремси – ще одна канонічна жертва домашньому божкові коментаторських “всесумнівів”.

³⁸⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 841.

³⁸⁵ Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 507.

³⁸⁶ Ричка В. Повідомлення... С. 249. Цит. за: Ипатьевская летопись. Стб. 845.

³⁸⁷ Стависький В. Як видається, найбільша змістова проблема... Галицько-Волинський літопис... С. 526.

³⁸⁸ Толочко О. Якоже древле писахомъ . во Коуремьсиноу рать... Галицько-Волинський літопис... С. 513.

очевидній суперечності з надзвичайно скромними розмірами найдавнішого городища Холма³⁸⁹. Попри присвоєне “всепроникнення”, не зауважено очевидно: за “надзвичайно скромними розмірами” приховано не місто, а тільки резиденцію (пор. далі) – винятково про неї у літописі і йдеться... Проте за залученої “грандіозності” “молодшому братові літописцеві” знову випало помилятися... Обіцянку розказати “w созданини град . и оукрашение цркви . и шного погибели мнозѣ” літописець “виконав, навіть із пересадою. Текст загалом справляє враження тріумфального, піднесено-урочистого й панегіристичного щодо князя Данила³⁹⁰. Показове також звинувачення попередників: “інтерпретатори не так намагалися збагнути його точний смисл, як “вчитати” в текст власні ідеї та уявлення, сформовані під впливом сторонніх імпульсів та мотивацій”³⁹¹.

Коментування – послідовно організоване акурат за власне щойно засудженим принципом – видно призначене “рятувати” ситуацію, проте випадає надто своєрідно. Попереднє підсумування археологічних досліджень подано так, ніби “нічого з перерахованих і описаних у літописі споруд цілком певно ідентифікувати серед матеріальних решток не вдається, натомість археологічно інтерпретовані споруди (наприклад, так званий “палацовий комплекс”) у літописі не зазначені”. Далі – ще більше. Стосовно собору: “Усупереч очікуванню дослідників, це виявилася не “превелика церква”, якою її зображає літопис, а споруда досить скромних масштабів (приблизно 22,4x14 м)”. “Інших культових споруд давньоруських часів на Кафедральній гірці досі не виявлено”³⁹² – це ще відіграє роль прагнення героя “*Dame de riq̄ue*” потроїти, усемерити багатство й стати незалежним.

Далі виклад взагалі входить у суцільний “потік свідомості”: “Усі три церкви Холма було збудовано в “городі”, тобто укріпленому дитинці міста, тож треба визнавати, що всі були *соборними храмами*. Потреба спорудження такої кількості соборів у *невеличкому місті* досить сумнівна”: “виходило б, що в місті було менше *пастви (sic!)*, ніж *обслуги трьох соборів* (виділено – В. А.)”³⁹³. Хоча “собори” тут незбагненні, глибокоерудиційний виклад стосовно них та столиці як “невеличкого міста” (sic!) – явно співмірного не менш знаменитому давнішому “князю” – простує, залучаючи суголосний набір скарбів послідовно практикованої та очевидно спрямованої усевигадливості. Добре знані літописні “приходаѣ Нѣмцѣ и Роусь . иноязычники . и Лахы и дахоу днѣ и во днѣ

³⁸⁹ Там само. При цьому явно знехтувано “знаменитою” версією про наявність у місті лише одного храму (пор. вище, див. далі). “Опис побудови нового міста” далі фігурує й ще раз: Там само. С. 515. В одного з коментаторів “грандіозна розбудова столярного града “Королівства Русі” – явно навздогін... майбутнім подіям – об’являлася й раніше: Ричка В. Холмський проект Данила Галицького *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 13: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. Збірник наукових праць. Львів, 2006–2007. С. 105.

³⁹⁰ Толочко О. *Якоже древле писахомъ...* С. 518.

³⁹¹ Там само. С. 513.

³⁹² Там само. С. 514, 515. Втім “скромність масштабів” належалося би сприйняти в зіставленні – Спаська церква підміської монастирської владичої резиденції, наприклад, мала 7,6x7,6 м: Rudnik S. Wyniki badań architektonicznych kościoła w Podgórzu, gm. Chełm *Najważniejsze odkrycia archeologiczno-architektoniczne Chełma i okolic. Materiały z sesji naukowej, odbytej w Chełmie 1 XII 1995 r.* Chełm, 1997. S. 42. Луцький собор святого Іоана Богослова 1170-х років сягає розмірів 18,25x13,25: Малевская М. В. Церковь Иоанна Богослова в Луцке – вновь открытый памятник архитектуры XII века *Древнерусское искусство. Исследования и атрибуции*. Санкт-Петербург, 1997. С. 19.

³⁹³ Толочко О. *Якоже древле писахомъ...* С. 515.

и оуногы . и мастерѣ всацїи бѣжахоу ис Татарѣ . сѣдѣлници и лоучници . и тоулници . и коузницѣ . желѣзоу и мѣди и среброу . и бѣ жизнь . и наполниша двори . шкрѣтъ краѣ поле села³⁹⁴ при цьому належно зайві...

Спершу усунуто згадку про церкву Святої Трійці, проголошену “глосою”: “Поштовхом до цієї глоси, судячи з усього, стало двозначне формулювання Данилової обітници попереду в тексті: “вбѣщаса Ббу и стѣмоу Иваноу . Златоустоу . да створить во има его . црѣквѣ”. “Во има его” глосатор зрозумів як “в ім’я Господа” і створив на полях відповідну церкву (виділено – В. А.), відсутню в переліку холмських храмів”³⁹⁵. Однак давній автор ніяк не побачив би тут обіцянки спорудження церкви “в ім’я Господа”. Не перешкоджений досвідом “наукового атеїзму” у поєднанні з очевидним недовченням, він сприйняв би при цьому обітницю Богу та одному зі святих спорудити церкву в ім’я цього святого. Посвячення храму “в ім’я Господа” – завідома “атеїстична ересь”. В ерудиційній конструкції “зайвий” святий Іоан Златоуст мав показово “подітися невідомо куди”... Явна метаморфоза самого посвячення Святої Трійці теж надто очевидна. Того, що “церква з глоси на полях” “зажъжена быѣ . и пакы создана быѣ”³⁹⁶, згадувати також не належиться...

“Непотрібне” не менш послідовно зникає й далі. Літописне щодо церкви святого Іоана Златоуста “двѣри же еи . двоа оукрашени . каменѣмъ Галичкымъ бѣлымъ . и зеленымъ . Холмьскимъ тесанымъ . оузоры тѣ . некимъ хытрѣчемъ . Авдѣемъ . прилѣпы ѿ всѣхъ щаровъ . и злата . напреди ихъ же бѣ издѣланъ Спѣсъ . а на полоунощныѣ . стѣы Иванъ”³⁹⁷, насправді подаючи прикрашення “дверей”, тобто їх обрамлення, “каменем... тесанымъ”, вказує на Авдія як різьбара³⁹⁸. Такий висновок підтверджує й присутність замість “оузоры тѣ” у Літописі князів Острозьких – “изритѣ”³⁹⁹. Відсилання: “У нинішньому стані текст твердить, що образ Спаса був написаний (виділено – В. А.) “напреди” узорів”⁴⁰⁰ – зовсім анекдотичне. Подане “напреди ихъ же бѣ издѣланъ Спѣсъ” насправді виразно стосується “дверей”, їхнього різьблення: “Спѣсъ” тут ніяк не “написаний” – чогось такого в обох версіях тексту немає. “Початок фрази твердить про двоє дверей. Натомість продовження її – “напреди ихъ же бѣ издѣланъ Спѣсъ” – не зазначає, котрі з двох тут маються на увазі, тож можна було б думати – на обох. Але ні, далі читаємо, що “на полоунощныѣ . стѣы Иванъ”. Можливо, якась утрата тексту таки має місце: бракує початку опису (південних?) дверей”⁴⁰¹. Однак “напреди ихъ” вказує на передні – головні західні двері⁴⁰²: вклякнувши при дверях, трактувальник цього не осягнув. Інші – звично південні, проте в тексті навряд чи помилково вказано північні. Мабуть, другі двері справді влаштовано від півночі – як у Василівській ротонді у Володимирі, що, очевидно, мали так само обумовити реалії забудови. “Південних” дверей у храмі явно не передбачено.

³⁹⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 843.

³⁹⁵ Толочко О. Якоже древле писахомъ... С. 516.

³⁹⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 844.

³⁹⁷ Там же.

³⁹⁸ Александрович В. Мистецтво Холма... С. 146; Його ж. Мистецькі сюжети... С. 66; Його ж. Скульптура. С. 890; Його ж. Холм князя і короля Данила Романовича Александрович В., Войтович Л. Король... С. 178, 187. Пор.: Dąbrowski D. Kronika... С. 151, 218.

³⁹⁹ The old Rus' Kievan and Galician-Volhy-

nian Chronicles. P. 695; Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali... S. 399 (“Двери ж[e] еа двоа оукрашени каменіем[ъ] галиц[ъ]кым[ъ] бѣлым[ъ] и зеленым[ъ] холмьскимъ тесаным[ъ], изриты нѣкым[ъ] хитрецем[ъ] Авдеем[ъ]”). Пор.: Толочко О. Якоже древле писахомъ... С. 516.

⁴⁰⁰ Толочко О. Якоже древле писахомъ... С. 516.

⁴⁰¹ Там само.

⁴⁰² Пор. аналогічно: Dąbrowski D. Kronika... С. 151.

Помилковим сприймається також пояснення, що “створи” в соборі владика Іван “ѿ древа красна”; судячи із чоловічого роду (“точень . и позлащень”), найвірогідніше, вівтар, опис якого, отже, й обірвано⁴⁰³. Однак “точень” вівтар – щось несприйнятне взагалі, а не тільки в реаліях епохи: логічно – це ківорій із точеними стовпчиками⁴⁰⁴.

Після наведених успіхів – “за закономірністю Германа” – “літописець анонсує... оповідь про побудову одного міста і однієї церкви в ньому”, “твердив лише про одну церкву”. Кінець розповіді про знищення “повертається до теми єдиної церкви, яка зазнала руйнувань, та відновлення її. Пор.: “вшедъ во цркъвъ”; “паки шнови и цркъвъ шсти”; “и созда . и твржъ^ш и выша”. Звідсіля підсумування: “З буквального смислу тексту, а також із того, що він відділений від попередньої оповіді знаком завершення, впливає, що будівництво цієї церкви не було пов’язане з руйнуваннями від вогню й розпочалося вже після пожежі. Літописець натякає, що церква св. Богородиці ніби замінила дві згорілі церкви: “величествомъ, [и] красотою . не мене соушихъ древни^х [Хлебн.: не мнѣи суцѣхъ прѣвух]”⁴⁰⁵. Проте як тоді бути зі згаданим відсиланням до... існуючого собору при поверненні короля з Опавського походу 1253 р. “и приде во гра^а Холмъ . съ ч^стью и со славою в домъ . Преч^стоѣ . падъ поклониса . и прослави Ба^а . ш бывше^м”⁴⁰⁶ та його відновлення після спалення? Отже, поява собору нібито щойно після пожежі міста – явне “запаморочення від власних успіхів”...

Наступне очевидне – свідчення й коментування стосовно храму – розпочинає визнання: “видається, найбільша змістова проблема опису побудови і погібелі Холма полягає в тому, що, усупереч обіцянці літописця розказати про побудову однієї церкви й оздоблення її, у теперішньому стані текст твердить про спорудження Данилом трьох церков. Це, своєю чергою, заходить у суперечність із прямою заявою тексту, що після катастрофічної пожежі Данило входить в одну церкву і відновлює один храм, Богородиці (виділено – В. А.)”⁴⁰⁷. В іншого коментатора щойно, як пам’ятаємо, побудовану лише після пожежі... “обіцянці літописця розказати про побудову однієї церкви й оздоблення її” випало стати ще

⁴⁰³ Толочко О. Якщо древле писахомъ... С. 517.

⁴⁰⁴ Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 70; Його ж. Скульптура. С. 890; Його ж. Холм... С. 186. Паралель цій унікальній конструкції пропонують знані мініатюри не зафіксованого походження київського (?) Євангелія початку (?) XIII ст. (Москва, Государственная Третьяковская галерея). Факсиміле див.: Галицько-Волинське Євангеліє XII століття: Видання факсимільного типу. Дослідження / Відп. ред. В. Мойсієнко. Київ, 2023. Про сам цей мотив див.: Александрович В. Мініатюри Євангелія (ГТГ, К-5348) на тлі українського книжкового малярства пізньої княжої доби Галицько-Волинське Євангеліє... С. 575–578. Як “drewniany, z elementami toczonymi, złocony obiekt, być może cyborium” згаданий також: Dąbrowski D., Wojtowicz L. [Analiza źródeł pisanych]. 2.1. Okres od XIII do 2. połowy XIV wieku *Od cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do bazyliki pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Wyniki badań interdyscyplinar-*

nuch sezonu 2013–2014. Chełm, 2016. S. 37.

⁴⁰⁵ Толочко О. Якщо древле писахомъ... С. 517, 518. “Одна церква” королівського Холму набуде зовсім унікального продовження уже в найближчому коментуванні... Здогад стосовно появи собору тільки після пожежі в літературі вже курсував: Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 69.

⁴⁰⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 826. У літературі пригадано у викладі літописного висловлювання: *Зубрицкий Д. История древняго Галичско-русскаго княжества*. Ч. 3. Львов, 1855. С. 171. За новіших часів увагу до цього запису як свідчення існування собору привернуто: Александрович В. Холмська ікона Богородиці (Історичні та культурологічні студії. Т. 1). Львів, 2001. С. 34. Найдокладніший огляд переказу див.: Його ж. “и приде во гра^а Холмъ...”. С. 124–127. Зрештою, є ще визнання й іншого коментатора про зруйнування собору в пожежі: Ричка В. Повідомлення... С. 247.

⁴⁰⁷ Ставицький В. Як видається, найбільша змістова проблема... С. 526.

одним апокрифом, уробленим з пригаданої обітнички короля при виборі місця для майбутнього Холму (про оздоблення храму тоді не йшлося). Намагання підкріпити “свою одну церкву” в місті відсиланням до переліку княжих поховань у соборі наївне, оскільки поховання засвідчено тільки в ньому. Як і нібито виявлені археологічно “на городищі залишки лише однієї храмової споруди часів Данила”⁴⁰⁸, оскільки само коментування наче визнає їх щонайменше три (пор. вище). Зведення існуючого собору на місці давнього, а не заново не є відкриттям. Поза ним досліджували й резиденцію, проте поки скромну частину – ширші висновки явно передчасні. Археологи ствердили наявність у її східній частині решток літописного храму святого Іоана Златоуста⁴⁰⁹.

Однак за схильності діяти звичним зусиллям й переконанні щодо літопису коментаторам літопис та археологія – не указ: “текстові можна повернути осмисленість (і відновити початковий задум), відновивши послідовність фрагментів”. Відзначивши – слушно – наявність у ньому відомостей тільки про “фрагменти церков” (насправді поодинокі їх елементи – так само й оздоблення), несподівано виснувано: “Лише зібравши ці фрагменти до купи, одержуємо одну цілісну споруду”! Далі стверджено: “нам невідомі кам’яні церковні двері, як невідомо, чи можливі вони з інженерного погляду”... Що в записі про двері, йдеться про їх обрамлення – ерудитія, як уже зазначено, не підказала. Підвела вона і з іншим аналогічним “відкриттям” – “Крім того, технічно неможлива позолота по каменю” як розважанням стосовно того, щодо чого коментатор явно не наділений найменшим уявленням... Зате переконаний: “літописець, у добрій пам’яті і при розумі, описує речі, які не можуть існувати в природі”, “архітектура церкви (лише з двома дверима) видається вкрай незвичною. Неясно, чому автор акцентує увагу на парності дверей (виділено – В. А.), де другими були “північні”, хоча в такому разі більш важливим був би вхід із південного боку церкви, де розташовано дияконник”⁴¹⁰, хоча останній мав би бути при вітварі, а не... наві, де незмінно влаштовувалися двері. Далі: “з буквального смислу тексту, йдеться лише про “північні” і “південні” двері. Церква без західного (головного) порталу видається химерною”⁴¹¹. Однак така “химера” – явний винахід власної працьовитості, як і “незвичність”... двох дверей у храмі.

Послідовно простуючи до “одного храму”, після цього стверджено, нібито поданий огляд деталей інтер’єру “здійснюється з погляду спостерігача, що стоїть у наосі церкви і бачить її внутрішнє оздоблення. В опису немає жодної деталі зовнішнього вигляду чи опорядження будь-якої із церков Холма”⁴¹². Чому в інтер’єрі коментаторського “одного храму” мало б бути ще щось таке... із опорядження та навіть зовнішнього вигляду (!) “будь-якої із церков Холма” – за явленого екстазу довідуватися зайве... Пояснення, втім, ще буде... “Споглядаючи інтер’єр”, “спостерігач кидає око “нарешті, на двері з образами Спаса й Іоанна Хрестителя (sic!) (виділено – В. А.). Після чого подано опис ікон, що прикрашали вітгарну перегороду”. “Отже, безсумнівно, що двері подано в

⁴⁰⁸ Стависький В. Як видається, найбільша змістова проблема... С. 526.

⁴⁰⁹ Buko A., Dobrowolski R., Dzieńkowski T., Gołub S., Petryk W., Rodzińska-Choraży T. Pałacium czy zespół rezydencjonalny? (Wysoka Gorka) w świetle wyników najnowszych badań *Sprawozdania archeologiczne*. Т. 66. Krakow, 2014. S. 148. Відкриття Павла Покришкіна

свого часу дали підстави твердити, як вважалося, про рештки церкви святого поза резиденцією: *Раннапорт*. П. А. Холм *Советская археология*. Москва, 1954. С. 321.

⁴¹⁰ Стависький В. Як видається, найбільша змістова проблема... С. 527.

⁴¹¹ Там само. С. 528–529.

⁴¹² Там само. С. 529.

контексті опису вівтарної перегороди храму. А отже, йдеться не про північний і південний (або західний і північний) портали церкви (яких спостерігач до того ж не може бачити, перебуваючи всередині церкви), а про двері – розташовані вздовж осі північ-південь – у вівтарній перегороді⁴¹³. Коментатор переконаний: “кожний із двох описів церков подає неповну й *інженерно небезпечну* (sic!) (виділено – В. А.) конструкцію церкви. Але, суміщені, обидва описи точно передають конструкцію хрестово-купольного (sic!) храму”⁴¹⁴.

До утвердження при цьому уже відвертого явного “чуда-юда” залучено ще також присутність у вівтарі святого Дмитрія церкви святих Косми і Даміана певного об’єкту “предь бочными двѣрми”. У коментатора оте “и волтарь пресѣго Дмитрея” далі фігурує двічі як окремих... “вівтар святого Дмитрія”⁴¹⁵, а тоді ще й втретє (пор. далі). Оскільки така простота не пасувала, “віддаємо перевагу варіантові Хлебн., де знаходимо: “б(огороди)чинами дверми”⁴¹⁶. “Богородичними” можна було назвати двері, тільки якщо на них було зображено Богородицю (sic!). Отже, поєднуючи описи двох церков, ми дістаємо “нормальний” комплект дверей у вівтарній перегороді, числом три, із зображеннями: Спаса, Богородиці та Іоанна Предтечі. Це, власне, Деїсус (як і очікувалось би), хіба що поданий у дзеркальному відображенні”⁴¹⁷.

Наведена небачена з’ява з... “Деїсусом на трьох дверях передвівтарної перегороди” покликана остаточно посоромити усю християнську іконографію заодно з теологією, релігійним мистецтвом та мистецькою практикою. Звісно, на засаді відвертої маячні, оскільки інакше подана “лавіна відкриттів” не виглядає й сприйматися не здатна. Почавши від трьох дверей передвівтарної огорожі храму XIII ст. та вміщення на них перелічених зображень, чого до коментатора як не було, так і бути не може... До виявів безперечної маячні належить також “авторитетне” підсумування: “Отже, гадаємо, є досить підстав уважати, що церкви, які нині фігурують в описі Холма, постали через штучне розділення елементів однієї церкви і розподіл їх поміж трьома. У початковому стані, до редагування повідомлення, мова йшла (sic!) про побудову й оздоблення однієї церкви, Богородичної”. У продовженні: “Очевидно, крім головного, присвяченого Богородиці, у ній було ще два престоли: Іоанна (sic!) Златоустого (уже не Предтечі! – В. А.) та Козьми і Дем’яна”. “Забутий” вівтар святого Дмитрія у другому з храмів пригадувати зайве... Завершальна “реконструкція: в початковій “записці” про побудову Холма приділи Богородичної церкви було названо “церквами”, і саме це дало редакторові змогу розщепити опис побудови соборної церкви на три фрагменти, “видобувши” в такий спосіб ще два храми: Іоанна (sic!) Златоустого та Козьми і Дем’яна”⁴¹⁸. Омріяний “редактор” – передбачається – так само у безтямі, як і коментатор... За такого “об’єднання та розщеплення” уже явно діється винятково “на коментаторському автоматі”, поза свідомістю...

Втім, “новотворчість” віднаходиться і в ситуаціях значно скромніших як із цитованим “неприйнятним” зворотом “и волтарь пресѣго Дмитрея стоить же ти предь бочными дверми красень . принесень издалеца”⁴¹⁹. У новітніх трактувальників літопису “перед церковними дверима (треба сподіватися, зовні храму – В. А.) *випис екзотичний кедр., що перетворило цю частину Холма*

⁴¹³ Там само.

⁴¹⁴ Там само. С. 530 (українською належить: хрестобанного).

⁴¹⁵ Там само. С. 530–531.

⁴¹⁶ Там само. С. 531.

⁴¹⁷ Там само. С. 530.

⁴¹⁸ Там само. С. 531.

⁴¹⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 845.

на ботанічний сад (виділено – В. А.)⁴²⁰. Це – в храмі та у вітварі!!! Оскільки давніше вже було й “дерево тис” – так само... у вітварі (!)⁴²¹, в актуальній “візії” це... “вітвар [з дерева тису, що] стоїть перед Богородичними дверима (sic!)”⁴²². Явлено нову вершину читання і трактування: на який спосіб апокрифічний (пор. вище) “окремий вітвар” здатен стояти... перед дверима, як прийнято, передвітварної огорожі? Однак за засвідченої стрімкості розвитку успіху вже, видно, здатне траплятися “геть усе”...

Зокрема, в новому зверненні до того, що в соборі “створи” владика Іоан, цим об’єктом – у просіянні від свіжо прочитаного – визнано “вітвар-проскинетарій”⁴²³: “Зазначена фраза може бути уламком опису вітваря св. Дмитрія, а може бути уривком опису іншого аналогічного вітваря”. “Складається враження, що опис предмета, який стояв перед Іоанновими (sic!) вратами (виділено – В. А.), зник із тексту (!). Можна припустити, це був ще один вітвар”⁴²⁴. Довідуватися як “вітвар” ще й здатний бути “днѣ... дивленію подобень” так само зайве... В ерудиційному екстазі зовсім забуто вихідне “и волтарь престѣго Дмитрея стоить же ти предѣ бочными дверми”. У коментаторському вітварі – перед тепер уже... “богородичними дверима” передвітварної огорожі” – навіть... двері віднайшлися...

На тлі досягнутих таким зусиллям “надпрогресивних реалій” у підсумуванні визнано: “Оповідь про будівельні проекти Данила не є реалістичним звітом про вигляд холмських споруд. Незалежно від рівня обізнаності автора (?), його текст призначався не для інформування, а радше для емоційного впливу на читача. Наголошення на унікальних деталях будівель і на далекому, зокрема іноземному, походженні елементів декору (виділено – В. А.), як видається, мало піднести престиж Данила, до чиєї резиденції зійшлися “вся благая” з навколишніх земель”⁴²⁵. В іншій версії додано: “описові Холма притаманний “імпресіонізм” (?). Завданням “волинського” автора є не так подати точне зображення об’єкта, як створити у читача враження про велич будівельного проекту князя Данила та незвичайність споруд і їх оздоблення”⁴²⁶. Втім, уже показано “проникливість” звернення до реалій тексту щодо самих будівель та їх наповнення. Чи випадає дивуватися ще й такому успіхові? “Емоцій” при цьому справді надмір, проте що спільного вони спроможні мати із нібито прийнятим зобов’язанням наукового дослідження?.. “велич будівельного проекту князя Данила” у знаменитого “волинського” автора “галицького” літопису... Справжня злива “відкриттвства” переслідує коментар з маніакальною настирливістю. Зокрема, можна ще вчитати: “Населення Холма було здавна (виділено – В. А.) православним”, а навіть: “У період побудови Данилом Холма (кін. 1240 – поч. 1250-х рр.)”⁴²⁷... Куди там вигадкам знаменитого ними барона Мюнхаузена... Прогресивні академічні наукові кадри ухитряються діяти на порядки грандіозніше!..

⁴²⁰ Стависький В. Накресливши способи розв’язання проблеми... Галицько-Волинський літопис... С. 533.

⁴²¹ Домбровски Д. Учредительная деятельность Данила Романовича в свете Галицко-Волинской летописи Русин. Международный исторический журнал. 2014. № 2(36). С. 136.

⁴²² Стависький В. Накресливши способи... С. 535.

⁴²³ “Джерело натхнення” трактувало про ікони, призначені для поклоніння, див.: Ев-

сеева А. М. Аналойные иконы в Византии и Древней Руси. Образ и литургия. Москва, 2013.

⁴²⁴ Стависький В. Накресливши способи... С. 535.

⁴²⁵ Арістов В. Опис Холма є унікальним текстом... Галицько-Волинський літопис... С. 546.

⁴²⁶ Там само. с. 544.

⁴²⁷ Там само. С. 536, 547.

Інший вияв того ж неспокою спровокувала лаконічна літописна розповідь про сам початок міста: “Холмъ бо городъ сиче бы^с созданъ . Бжїимъ веленемь . Данилови бо княжащоу . во Володимѣрѣ созда градъ Оугорескъ . и постави во немъ пискоупа . издащоу же емоу по полю . и ловы дѣющоу . и видѣ мѣсто красно . и лѣсно на горѣ . шбѣходащоу шкроугъ его полю”⁴²⁸. Згадка про Угровськ визнана як нібито “необов’язкова в Іпат. 1259 і здається навіть чимось стороннім в оповіді про Холм. Заснування Холма не стоїть у жодному зв’язку – причинному, хронологічному, сюжетному – із заснуванням Угровська. Жодних підстав для згадки Угровська та його єпископа саме в цьому місці текст не дає”. Відкликання до того, коли король “созда градъ Оугорескъ” проголошено “зайвим”. Продовження стверджує: “Складається враження, що це відсилання до Іпат. 1223 є стороннім щодо основного тексту, причому в буквальному сенсі. Воно могло читатися на полі, а будучи введене в текст, розірвало початкове речення історії”⁴²⁹. Цілком прийнятно для звичайної логіки, що, резидуючи у Володимирі, Данило Романович заснував Угровськ й заклав у ньому єпископську кафедру, а перебуваючи в місті, незабаром під час полювання уподобав місце, де заклав Холм, куди невдовзі перевів недавно створену угровську єпископію. Проте для коментаторського проникнення усього цього не повинно бути.

Далі можна вичитати й інші не менш наполегливі “відкриття”. Виявляється, ще від того, як його “и всю Оукраиноу” король відібрав від Лешка Бялого, “Угровськ надовго став головним містом (виділено – В. А.) Данила”⁴³⁰ – нарижний камінь зауваженого зовсім знаменитого “переконання”, ніби Данило Романович не мав князувати у Володимирі (див. вище)... Уже відзначеної міри потрібного й непотрібного за такого розумування, звісно, не пригадати ніяк...

З-поміж холмських реалій літопису зроблено відкликання й до монументу з орлом. На тлі практикованого пояснення “усього”, окремого коментарю об’єкт не удостоївся (знаного аж надто своєрідного давнішого трактування “вежею” а навіть “замком”⁴³¹ можна було й не пригадувати)... Замість звичного коментування подано (без відсилання, ніби належалося віддаватися “пліткам”) погром явно не сприйнятого: “Цілковито фантазійною є й запропонована В. Александровичем інтерпретація споруди як “охоронного монумента роботи майстра Авдія з візантійським двоголовим орлом на головній боковій грані й заснованим на конкретних прикладах іконографії трактуванням “голів” як ангелів-охоронців Небесного Єрусалима”⁴³². Це реакція на оригінал:

⁴²⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 842.

⁴²⁹ Толочко П. Въ лѣта ж Данила и Василка Романови... С. 201.

⁴³⁰ Там само.

⁴³¹ Ричка В. стоить же столпъ поприща . ѿ горо^а камень... Галицько-Волинський літопис... С. 551–552. Найповніший перегляд вибраних прикладів: Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 60–66. Інтерпретатор знав цю публікацію (див. далі), проте на вміщений огляд не відреагував. Втім, навіть “найпрогресивніший коментатор” губиться: “Що саме намагається описати літописець: оборонну вежу (sic!) (виділено – В. А.) чи колону?”, див.: Толочко О. Обмірювання архітектурної споруди в дітях... Галицько-Волинський літопис... С. 554. Із подальшого видно: “стовп”

існує винятково як “колона”, див.: Там само. З усіма “неунікненними” наслідками для “бідолашного орла”, за такого сприйняття просто таки приреченого її увінчати... До комплекту варто пригадати й давніше визнання вміщення пам’ятника нібито... “перед бічними дверима” церкви святих Косми і Даміана: Толочко П. Давньоруські літописи та літописці X–XIII ст. Київ, 2005. С. 333.

⁴³² Ричка В. стоить же столпъ... С. 552. Дісталось авторові цих рядків (теж без відкликання) і за Авдія: “так само варто обличити фантазування щодо фаху й обсягу будівничої діяльності згаданого в тексті “хитреця” Авдія, якого вважають архітектором Холма (В. Александрович), запрошеним із Візантії для спорудження міста”, див. Толочко О. Об-

“холмський монумент випадає визнати десятилітєвим кам’яним стовпом із зображенням орла на невисокому постаменті”⁴³³. “Візантійськість” та “двоголовість” тут відсутні взагалі. Узрівши неіснуючу “візантійськість”, не випало дочитатися до подальшого: “Опис підкреслює присутність зображення орла, але не дає вказівки, що той був двоголовим та увінчував монумент. Останнє літопис... заперечує категорично, стверджуючи, що орел знаходився на самому “стовпі кам’яному”... окремо відзначено й “голови”... “голови” не менш послідовно виявляються... завершенням. Тільки в такому сенсі два самостійних елементи “підніжки” та “голови” поєднуються зі стовпом між ними із вміщеним на ньому орлом”⁴³⁴. Коментаторське ж “відкриття” матеріалізовано визнанням: “У розгляданій звістці слід добачати не вежу (башту), а колону, що має, як і належить колоні, базу (“с подножьяками”), стовбур (“столпъ”) і, можливо (? – В. А.), капітель”⁴³⁵. Отже, “успіх” зведено до... “авторитетного”, хоча й не у всьому вдалого, переказу опублікованої на десятиліття раніше версії засудженого попередника. Зусилля приправлено не рідкісним теоретизуванням зразка “чи справді так було, чи може хто збрехав”: “Чи “столпъ камень” належить до реалій, чи створений уявою літописця, визначити з певністю не видається можливим”⁴³⁶. Проте “не засумніватися” – не можна... Для трактувальника, як і літопис, – це “не реалія”: щось таке спроби не прислужувати винятково “всепохвальним коментаторським зусиллям”...

Ще один показовий приклад того наскільки слугує – виклад під 1252 р. стосовно зустрічі короля Данила Романовича з угорським королем Белою IV у Братиславі (Пожоні) при німецьких послах. Сама розповідь, видавалося б, однозначно вимовна: “Нѣмци же диващеса шроужью Татарьскому бѣша бо кони в личинахъ . и в коярѣхъ кожаныхъ . и людье во ярыцѣхъ . и бѣ полковъ его свѣтлость велика . ѿ шроужья блистающаса . самъ же ѣха подлѣ корола . по шбычаю Роускоу бѣ бо конь под нимъ дивлению подобень . и сѣдло ѿ злата . жьжена . и стрѣлы и сабла златомъ оукрашена . иными хитростями . ѿкоже дивитиса . кожуюхъ же шловира Грѣцького . и кроуживы златыми плоскими шшитъ . и сапозы зеленого хѣза шити золотомъ Немцем же зрацимъ мно- го диващимса ре^ѣ емоу король не взалъ быхъ тысаще серебра за то шже еси

мірювання архітектурної споруди... С. 556. Справді писалося щодо Авдія як запрошеного з Візантії архітектора, проте – винятково в сенсі літературної версії (Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 47–48), з нею ніяк при цьому не солідаризуючись! Акурат навпаки: “Запропоноване візантійське походження Авдія, як і намагання побачити в ньому архітектора, природно, теж позаджерельна версія”, див.: Там само. С. 48. На відміну від “до спілки” “засудженого” Александра Майорова: “Летопись точно называет архитектора, прибывшего в Галицко-Волынскую Русь из Византии и воздвигшего собор в Холме (sic!) – это “хитрец Авдий (виділено – В. А.)”, див.: Майоров А. В. Русь... С. 514. Отже, явна неспроможність адекватно відтворити виклад? Проте коли найпростіший переказ сучасного тексту недосяжний, як сприймати “найширші” глибокі розмірковування стосовно тонкощів

літописного викладу разом із матеріями, за відомо не до порівняння складнішими?

⁴³³ Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 66.

⁴³⁴ Там само. С. 68. Загалом аналогічне, як відзначено, трактування: Толочко О. Обмірювання архітектурної споруди... С. 555–556.

⁴³⁵ Ричка В. стоить же столпъ... С. 553.

Коли “капітель” тільки “можливо”, то як тоді розуміти “голови”? На “колону”, що уже зауважено давніше (Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 68), нічим не вказано. Однак її прийняття, як зазначено, неунікнено провадить до орла над нею, вище... “Голів” тоді ніби... “немає”. “Голови” дво-голового орла критики не витримують (Там само. С. 61, 62). Зрештою, тут – явна заповідь “трьох карт”: “неподалік міста стоїть стовп, на верхечку якого – орел”, див.: Толочко О. Якоже древле писахомъ... С. 513.

⁴³⁶ Ричка В. стоить же столпъ... С. 553.

пришель . шбъчаемь Роускимъ шцѣь своихъ . и просиса оу него въ станъ . зане зной бѣ великъ . днѣ того шнѣ же ѿ и за роукоу . и веде его в полатоу свою . и самъ соволочашеть еѣ . и шблчашеть и . и во порты своѣ . и такоу чѣть творашеть емоу⁴³⁷. Проте “всепроникнення” спромоглося узріти тут немало див, виведених від послідовного заперечення тексту як “нормального” літопису.

Зокрема, за переконанням коментатора, “Золоті сідло, шабля й стріли можна радше уявити в парадній рицарській залі ранньомодерних часів, аніж у “польових” реаліях середньовіччя”. Багатство ерудиції стосовно стану в “парадній рицарській залі ранньомодерних часів”, абстрагуючись від явної своєрідності такої “зали”, видає водночас очевидну необізнаність зі самим літописом та “польовими” реаліями. Зокрема, під час військових дій поблизу міста Городок (нині Львівської обл.) серед власне таких обставин з убитого боярина Михалка Скули “трои чеши снаше золоты” (1219)⁴³⁸. Йдеться тільки про боярина. “Володимерь и Мономахъ . пиль золото^м шоломомъ Донъ⁴³⁹, мабуть, теж не спеціально на показ... Однак коментатор звично визнав реалії розповіді “продуктом літературних зусиль”, ринувшись на заперечення історичності описаного. Стосовно німецьких послів до угорського короля це зроблено на такий спосіб: “Перебування всіх цих людей у Пожоні в один момент (причому в статусі послів) не є достовірно засвідченим. Імовіріше, “галицький” автор узяв ці імена з якогось документа, зокрема зі згаданого ним в іншому місці (ПСРЛ 2: 821) “шбѣта”, складеного королем Белою у зв’язку з одруженням Романа Даниловича з Гертрудою⁴⁴⁰. Для “достовірного засвідчення” самого літописного переказу мало... Що таким способом літопис відкинуто як загально визнане історичне джерело – не зауважено. Втім, у коментаторів щось подібне повинно переслідувати ніби єдиний “ненормальний” для їхнього всепроникнення західноукраїнський літопис... Додуматися до того, що зазначені німецькі послі, втім зальцбурзький єпископ, мали фігурувати свідками приватного договору угорського короля із князем Романом Даниловичем, про який, крім двічі стверженої його обширності⁴⁴¹ нічого не відомо – зовсім незбагненний вияв вигадливості, породжений цілком очевидним прагненням на відверто хуліганський тепер уже спосіб неодмінно “вкинути щось інше”. Адже літопис для “хулігана в екстазі” не існує категорично – тільки власна переповнена агресії завідомо нахабна “всевигадливість”... Безперечно, – ще один сюжет з-поза інтересів історичного наукового дослідження, що його не випадало би відбирати колегам-психіатрам... Спроможний пригадувати пам’ятну поведінку знаного невгомного персонажу в кабінеті вченого... Згідно з коментаторським всепроникненням: “Можна припускати, що *список послів* (виділено – В. А.) було розміщено на невеликому окремому аркуші або записано на великому (нижньому?) полі основного рукопису. Ремарки, що належать до першого комплекту (визнаних коментаторським зусиллям доповнень – В. А.), найімовіріше були приписані на бічних полях поряд з основних текстом або над рядком (у разі коротких ремарок, наприклад “с Нѣмци”)⁴⁴². “Бідна наука” – належалося б перефразувати принца данського... Сам “список послів” – у кількості трьох – тільки відтворює знане безконечно

⁴³⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 814–815.

⁴³⁸ Там же. Стб. 733.

⁴³⁹ Там же. Стб. 716.

⁴⁴⁰ Арістов В. Данила же приде к нему... С. 428.

⁴⁴¹ Ипатьевская летопись. Стб. 821, 836.

Другого наведеного запису коментар не врахував, див.: Арістов В. Данила же приде к нему... С. 430.

⁴⁴² Арістов В. Данила же приде к нему... С. 432.

“веселе” коментаторське переконання про походження усіх (!) “іменних” переліків джерела від “незабутнього останнього редактора”...

Не забарилося й продовження, зосереджене найперше на описі одягу короля Данила Романовича, заснованому нібито на суцільних запозиченнях, визнання чого покликане звично заперечити його реальність. Характерний приклад “запозичень” – зіставлення фраз із літопису та “Александрії”: “шнь же я⁴⁴³ и за роукою и веде его в полатоу свою” та “Даріи дръжа за роукою Александра и веде и въ полату свою”⁴⁴⁴. Спільне “и веде его в полатоу свою” за руку, цілком укладається до реалій стосунків запізаних від дитячих літ сватів – поза будь-якими приписаними текстові літературними хитрощами. Але, як неодноразово випало пересвідчитися, акурат реалії для коментаторів неприйнятні категорично. “характерні звороти з опису Данилового одягу, “дивленію подобень” та “якоже дивитиса”, знаходять собі відповідники у фрагментах, розташованих значно далі за текстом ГВл. Найбільше збігів помітно з панегириком Володимирові Васильковичу, в якому відшуковуються точні аналоги більшості позначень прикрас та матеріалів”⁴⁴⁵. Зазначений невдовзі описаний вірогідний ківорій холмського собору, “днѣ . и внѣ дивленію подобень”, на нагоду “зайвий”. Коментатору категорично не підходить, ніби “укладач панегирика використав найяскравіші фрагменти з твору свого попередника. ...*видається*, що послідовність написання текстів *могла бути* інакшою. Зокрема, панегирик пояснює згадки “кроуживъ” у вбранні Данила. Укладач панегирика зазначає, що така прикраса “достойть цѣрмь”. Нагомисть в описі Данилового одягу цей елемент виступає без атестації, що в даному разі *може свідчити* (виділено – В. А.) про запозиченість. Ті самі елементи одягу й оздоби є всі підстави вважати достовірнішими саме в панегирику”. “Підстави” – за їх безперечної відсутності – звично табуйовано... Однією з них, зокрема, став “поховальний одяг князя”⁴⁴⁶. Однак літопис чогось такого... не знає. Зворот “и оувиша и шксамитомъ . со кроуживомъ якоже достойть цѣрмь”⁴⁴⁷ твердить не про одяг, а тканину, якою “оувиша” тіло. Тобто, для коментаторського всепроникнення джерельний переказ традиційно навіть не обов’язковий... Звідсіля “вишукане еклектичне” (sic!) вбрання Данила Романовича, схоже, виникло тільки в уяві редактора ГВл, котрий зодягнув князя за останнім словом тодішньої “книжної моди”⁴⁴⁸ – “опис вбрання князя був залежний від опису оздоблення книг і поховального одіяння Володимира Васильковича”⁴⁴⁹. Тобто, літописний одяг – знову ж тільки “улюблена” фікція. Навіть дратівливе “грецьке” покриття – “яким було оббито”⁴⁵⁰ (sic!) – кожуха “оловіром” теж підпало під “цивілізаторське зусилля”: “Можливо, в оригінальному тексті “грецьким” було названо інший предмет (sic!) (виділено – В. А.), замінений редактором на оловір”⁴⁵¹. “Редактор” – геть на коментаторський спосіб – теж явно у безтямі... “Предмет” як... “оббиття” кожуха – при всій скромності винаходу – незабутній здобуток усевидадливого невтомного наукового коментування разом із “відповідальним редагуванням”. “На підтримку” – в реакції на літописне прикрашення храмів “иконами златами” та “кованими” сріблом і золотом⁴⁵² –

⁴⁴³ Так у: *Арістов В.* Данила же приде к нему... С. 434.

⁴⁴⁴ *Арістов В.* Данила же приде к нему... С. 433.

⁴⁴⁵ Там само. С. 434.

⁴⁴⁶ Там само.

⁴⁴⁷ *Ипатьевская летопись.* Стб. 918.

⁴⁴⁸ *Арістов В.* Данила же приде к нему... С. 435–436.

⁴⁴⁹ Там само. С. 436.

⁴⁵⁰ Там само. С. 434.

⁴⁵¹ Там само. С. 437.

⁴⁵² *Ипатьевская летопись.* Стб. 925, 926.

із власних щедрот додано ще й “ошити” золотом ікони князя Володимира Васильковича⁴⁵³. Коли кожух “оббито”, та ще й “предметом”, заявлена ерудиція спроможна відкрити багато чого небаченого в посильно експлуатованому тексті...

Однак є ще також окремих “культурно-історичний сенс повідомлення про зустріч Данила й Бели”⁴⁵⁴, де належить довідатися, ніби “воєнні послуги руського князя мали певний грошовий еквівалент”⁴⁵⁵. Так угорському сватові випало “поплатитися” за звернення до Данила Романовича: “ре” йому король не взяв быхъ тьсаще серебра за то шже еси пришель . шбычаемъ Роускимъ шцѣвъ своихъ”. Усевігдливий коментатор переконаний: “Ідеться про поширену практику заміни васальної служби “конно і оружно” на грошовий відкуп. ... Отже, Бела хвалить Данила за те, що той не відкупився, а прийшов на виклик сам, як приходили його предки, – це й означає “звичай руський”. Про васальну залежність предків Данила від угорських королів ми не маємо жодних свідчень. Але тут могло йтися не власне про їхню підлеглість, а радше про вірність як чесноту, втілену в особистій участі у воєнних кампаніях”⁴⁵⁶. Якнайочевидніше, в наведеному взагалі неприсутня будь-яка ерудиція – і “конкретна” і “загальна”. Адже немає ніякого значення відсутність свідчень як щодо “васальної служби”, так і виявлену “вірність як чесноту”. Достатньо самих глибин коментаторської потреби... “Ця сцена відповідає етимологічному змістові фундаментального для європейського феодалізму поняття “інвеститура” (vestes – одяг, investio – дозягати, вбирати). Ідеться про акт надання сеньйором васалові землі або посади, який відбивало дарування символічного предмета в обмін на присягу вірності. Перевдягаючи Данила в “порты своѣ”, Бела демонстрував свій сюзеренітет”⁴⁵⁷. Треба розуміти: “силоміць”, заощаджуючи “землі або посади”... Звісно, “запропоноване розшифрування тексту вможливорює припущення, що слова “зане зной бѣ великъ . дне того” були вставкою редактора, який не зрозумів чи не схотів зрозуміти (виділено – В. А.) смислу тексту. Він подав “раціональне” пояснення Данилового перевдягання – було спекотно, а князь убрався не по погоді. Тож із символічно навантаженого опису феодального ритуалу вийшла кумедна сцена порятунку Данила від спеки”⁴⁵⁸.

Явно “кумедне” тлумачення коментатора, який власне й “не схотів зрозуміти” вимови джерела, спрямоване однозначно: “Отже, оригінальне повідомлення ГВл змальовувало Данила як васала угорського короля. Огляньмо ще раз змістові елементи цього повідомлення: виклик васала для надання військової допомоги, прибуття васала замість відкупу грошима від почесного обов’язку, символічні жести васала – їхати “подлѣ” сюзерена, вірність васала традиції та зобов’язанням предків – “пришелъ шбычаемъ Роускимъ шцѣвъ своихъ”, символічні жести сюзерена – прийняття у своєму помешканні та дарування одягу “з власного плеча”. Перед нами “феодальний текст” (sic!), де в наративній формі (sic!) викладено образ ідеального васала⁴⁵⁹ – не тільки “навіть так”, а й “тільки так”! “Волинський князь перебував у певній залежності від угорського короля й був змушений брати участь у воєнних кампаніях Бели “конно і оружно”, коли той покличе. Питання васальної залежності Данила від Бели традиційно обговорюється у зв’язку з подіями 1235 р. (церемонія коронації Бели, під час якої Данило вів королівського коня)... Урахування повідомлення ГВл про зустріч

⁴⁵³ Арістов В. Данила же приде к немуо...

С. 434.

⁴⁵⁴ Там само. С. 439.

⁴⁵⁵ Там само. С. 440.

⁴⁵⁶ Там само.

⁴⁵⁷ Там само.

⁴⁵⁸ Там само. С. 440–441.

⁴⁵⁹ Там само. С. 441.

Данила й Бели змушує думати, що їх васально-сюзеренні стосунки не були епізодичним явищем 1230-х рр., а тривали значно довший період, не зазнавши суттєвих змін після монгольського завоювання Русі. Такий висновок дає шлях до обговорення інших пов'язаних питань. Зокрема, це питання про можливий вплив васальної підлеглості Данила на незвичні обставини його коронації⁴⁶⁰. Явно притомившись, "можливий вплив" бравий коментатор не турбував... Від перевтоми вже зовсім не було сил (потреби!) довідуватися, де це Данило Романович, "васальствующи", "був змушений брати участь у воєнних кампаніях Бели "конно і оружно", коли той покличе"... Як і пам'ятати про знану переорієнтацію ставлення угорського короля до західноукраїнського володаря (аж до показового для "васально-сюзеренних стосунків" одруження доньки зі сином "васала") після повернення того з поїздки до Батия та виниклі тоді взаємні пов'язання сватів... "Актуальна ерудиція", явно "провасально" уроблена, усьому цьому мала спротивитися категорично... Того, що ота "васальна залежність" – безвідповідальна вигадка, заснована на вражаюче безвідповідальному ж говорінні на теми, зафіксовані в джерелах, й Данило Романович на коронації угорського монарха, як зазначено, провадив коня перед ним зовсім не як "безнадійно засвоєний" васал – всепроникливим коментаторам знати не належить зовсім. Належить до упаду повторювати "чого Івась навчився змалечку"...

Сюжету зі святими покровителями, до яких вдавався король Данило Романович, коментування теж не засвоїло. "Те, що християнський князь звертається до вищих сил, просить про заступництво і складає подяку за допомогу, цілком природно й очікувано. Не цілком очікуваним є інше: Данило виявляється єдиним персонажем "галицької" частини літопису, який молиться. Навіть його брат Василько молиться лише спільно з Данилом і лише у двох епізодах⁴⁶¹. Літопис, звісно, не хроніка молитовних звернень "взагалі", тому висловлений подив не особливо оправданий. Що ж до зауваженої самотності, то її пояснення приховує виразно недооцінене походження і призначення літопису, сприйнятого винятково "вправою недалекого літописця князя Володимира Васильковича", власне як літопису короля Данила Романовича. Відсутність такого усвідомлення – один із явних неунікненних наслідків вбитого до голови "бачення". Оскільки на переконання "усепроникливих" – це пізніша "літературна фікція", вимагати зазначеного відображення явно зайве. Трактувальники вже зовсім заплуталися у власних "відкриттях" та "викриттях"...

При цьому "набір небесних заступників, що до них звертається Данило", "незвичний насамперед промовистою відсутністю. Данило жодного разу не звертається до свого небесного патрона. Таким уважають св. Данила Столпника (sic!), що цілком імовірно. Не апелює князь і до патрональних святих кого-небудь із своєї найближчої родини (наприклад, брата чи синів). Так само незвично, що князь жодного разу не звертається до найпопулярніших руських святих воїнів, до того ж "сродників" – Бориса і Гліба. Над причинами подібної індиферентності ще треба міркувати⁴⁶². Очевидний напрям розмірковувань підказує відсутність у святого Даниїла Столпника (так!) статусу небесного покровителя короля, хоча угровський монастир святого⁴⁶³ ніби фіксує цілком конкретний вияв його шанування. Показова неприсутність серед перерахованих явно "небажаного" святого Іоана Златоуста, хоча все сходиться на охрещенні

⁴⁶⁰ Арістов В. Данила же приде к нему... С. 441.

⁴⁶¹ Ричка В. Повідомлення... С. 250.

⁴⁶² Там само.

⁴⁶³ Ипатьевская летопись. Стб. 867. Зафіксований щойно під 1268 р.

короля власне в його ім'я⁴⁶⁴. Однак коментатори чогось такого вперто не бачать. Настільки, що перша холмська згада про святого для них – щойно запис “и прибуываше в домоу ст҃го Ивана. во городѣ Холмѣ с веселиемъ . слава Бѣ и прѣсѣтоую его мѣрѣ . и ст҃го Ивана Златаоуста” з опису повернення короля із Опавського походу 1253 р.⁴⁶⁵ Відсилення до знаного молитовного звернення та зобов'язання збудувати святому церкву вже при виборі місця для майбутнього Холму та подальшого визнання, що святий – “спѣшникъ” в його розбудові не враховано⁴⁶⁶ (навіть за їх присутності в інших коментарях, пор., зокрема, вище).

Серед завершальних епізодів трактування виділяються показові “митарства” берестейської коромоли – покарання мешканців міста Берестя (за їх “коромолу” з князем Юрієм Львовичем) встановленням натуральної на “берестян” та горошової – “горожан” данини, потрактованої як “ловчее” за версією Іпатського списку й “ловців” Літопису князів Острозьких⁴⁶⁷ разом зі супутніми їй обставинами. Запис “и ре^с боаромъ своимъ . есть ли . ловчи^и здѣ . шни же рекоша нетоуть^с не из вѣка⁴⁶⁸ подає податок відсутнім до того тільки в Бересті. Висновок, ніби це “податок з населення на утримання організованої служби князівських полювань⁴⁶⁹ здатна обумовити хіба можлива етимологія.

Засновані на поверховому читанні переказу явні довільні трактування присутні вже в поясненні від кого мав надходити податок на “берестян”, на “горожан” “накладається відмінний, ненатуральний податок у чотири гривні; неясно, чи входив він у склад ловчого⁴⁷⁰. У княжій грамоті, призначеній фіксувати покарання, не могло бути різночитань: “оуставляю ловчее . на Берестяны в вѣкы за ихъ коромолоу . со ста по (далі перелік – В. А.)... а на горожанахъ . дѣ . гривны коунъ⁴⁷¹. Тобто, йшлося про оплату в натуральному та грошовому еквіваленті від відмінних груп населення: “неясності” з приводу входження податку на “горожан” “у склад ловчого” – наслідок звичного поверхового залучення запису.

⁴⁶⁴ Див.: Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 57–58; Його ж. Холм... С. 175–176; Його ж. Холмське шанування святого Іоана Златоустого *Збірник матеріалів VIII Міжнародної конференції “Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво”, м. Львів, 23 листопада 2015 року*. Львів, 2015. С. 247–252; Його ж. “Dlaczego nie spróbować szaleństwa”: король Данило Романович як oprunktowana “istota biologiczna”? [Рец. на кн.:] Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 4). – Kraków, 2016. – 412 с., іл. Княжа доба: історія і культура. Вип. 11: Княжий Львів 1256–2016 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2017.. С. 176–177; Його ж. Холмський епархіальний осередок... С. 97–98; Його ж. Холмське будівництво... С. 41.

⁴⁶⁵ Ричка В. Повідомлення... С. 249. Джерело: Іпат'євская летопись. Стб. 826. Новіший коментар: Александрович В. “И придет во гра^д холмь...”. С. 129–140.

⁴⁶⁶ Ричка В. Повідомлення... С. 249. Джерело: Іпат'євская летопись. Стб. 842, 843.

⁴⁶⁷ Толочко О. и приѣха въ Берестии . и ре^с боаромъ своимъ... Галицько-Волинський літопис... С. 640. Пор.: Там само. С. 640–643. Джерело: The old Rus' Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. P. 722; Іпат'євская летопись. Стб. 932.

⁴⁶⁸ The old Rus' Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. P. 722; Іпат'євская летопись. Стб. 932.

⁴⁶⁹ Толочко О. и приѣха въ Берестии... С. 643. Про таку “службу” теж ніби не відомо. Подані приклади XV ст. вказують на різновид звичайних прибутків великокняжого скарбу: Там само. При цьому довільно потрактовано заголовок надання 1490 р. “Список пожалувань волянцям” коли в наведеному оригінальному записі подано “Вольнѣцомъ у Люблине”, вказуючи на волинських землях й підтверджуючи слушність трактування наведеними далі персоналіями представників знаних волинських родів Киселів та Порицьких, див.: Там само.

⁴⁷⁰ Толочко О. и приѣха въ Берестии... С. 644.

⁴⁷¹ Іпат'євская летопись. Стб. 932. Пор.: Толочко О. и приѣха въ Берестии... С. 640.

Таких непорозумінь більше. Покаранням визнано лише податок на “берестян”. Чому з двох видів тієї ж оплати, що в літописному викладі, як зазначено, стверджено цілком виразно, “покаранням” мав стати тільки один? Проте далі переконано заявлено: “чотири гривні з “горожан”, занотовані в кінці грамоти, не входять до складу ловьчого і були традиційною даниною князівських жителів дитинця на користь свого володаря”⁴⁷². Однак таке міркування доволільне навіть із позицій самого коментатора, суперечить явному свідченню грамоти, за яким грошова данина – те ж стягнення, тільки з іншої групи мешканців. Тобто, повинно йтися про ще одне “тлумачення непотрібного джерела”, до того ж, – явно поверхове. Стосовно “князівських жителів дитинця” теж варто довідатися кого пригадано: вони спроможні сприйматися наче не зовсім рівнозначними “горожанам”. Залучене формулювання пропонує ще й очевидний ребус у самих “князівських жителях” (!), яких випадало би вбачати серед мешканців дитинця – підпалих покаранню городян... Адекватність творених на потребу коментування понять вартує, звісно, окремого відзначення...

Щодо тлумачення непрочитаного переконує й зовсім “рукотворний” супутній клопіт із датою “посадження” князя Мстислава Даниловича у Володимирі в продовженні. Стосовно початку володарювання, згідно з літописом, “оутолив же са ѿ плача (по князеві Володимирові Васильковичу – В. А.) . и нача росылати . засадоу по всимъ городомъ”⁴⁷³, то вказано на діяльність “оутолив же са ѿ плача”, тобто ніяк не “одразу ж по завершенні жалоби по братові”, що подано за явного ігнорування джерела⁴⁷⁴. При цьому послідовно викладено обставини перейняття влади в містах, які зі смертю князя Володимира Васильковича зайняв князь Юрій Львович. Спершу, після виходу того з Берестя, Мстислав Данилович “поѣха до Берестѣа”, “пребывъ мало днѣи в Берестѣи . и ѣха до Каменца . и до Бѣльска”. Звідтіля він, “оутвердивъ люди и засадоу посади в Бѣльски . и в Каменци . и приѣха въ Берестѣи” знову, де, зокрема, видав зазначену грамоту на покарання коромоли. Виклад завершено: “Кназь же Мъстиславъ сѣде на столѣ брата своего Володимѣра на самыи великъ днѣ . мѣца . априла . въ . і . днѣ . и нача княжити по братѣ своему”⁴⁷⁵.

Хоча маршрут подорожі цілком логічний, коментаторові узрілося “порушення хронології оповіді: Мстислав повертається з Берестя, сідає на столі у Володимирі, а потім знову опиняється в Бересті, звідки повторно повертається до Володимира”⁴⁷⁶. Однак враження “порушення” склалося через доволільне об’єднання наведеної розповіді про перейняття влади у північних містах та подій уже після “посадження” у Володимирі на Великдень 1289 р. В пригаданому останньому – вже “післякоронаційному” – сюжеті “оутвердив же засадоу в Берестѣи . и поеха до Володимера . и приѣхавшоу емоу в Володимерѣ и сѣхашаса к нему боарѣ его старѣи и молодии . бещисленое множество”⁴⁷⁷. Стверджено, ніби князь Мстислав Данилович у період перейняття влади “мав перебувати у Володимирі тривалий час, поки з’ясував стосунки з Левом та Юрієм (посилав по татар, листувався з Левом, чекав виїзду Юрія з Берестя тощо)”. Водночас: “*Літописець*

⁴⁷² Толочко О. и приѣха въ Берестѣи... С. 645.

⁴⁷³ Ипатьевская летопись. Стб. 928.

⁴⁷⁴ Толочко О. и приѣха въ Берестѣи... С. 646.

⁴⁷⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 931, 932.

⁴⁷⁶ Толочко О. и приѣха въ Берестѣи... С. 645.

⁴⁷⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 933. У цьому фрагменті не зовсім зрозуміле повторне утвердження “засади”, проте само воно не принципове для реконструювання перебігу подій. Очевидно, після упокорення берестейських коромольників на місці потрібні були ще якісь додаткові заходи.

гадає (виділено – В. А.), що вся історія відбулася швидко, невдовзі по смерті Володимира. Натяків на тривалість (майже в півроку!) він не дає”. Сумнів щодо “тривалості” підказало переконання, ніби перипетії перейняття влади відсували її урочисте санкціонування. Вихід із так уробленої колізії знову дала “помилка літописця”, тепер уже навіть його “сваволя”. “Отже, повторний приїзд Мстислава до Володимира мусив статися значно раніше від зазначеної дати (посадження на престолі 10 квітня 1289 р. – В. А.). Натомість епізод із посадженням цілковито руйнує таку хронологію”⁴⁷⁸. Отой “повторний літописний приїзд”, як зазначено, зафіксовано вже через якийсь час після посадження, чого не спостережено. Так постало цілком фантастичне переконання ніби... не подано справжньої дати. Остаточно, видно, заплутавшись, запропоновано показове зовсім “атракційно-ерудиційно” неймовірне для історичних реалій та літопису: “Очевидно, датуючи посадження, літописець орієнтувався на останню дату, яку вже містив текст, – відкриття раки Володимира 6 квітня 6797 р. – і вибрав наступну ж неділю після неї (знаючи з Кл про приурочення князівських посаджень до неділі)”⁴⁷⁹.

Тобто виявляється, ніби пишучи невдовзі після самої церемонії, літописець – безперечний сучасник і свідок – мав подати не реальну її дату, а... “нафантазовану”. Само ж “ерудиційне викриття” – тільки результат нездатності адекватно сприйняти декілька рядків літописної розповіді з відповідного приводу! Казус усепроникнення, звісно, не для обговорення. Проте показовим є засвічене тверде переконання стосовно “меж допустимого” у самому літописі разом із тлумаченням. Навіть про проведення урочистості в неділю належало довідатися від “Кл”. У власній традиції такого усвідомлення існувати не повинно... Як і, зрештою, – традиції так само... За організованого на описаний спосіб трактування від літопису – цілком очевидно – залишається тільки послідовно приділена йому роль безголосі “служниці коментування”. Його “успішно” належить заміщувати “скарбам” усепроникаючих інтерпретаторських зусиль, розвинутих не інакше, як у жанрі лише віддалено спровокованого джерелом, немало відмежованого від нього всеперемагаючого коментаторського екстазу. Не надто схильного враховувати об’єктивну незалежність від особи самого інтерпретатора вихідної інспірації у літописному викладі.

Продовжив наведені міркування розгляд прикінцевої фрази: “а хто мое слово пороушить . а станеть со мною передь Бмъ . а вопсалъ есмь в лѣтописѣць коромолоу и”⁴⁸⁰. Стосовно останнього звороту думки розійшлися. Антін Генсьорський подав: “у ній є своєрідна короборація (завіряння документа), але висловлена лише опосередковано: вказано, що про бунт берестян та, ймовірно, покарання їх (ловчєє) вписано в княжий “літописець”⁴⁸¹. Олег Купчинський сприйняв його “засвідченням документа в Літописці, згідно з чим він набирав публічної сили”⁴⁸². Польські видавці віддали текст літописцеві⁴⁸³. Коментар

⁴⁷⁸ Толочко О. и приѣха въ Берестии... С. 645, 646.

⁴⁷⁹ Там само. С. 646. Іншого джерела досвіду в коментаторському уявленні, видно, бути не повинно...

⁴⁸⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 932.

⁴⁸¹ Генсьорський А. З коментарів до Галицько-Волинського літопису (Волинські і галицькі грамоти XIII ст.). *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 4. Київ, 1969. С. 174. Коментар явно “своєрідно” обізнаний зі

статтею, оскільки при цитуванні подав не конкретну наведену сторінку, а всі: Толочко О. и приѣха въ Берестии... С. 646. Втім, подібні “ощадливі” відкличання у виданні не рідкість (пор. вище).

⁴⁸² Купчинський О. А. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. Дослідження, тексти. Львів, 2004. С. 351.

⁴⁸³ Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali... S. 618, przyp. 1519.

натомість визнав: “Своєю формою фраза є безпосереднім продовженням останнього речення грамоти”⁴⁸⁴. Отже, насправді зворот, як і грамота, належить князеві Мстиславові Даниловичу: стверджено вписання грамоти до літопису та – найважливіше, донедавна не зауважене, – зафіксовану на такий спосіб причетність володаря до укладення відповідного літописного переказу⁴⁸⁵. Власне так і являється “Мстислав єдиний з-поміж князів, про якого достеменно відомо, що він знав про існування літопису, цікавився його змістом і усвідомлював значення зафіксованого в літопису для майбутнього”⁴⁸⁶. Само ж на дивовижу наївне наведене твердження неприйнятне: мало би виявитися, ніби навіть князь Володимир Василькович “не знав, не цікавився й не усвідомлював значення”...

Проте коментатор не спостеріг цих якнайочевидніших обставин, вдавшись до узвичаєного “вигадування”. Маючи на увазі зворот “а вопсаль есмь в лѣтописѣць коромолоу и^с”, визнано: “Фактично ні саму грамоту як документ, ні її зміст не можна назвати “коромолоу” (хоча термін там уживається). “Коромолоу” можна було б назвати історію зради берестян”⁴⁸⁷. Ці розважання явно безсенсовні: залучене поняття спроможне мати єдине значення – невірність підданих й у галицьких сюжетах літопису відповідних прикладів явно не бракує. Що “коромолоу” здатна бути... грамота, якою встановлено покарання за саму “коромолу”, – до чого такого варто було додуматися... Це – одне з найпоказовіших поміж численних свідчень справді необмеженого плодження “непотрібних реалій”.

Таке ж враження викликає й визнання “коромолоу” “історію зради берестян”, неunikнено насуваючи запитання: чому “історію зради”, а не саму “зраду” коли – за адекватного засвоєння запису – власне про “історію” нічого не відомо. Все описане діється уже після “коромоли” й стосується винятково покарання за неї. Для коментатора ж очевидне – далеко не завжди ймовірне...

Наслідок такого розумування – переконання з акцентом на віддалення: “Отже, навіть уважаючи фразу належною до грамоти, тлумачити її слід було б не так, що грамоту буде вписано в літописець, а так, що, видаючи грамоту, князь мав намір також (на додаток) описати коромолу берестян у літопису”. Складно дискутувати про наміри князя за практикованих підходів до їх з’ясування, проте тут же далі виявляється, що навіть для самого коментатора “точний (sic!) смисл фрази: “описав уже [обставини] їхньої коромоли”⁴⁸⁸, тобто закінчена дія, щось із минулого. На явному взаємозапереченні наголошувати зайве. Всупереч засвідченому переконанню, безпосереднє продовження знову твердить: “Коли Мстислав видавав грамоту, історія берестейської коромоли (виділено – В. А.) ще не була завершена і не могла вже бути написана, тож фраза належить літописцеві, який знає, що вище вже розказано про події, які спровокували видання грамоти”⁴⁸⁹. На який спосіб на час укладення грамоти “історія берестейської коромоли ще не була завершена” коли покарано вже вчинений злочин – довідуватися зайве. Грамота, як зазначено, навіть укладена не одразу після заспокоєння Берестя: князь видав її, лише відбувши до Кам’янця та Більська й повернувшись звідтіля. Проте коментатор переповнений присвоєної візії і не бачить нічого, окрім звичного: “фраза належить літописцеві, який знає, що вище вже розказано про події, які спровокували видання грамоти”. Звідсіля підсумовуючий

⁴⁸⁴ Толочко О. и приѣха въ Берестии... С. 647.

⁴⁸⁵ Увагу до цієї обставини привернуто: Александрович В. “Задавлені” проблеми... С. 230–237.

⁴⁸⁶ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 478–479.

⁴⁸⁷ Його ж. и приѣха въ Берестии... С. 647.

⁴⁸⁸ Там само.

⁴⁸⁹ Там само.

висновок: “Іншими словами (sic!): перед нами імітація клаузули короборації, здійснена в момент вставлення грамоти в текст, що вже містив опис берестейської коромоли. Тобто: не грамота підтверджувалася вписом у літопис, а достовірність літописної історії засвідчувалася вписом до нього тексту грамоти”⁴⁹⁰.

Незрозуміло, чому між “коромолою” та грамотою, призначеною встановити покарання за неї, неодмінно повинен існувати прийнятий зв’язок. Чому внесення грамоти до літопису мало служити “підтвердженням” ї чому грамоті належалося засвідчувати “достовірність літописної історії”, а викладена “історія” мала ще й бути “засвідчена” на описаний спосіб. Явлені зусилля до прочитаного винятково на “коментаторську потребу” джерела, як і раніше, викликають надміру запитань, яких назбирується “бещисленое множество”...

Проте одна обставина для літописної традиції тут справді виняткова – прикінцеве визнання князя про внесення “берестейської коромоли” його ж зусиллями до літопису. Адже не підлягає сумніву власне таке наповнення вміщеної безпосередньо після тексту грамоти фрази “а вопсалъ есмь в лѣтописѣць коромолоу и^х”. Послідовно не схильне зауважувати відображених у джерелі виявів активності західноукраїнських володарів, “надпроникливе коментування” такого цілком очевидного змісту нотатки не сприйняло. Хоча йдеться не тільки про конкретний запис, а й самотність стверджену в західноукраїнському та всьому літописанні старокіївської традиції безпосередню причетність князя до укладення літопису. Натомість запропоновано відмежоване від реалій тексту звичне переповнене коментаторства ерудиційне “плетення словес”...

З-поза сюжетів, співвіднесених найперше не з поодинокими особистостями, чи не найважливішим сприймається трактування часу укладення самого літопису, від якого узалежнено немало аспектів сприйняття та інтерпретування літописної розповіді.

Основою уявлень щодо його походження стало перейняте майже столітньої давності визнання нібито присутності в тексті цитат із хронографічної літератури, запозичених від волинського Хронографу 1262 р.⁴⁹¹, що наче мало відсилати до появи літопису після цієї дати. Однак далі з’ясовано, що використано не фрагменти за Хронографом, а повні тексти⁴⁹², підваживши як ідею, так і датування. Згодом Хронограф навіть віднесено шойно до 1350-х років⁴⁹³. Не дивлячись на показану на такий спосіб очевидну безпідставність ідеї “післяхронографічного” походження, визнано, ніби уточнення “не фатально позначається на датуванні першої частини ГВл, адже лишається чинною дата 1264 (реальний час останнього хронографічного запозичення) як *terminus post quem*”⁴⁹⁴. Звісно, зовсім незбагнено чому до “останнього хронографічного запозичення” мало дійти під вказаним роком, коли сам Хронограф, як стверджено, навіть набагато пізніший. Надалі запропоновано визнання, ще раз найочевидніше здатне заперечити “хронографічний” вимір історії: “Ясно (sic!), що автори ГВл працювали з тим самим набором хронографічної літератури, що ввійшов до Іудейського хронографа, і, не виключено, у тому ж

⁴⁹⁰ Там само.

⁴⁹¹ Орлов А. С. К вопросу об Ипатьевской летописи *Известия Отделения русского языка и словесности АН СССР*. Т. 31. Москва, 1926. С. 93–126.

⁴⁹² Толочко О. Галицько-Волинський літо-

пис: історія тексту Галицько-Волинський літопис... С. 21.

⁴⁹³ Его же. О дате так называемого Иудейского хронографа *Ruthenica*. Т. 15. Київ, 2019. С. 277–281.

⁴⁹⁴ Його ж. Галицько-Волинський літопис... С. 21.

осередку (виділено – В. А.), хоча й не конче синхронно⁴⁹⁵. Міркування схильне ніби підважувати навіть й... “осередок”, у якому відбувалося укладення літопису! Незрозумілий також набір “хронографічної літератури”, коли насправді повинно йтися про її позиції, використані згодом у Хронографі. Як взагалі сприймати “синхронність” за визнаного набагато пізнішого походження хронографічної компіляції й що під “синхронністю” здатне матися на увазі? Отже, знову явно “не зовсім усвідомлена активність”? Не дивлячись на всі можливі якнайістотніші зауваження до прийнятої версії, походження літопису з часу, уточненого далі на після 1269 р.⁴⁹⁶, тобто періоду щойно після смерті князя Василька Романовича, подано наче єдино прийнятним.

Сам же час його появи пригадано неодноразово і в різних, нерідко відмінних версіях із нічим не доведеним головним стійким переконанням: “Нагромаджувана нами сума текстуальних свідчень дає більше підстав гадати, що ГВл являє собою ретроспективний текст на всьому своєму обширі, тобто весь проект писання історії Романовичів розпочався по смерті і Данила, і Василька⁴⁹⁷, літопис “від початку виникав на Волині після 1269 р.”⁴⁹⁸. Водночас функціонує й інша дата: “так званий “галицький” літопис виникає як цілісний твір після 1265 р.”⁴⁹⁹. “Текст “галицької” частини ГВл складався 1260-х рр.”⁵⁰⁰. З огляду на згодом прийнятий час укладення Хронографу – 1262 р. – та “сповнену хронографічних цитат” давнішу, галицьку частину літопису, “текст “галицької” частини міг виникнути тільки після 1262 р.”⁵⁰¹. “Натомість фрагменти ГВл, які приписують його (автора “галицької” частини – В. А.) авторству чи редакторству, як і загалом весь “галицький” літопис, виникають після 1260 р., імовірно, ближче до другої половини 1260-х рр.”⁵⁰². Зазначене набагато пізніше походження Хронографу ніяк не заважає практикованому всепроникненню: “Опис штурму Києва монголами міститься в середині “галицької” частини ГВл, яка, за найконсервативнішими оцінками, не могла бути створена раніше від другої половини 1260-х рр.”⁵⁰³.

До безперечних китів коментування належить також переконання стосовно суцільного редагування літопису з одним із показових його виявів: “у різних сегментах ГВл реєструються ознаки, які можна інтерпретувати як свідчення того, що ГВл у його початковому стані створювався не як “літописець Данила”, а як “літописець Романовичів”, де ролі Данила і Василька були збалансовані. Пізніше текст було відредаговано так, щоб безперечним лідером у тандемі виступав “король Данило”⁵⁰⁴. Переконання постало явно у цілковитому відриві

⁴⁹⁵ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 21, 26.

⁴⁹⁶ Його ж. [В та же лѣта] По оубьенъи же герьцюковѣ... С. 479.

⁴⁹⁷ Його ж. королеви же Данилоу... С. 477.

На таке “фундаментальне” твердження відреагував: *Dąbrowski D. Badając Kronikę halicko-wołyńską (Kronikę Romanowiczów). Rozważania na marginesie opracowania Oleksija Tołoczki Kwartalnik Historyczny. 2023. Zesz. 2. S. 383 (“W celu wykazania późnego czasu powstania dzieła członkowie kijowskiego zespołu nie tylko pomijali niewygodne dla założonej tezy poglądy literatury, lecz nawet posuwali się do innych zabiegów mających udowodnić przyjętą koncepcję”).* Пор.: *Ibidem. S. 383–393. З підсумуванням: “jest to w*

pewnej mierze związane z chęcią udowodnienia przyjętej z góry tezy co do czasu powstania i struktury źródła”: Ibidem. S. 393.

⁴⁹⁸ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 479.

⁴⁹⁹ Його ж. Галицько-Волинський літопис... С. 46.

⁵⁰⁰ Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ. прислаша князи Литовьскіи... С. 180.

⁵⁰¹ Кириченко К., Толочко О. Те, що фраза, якою відкривається ГВл... С. 77.

⁵⁰² Толочко О. Коуриль бо митрополить . идаше посланъ... Галицько-Волинський літопис... С. 425.

⁵⁰³ Його ж. Приде Батый Кыевоу в силѣ тажыѣ... С. 318.

⁵⁰⁴ Його ж. королеви же Данилоу... С. 478–479.

від самого тексту, оскільки вказаних слідів “літописця Романовичів” насправді немає: джерело відображає історичні реалії й через те не могло не бути “літописцем Данила” від самого початку, послідовно фіксуючи справжнє доволі своєрідне місце молодшого брата при старшому, чого коментування, звісно, неспроможне визнати. Зрештою, запропонованого характеру “редагування” взагалі складно уявити. Воно презентується звичним для коментаторського середовища розвитком давньої ідеї Владіміра Пашуто нібито літопис “при дворі князя Василька, был переработан и продолжен с целью показать роль владимирского княжения и самого князя Василька Романовича в политической жизни юго-западной Руси”⁵⁰⁵.

Утвердженню прийнятого апогею редагування присвячено й наступне розумування: “Нотатка про Кінгу-Єлизавету під Іпат. 6714 належить особі, яка працювала з літописом чи не останньою, 1290-х рр. ... Таке “глибоке” проникнення найостаннішого з авторів/редакторів ГВл у початки рукопису, у зони, за які він не був відповідальний як письменник, спонукає вважати, що ГВл піддавався систематичному редакторському переглядові саме цією особою, а отже, остаточно оформився як текст не раніше від середини – кінця 1290-х рр.”⁵⁰⁶. При цьому “автор епізодів із сайгатом працював таки в 1290-х рр.”⁵⁰⁷. Водночас пропонується відслання до “останнього редакторського епізоду, що мав місце за Мстислава”⁵⁰⁸, тобто князя Мстислава Даниловича, відомості про якого уриваються на 1291 р. При цьому “звістка про смерть Данила (короля Данила Романовича – В. А.) належить перу “волинського” автора і притому “другого”, що працював за часів Мстислава Даниловича (1290-ті рр.)”⁵⁰⁹. Так само “формула “син королів”, як і манера згадувати Данила у формі “король”, суть явища, міцно пов’язані з легітимізацією передання Мстиславові Даниловичу володимирського столу. Як такі, вони є прикметами лише певного часу й обставин і не могли виникнути раніше від 1289 року. Тож виникають підстави твердити, що фрагменти, марковані титулом “король”, або належать перу літописця, що працював за часів Мстислава Даниловича (тобто після 1289 р.), або ж були цим літописцем відредаговані”⁵¹⁰. Навіть згадка у контексті Опавського походу 1253 р. про святого Володимира Великого – тільки “інтерполяція в текст “галицького” літопису, здійснена “волинським” автором, що працював у 1290–1300-х рр., в епоху, коли справді виникає вшанування хрестителя Русі”⁵¹¹. Так

⁵⁰⁵ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва, 1950. С. 103.

⁵⁰⁶ Толочко О. Данилови соущю во Оутрѣхъ... Галицько-Волинський літопис... С. 135.

⁵⁰⁷ Толочко П. В тоє ж лѣто придоша Литва... Галицько-Волинський літопис... С. 394.

⁵⁰⁸ Арістов В. Нѣкто же ѿ Лаховъ... Галицько-Волинський літопис... С. 578.

⁵⁰⁹ Його ж. Повідомлення про комету 1264 р... Галицько-Волинський літопис... С. 589. Пор.: Його ж. Быс по сих пришедшоу ѡканьномуу и безаконьномуу Ногаеви... Галицько-Волинський літопис... С. 605.

⁵¹⁰ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 485–486.

⁵¹¹ Затилюк Я. Даниль же снемса . с

Болеславомъ... С. 461–462. Розлогі розумування на шляху до такого висновку див.: Там само. С. 456–462. До незмінних численних “літописних чудес” зламу XIII–XIV ст. уже випало відкликатися неодноразово. З цього огляду засвідчене переконання, нібито що-йно десь на рубежі XIII–XIV ст. “виникає вшанування хрестителя Русі” й наведені обидві літописні згадки нібито “провадять до рубежу XIII–XIV ст.” виявляється заснованим не тільки на прийнятому у відповідному колі відкиданні найранішої джерельної згадки про київського князя як святого. Водночас це ще також цілком бездоказове заперечення й наступного такого документального переказу задля торжества заздалегідь облюбованої ідеї неодмінно пізнього редакторського походження цих записів.

трудновловимим порухом поява остаточної версії літопису віднесена вже навіть і до XIV ст.

Показовим прикладом літературної надінтерпретації є коментар до літописного викладу про заснування волинського міста Кам'янець: “розъгноувъ же книги . и вынаса емоу прѣрчьство Исаино . Дхъ Гнѣ на мнѣ егоже ради помаза ма . блѣговѣстити нищимъ . посла ма ищѣлити скроушенымъ . срѣцмъ . проповѣдати полоненикомъ . ѿпущение и слѣпымъ прозрѣние... и созижють . поустыня вѣчна . запоустѣша преже . воздвигнути города поусты . запоустѣша ѿ рода . князь же Володимѣръ ѿ сего прѣрчѣтва . оуразоумѣ млѣтъ Бїю . до себе . и нача искати мѣста подобна . абы кдѣ поставитъ городъ . си же земля шпоустѣла . по . г . лѣ . по Романъ” “и посла Володимиръ моужа хитра . именемъ Алексоу . иже баше при шѣѣ его многы города рѣуба . и посла и во Володимѣръ . с тозѣмци в челно^x . воз верхъ . рѣкы Лосны . абы кдѣ изнайти таково мѣсто . городъ поставити . се же изнашедъ мѣсто таково . и приѣха ко князю . и нача повѣдати . князь же самъ ѣха с боары . и слоугами . и оулюби мѣсто то . надъ берегомъ . рѣкы Лысны . и штеречи е . и потомъ сруоби на немъ городъ . и нарче има емоу Каменѣць зане бы^c земля камена”⁵¹². Ерудиційне тлумачення визнало: “По Романе” може означати “по смерті Романа”, яка сталася 1205 р. У такому разі арифметика не збігається. З другого боку, жодних повідомлень про запусиння територій довкола Берестя (і тим більше – за Романа) у самому ГВЛ не знаходимо”⁵¹³. Однак невідомо, чому мало йтися саме про значене “запусиння” й чому належить віднімати літописні вісімдесят років від часу закладення міста та який стосунок повідомлення Київського літопису під 1196 р. “про спустошення волостей Романа Мстиславича, а серед них – Кам'янець”⁵¹⁴ – над Случчю – здатне мати до заснування західно-волинського Кам'янець князя Володимира Васильковича над Лосною: йдеться хіба що про збіг топоніму. Літописних вісімдесят років “після Романа” логічно варто додати до часу його загибелі, що пропонує 1285 р. Нескладно здогадатися, що авторові випало “видати” себе й такий рік здатен означати лише час появи самого запису – укладення відповідної частини літопису, пропонуючи не зауважену досі конкретну дату його історії”⁵¹⁵.

До показових виявів сприйняття джерела належить також гіпотеза: “фрагменти тексту, які в межах “галицької” частини виявляють обізнаність із ПВЛ та Кл (цитують, парафразують, постачають характерну лексику та фразеологію тощо), є “волинського” походження, що проникли в “галицьку” частину на якомусь пізнішому етапі редагування тексту”⁵¹⁶. Зайве переглядати всі 31 приклад, проте є очевидним зовсім інший родовід чималої кількості визнаних “запозичень”. Прийнята на підставі наявності в зіставлених текстах окремих близьких (але не завжди тих самих і тотожних – див. далі) залучених слів, насправді – не обов'язково запозичення. Для прикладу – четвертий номер. Фрагмент “и воидоша во . Днѣпръ . и возведоша пороги и стаща оу рѣкы Хорьтиць . на бродоу оу Протолици”⁵¹⁷ узалежено не тільки від розповіді

⁵¹² Ипатьевская летопись. Стб. 875, 876.

⁵¹³ Толочко П. и посемь вложи Бъ во сѣдце . мысль блѣгоу... Галицько-Волинський літопис... С. 599.

⁵¹⁴ Там само. “Ростиславъ Рюриковичъ . с Володимеричи . и с Чернымъ Клобоукомъ . ехавше и повоеваша и пожгоша . волость Романовоу . школо Каменца”: Ипатьевская

летопись. Стб. 698.

⁵¹⁵ До інших уже відзначених у літературі: Еремін І. П. Волинская летопись 1289–1290 гг. Труды Отдела древнерусской литературы. Т. 13. Ленинград, 1959. С. 114.

⁵¹⁶ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 35.

⁵¹⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 741.

Повісті временних літ “поидоша на конихъ . и в лодыяхъ . и приидоша ниже порогъ . и сташа въ Протолчехъ . и в Хортичимъ встровъ”, а й фрази Київського літопису: “совокоуписа с Черными Клобоуки . и ѣхаша в борзѣ . изъѣздомъ до Протолчии . и тоу заша стада многа Половецкаа . в лоузѣ в Днѣпрескомъ”⁵¹⁸. “Запозичення” тут обмежене... географічною назвою.

Ще очевидніший приклад – у переказі про смерть короля Данила Романовича: “впаль в болесьть великоу . в неиже и сконча животь свои”⁵¹⁹. Його зіставлено зі записами Повісті временних літ: “Києви же прішедшю въ свои городъ Києвъ . ту и сконча животь свои” та Антоній Печерський у монастирі “сконча животь свои”⁵²⁰. Проте залучена формула “и сконча животь свои” – самостійна та загальнопоширена. Й такого як поміж вибраних прикладів, так і водночас поза ними – немало. Отже, ще один з головних доказів ніби пізнього походження літопису короля Данила Романовича таким не здатен бути ніяк.

Наведена очевидна безпідставність прийнятих висновків на основі насправді позбавлених залученого наповнення аргументів отримала й таке вираження: “Лише в “галицькій” частині знаходимо формулу з посиланням на весну як час події: “вѣснѣ же бѣвши”⁵²¹. Як переконує зацитоване твердження, круговерть “запозичень” взагалі не допускає думки, ніби на такий спосіб належалося подати події реального часу. Усвідомленню чогось такого не місце взагалі: побутують тільки “килимові запозичення”. При цьому не побачено, що на приданому тлі літописання як окремих історичний гатунок зовсім губиться. Однак, як неодноразово випало пересвідчитися, коментатори існують не для вивчення джерела... Для них значно важливіше прикладення до нього роїв власних не обов’язково хоч якось “причесаних” міркувань... Із самим джерелом не завжди співвіднесених, а то й взагалі цілком суперечних його вимові та змістові за працюватого намагання “вчитати” в текст власні ідеї та уявлення, сформовані під впливом сторонніх імпульсів та мотивацій” (пор. вище). Тобто, за призвичаєння не читати літопис безмірно роздуті суцільні запозичення частенько відготовують випадкову наявність окремих тих самих слів, до того й зводячись.

Серед найприкметніших особливостей пропонованого погляду присутнє також переконання про пізнє редагування літопису, до якого в коментарях та супровідних текстах немало незмінно побіжних відкликань. До найважливіших із них належить твердження: “На початку “галицької” частини, у повідомленні Іпат. 1207 про невдалий проект шлюбу Данила Романовича з дочкою угорського короля, зроблено інтерполяцію (характерним для “волинського” автора прийомом повторення фраз), де наречену (св. Єлисавету) помилково ототожнено з Кунігундою (Кінгою), майбутньою дружиною краківського князя Болеслава Сором’язливого. Як виявляється, цим же автором написано некролог із похвалою самому Болеславу під Іпат. 1280. Інтерполяція стверджує: “тепер” Кінгу вважають святою. Кінга померла 1292 р., і відтоді розпочалося її шанування як святої” (див. докладніше коментар до ПСРЛ 2: 723). Отже, маємо *terminus post quem* для двох редакційних епізодів: фінального завершення ГВл і суцільного редагування його останнім автором “галицької” частини літопису (виділено – В. А.)”⁵²².

⁵¹⁸ Там же. Стб. 253, 671.

⁵¹⁹ Там же. Стб. 862.

⁵²⁰ Там же. Стб. 8 (у зіставленні приклад тут же повторено ще раз після наступного цитування стосовно святого Антонія Печер-

ського: Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 32), 146.

⁵²¹ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 38.

⁵²² Там само. С. 48.

Само визнання наведеної дати в історії літопису неприйнятне. Найперше свідчення про намір одружити Данила Романовича з не названою королівною нічим не поєднане із наступним переказом про святу Єлисавету Угорську. Спершу розказано: “Данилови соущо во Оугрѣхъ . король же Андрѣи . и боарѣ Оугорьстѣи . и вса земля . хоташе дати дщерь свою . за княза Данила . шбѣима дѣтѣскома бѣвшима . зане сна оу него не бѣ”. Далі – після запису про вбивство імператора Філіпа – занотовано одруження майбутньої святої Єлисавети: угорська королева “да дщерь свою . за Лонокрабовича . за Лоудовика . бѣ бо моужь силенъ . и помощникъ братоу ее . юже нынѣ стѣоу нарѣчаю⁵²³ . именемъ Альжьбитъ . преднеє бо има еи . Кинека . много бо послужа . Бѣви . по моужи своемъ и стѣоу нарѣчають⁵²³”. Не можна не погодитися із першою половиною висновку: “Зв’язок між двома історіями прямо в тексті не заявлений”. Проте зовсім неприйнятне продовження: “він впливає з “топографії” фрагментів, що прилягають один до одного⁵²⁴. Адже топографія – ніяк не доказ пов’язаності, а що більше, – прийнятого: “Безпосереднє сусідство натякає, що друга історія є ніби продовженням і поясненням першої: королівну за Данила не видали (як хотів король), бо королева знайшла їй іншу партію⁵²⁵. Тож “натяку” насправді немає. А наведене пригадування про святість – згідно з літописним записом – стосується овдової 1227 й померлої 1231 та канонізованої 1235 р. святої Єлисавети. Відсилення до її сестри Кінги, теж згодом канонізованої, тут відсутнє взагалі: не випадало би за нього приймати незрозуміле стосовно святої Єлисавети, ніби “преднеє бо има еи . Кинека”. Звідсіля намагання ув’язати запис із краківською княгинєю безпідставне. Отож наче присутня нотатка про неї як святу й виведене звідси “редагування” літопису після 1292 р.⁵²⁶ – явно помилкові. Зрештою, шанування не виникло акурат зі самою смертю... Тобто один зі стовпів коментування у нібито “редагуванні” літопису піля 1292 р. явно видуманий.

Засноване на таких і подібних підставах “переосмислення” усього обшару літопису зусиллями “пізнього редактора” само по собі непридатне для сприйняття⁵²⁷. Не кажучи про переконання стосовно редагування завершеного тексту “останнім автором “галицької” частини літопису”, тобто, в коментаторській візії – начебто якимось цілком апокрифічним “молодшим автором” старшої

⁵²³ Ипатьевская летопись. Стб. 723.

⁵²⁴ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 131.

⁵²⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 723.

⁵²⁶ Коментар переконує: “в одному випадку – щодо св. Єлисавети – можна навіть датувати час появи фрагмента в тексті – 1290-ті рр.”. “Коло підозрюваних” для 1290-х рр. досить обмежене. Можна припускати, що транслятором чуток із життя угорського двору було оточення дружини Лева Даниловича – Констанції, дочки короля Бели IV”: Толочко О. [В та же лѣта] По оубьеннѣ же герьцюковѣ... С. 455. Стосовно переконання щодо джерела, то варто нагадати, що йдеться про “чутки” двору короля Ендре II 1206–1207 рр. Підозрювати в їх поширенні... у 1290-х роках “оточення дружини Лева Даниловича – Констанції, дочки короля Бели IV”, його наступника від 1235 р.,

через стільки десятиліть – зусилля надто непевне. До того ж, сама княгиня востаннє задокументована ще... 1272 р.: *Dąbrowski D. Rodowód...* S. 114. Закладати, ніби через щонайменше два десятиліття “останньому волинському редакторові” хтось із її “угорського оточення” – невідомо навіть чи тоді існуючого – переказував “плітки” угорського королівського двору ще... початку століття – переконання явно непоборної на нього потреби... Знані, зрештою, й далеко не найприязніші стосунки князя Лева з володимирським середовищем, де укладено завершення літопису (у коментаторів – він весь)... Зовсім не випадково до коментаторських зусиль навколо святої Єлисавети у рецензента набралось немало зауважень: *Ejusdem. Badajac Kronikę...* S. 383–388.

⁵²⁷ Пор.: Еремін І. П. Вольнская летопись... С. 102–117.

його частини. Така цілком уже чудернацька з'ява – тільки зовсім зайве свідчення не тільки неодноразово зауваженого перебування поза джерелом. Повинно водночас йтися навіть так само й про неprisутність у власному тексті... Останній висновок далі отримує ще й додаткове безперечне підтвердження, оскільки не “галицький літописець” редагує увесь текст, а автор чи редактор завершальної частини, або ж його наступник – “галицький літопис” (див. далі)...

Коментування пропонує й немало інших очевидних заперечень можливості пізнього суцільного редагування. До окремих із них варто приглянутися.

“Про причини, що спонукали ґрунтовно переробити “галицький” літопис, можна лише здогадуватися. Цілком очевидно, що якісь суттєві риси цього літопису (естетичні, змістові) зробили його певного часу неадекватним і таким, що потребував реорганізації”⁵²⁸. Прийняте походження усього західноукраїнського літопису XIII ст. з 1260-х років чи пізнішого часу змушує визнати усвідомлену “неадекватність та потребу реорганізації” виниклою ніби уже невдовзі після укладення тексту – упродовж наступних двох десятиліть... Таке переконання – особиста заслуга – якнайочевидніший винахід самого коментатора, поглинутого систематичним видумуванням “потрібних реалій”...

Інше неунікненне зауваження із запропонованих розмірковувань: відкриття “неадекватність” – результат... активності літописця князя Володимира Васильковича як автора майже всього – в засвідченому переконанні – літопису XIII ст. Власне його зусиль належалося стосуватися й наступному визнанню: “початковий текст “галицького” літопису розповідав про двох Романовичів. І справді, саме такий зміст впливає з тональності початку твору: то мала бути фамільна сага про двох сиріт, що завдяки протекції угорського короля і краківського князя, переборюючи “крамоли і лєсті”, відвойовували втрачену отчину. Згодом такий сюжет і тональність здалися недоречними і було здійснено послідовне й цілеспрямоване виправлення тексту (відчутне в багатьох повідомленнях), що повсюдно вивищувало одного з братів – Данила, подаючи його не як клієнта могутніших політичних гравців (виділено – В. А.), а як самостійного князя”⁵²⁹. Природне старшинство Данила Романовича при цьому нічого не вартє... Як і послідовно засвідчене в джерелі співвідношення між братами. Уже вказано також: отому “згодом” належалося відбутися в найближчому часі – тобто “фамільна сага” надто скоро виявила пожадану “неадекватність та потребу реорганізації”, кинувшись в обійми явно витвореного “за образом і подобою” “редактора”. Покликаного все переінакшити та вдосконалити, відпрацювавши акурат згідно з бажанням усепроникливих трактувальників, як їхнього ж власного породження...

Коротке підсумування запропонувало висновок: “Літописання на Волині виникає після 1264 р. в колі книжників, що перебували під впливом перекладних хронографічних пам'яток. Точніше визначити час початку роботи над літописом не вдається. Наприкінці 1280-х рр. (виділено – В. А.) цей перший історичний твір дістає продовження у формі “волинського” літопису. Після 1292 р. “волинський” літопис зазнає редагування тим самим автором або його наступником. Цей автор одночасно провадить систематичне перероблення “галицької” частини, внаслідок чого ГВл остаточно набуває того образу, у якому входить до складу Іпат. кодексу”⁵³⁰. Хоча присутнє й явно “коромольне”

⁵²⁸ Тодочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 48.

⁵²⁹ Там само. С. 49.

⁵³⁰ Там само. С. 53.

твердження про редагування “галицької” частини ГВл, не раніше від 1260-х рр., навіть “подвійно коромольне” через прийняття появи вже на цьому етапі каталогу володимирських єпископів: “Каталог володимирських єпископів під Іпат. 1223 з’явився на етапі редагування “галицької” частини ГВл, не раніше від 1260-х рр.”⁵³¹, підважуючи не тільки “генеральну лінію” походження усіх подібних переліків щойно від “останнього редактора”⁵³² й знову відсилаючи до неодноразово зауваженої тлумачної неузгодженості. Втім, подобу очевидної “коромоли” вдається відчитати й у нотатці про “каталоги як текст безперечно “галицький”, уставлений, отже, на етапі редагування початкового тексту “галицького” літопису”⁵³³. Написане, до того ж, явно не прочитано...

У такому викладі привертає увагу насамперед визнана дата 1264 р., в поодиноких коментарях у тому ж контексті подана і як “після 1262 р.” та “після 1269 р.” (пор. вище). Не можна пройти й мимо прийнятого укладення “літопису князя Володимира Васильковича” нібито щойно наприкінці 1280-х років. Само воно наче спроможне допускати ймовірність появи тексту уже й... після смерті князя – із явною “аналогією” з немовбито так само “посмертним” же літописом короля Данила Романовича... Нічим також не доведене й прийняття “суцільне редагування” “після 1292 р.” нібито щойно зовсім недавно – “після 1262–1264–1269 р.” – укладеної старшої частини літопису, оскільки після двох останніх записів про смерть 1292 р. пінського та степанського князів про сам літопис надалі нічого не відомо. А щедро множені “здогади” на засаді “можливого”⁵³⁴ для сприйняття, звісно, не надаються. Хоча в коментаторському баченні (про його підстави див. вище): “Нотатка про Кінгу-Єлизавету під Іпат. 6714 належить особі, яка працювала з літописом чи не останньою, 1290-х рр. Сліди руки цього ж редактора помітні в кількох інших редакційних доповненнях у “галицькому” літопису, і є підстави приписувати цій же особі принаймні окремі тексти “волинської” частини з повідомленнями за 1280-ті рр. Таке “глибоке” проникнення найостаннішого з авторів/редакторів ГВл у початки рукопису, у зони, за які він не був відповідальний як письменник, спонукає вважати, що ГВл піддавався систематичному редакторському переглядові саме цією особою, а отже, остаточно оформився як текст не раніше від середини – кінця 1290-х рр.”⁵³⁵. Отже, так насправді ніби й не відомо коли... Але неодмінно – за знаної джерельної “безвісті” з припиненням літописання. Звідси логічне запитання: чи випадало би на такому тлі множити усеможливі “успотрібні” здогади? Самому коментаторові без подібних явно надто сумнівних розваг, видно, не обійтися ніяк... Варто так само пригадати і його неспроможність відірватися від засвоєного перебування “володимирських книжників” “під впливом перекладних хронографічних пам’яток” – навіть за ствердженого значно пізнішого походження самої хронографічної копії...

⁵³¹ Толочко П. Въ лѣта ж Данила и Василка Романови... С. 201.

⁵³² Толочко О. Данила же приде к нему... С. 428, 430.

⁵³³ Толочко О. Бахоу же имена Литовскихъ князеи... С. 182

⁵³⁴ Показовим прикладом “можливого” є, зокрема, ні на чому не заснована пропозиція стосовно причетності до продовження літопису княгині Ольги, вдови князя Володимира Васильковича: *Jusupowić A. Kronika...*

S. 153. Навіть всупереч зазначеному виразному джерельному відсиланню до продовження літопису заходами князя Мстислава Даниловича. З приводу цього “відкриття” див.: *Александрович В. “Задамнені” проблеми...* С. 239.

⁵³⁵ Толочко О. Данилови соуццю во Оугрѣхъ... С. 135. Щодо розумувань з приводу “княгині Кінги” й співвіднесення із нею літописної історії, як зазначено, послідовно критично висловився Д. Домбровскі.

Невизнання відображення у літописі історичних реалій й систематична підміна їх, активне залучення привиду неустанних літературних запозичень спровокували, зокрема, таке зіставлення на матеріалі пригаданого грубешівського сюжету: “епізод “проводів” Данилом воїв імітує епізод з Іудейської війни, пор.: “а самъ ѣха проводить вой свои^x. ѣдоущоу же емоу . до Гроубешева . и оуби вепревъ шесть, самъ же оуби и^x рогатиною . г^r . а три . штрочи его . и вдасть маса воємъ на поуть . а самъ помоливса ст^mоу Николъ (ПСРЛ 2: 830)”; “и многымъ воломъ стоящимъ по жртвеникомъ . и повелъ кесарь иссѣщи вса . и вда воємъ на пищю . сам же съ своими велможами праздновавъ три дни”⁵³⁶. Неможливо сприйняти спільності між сюжетами поза вбивством кабанів й жертвних волів та – відповідно – “вдасть маса воємъ” і “вда воємъ на пищю”. Проте цілком очевидне хворобливе відшукування аналогів – разом із надто підозрілими – як улюблений метод підриву історичної достовірності літопису та підміна його незмінно пожаданою, єдиною прийнятною для коментаторів “літературною творчістю”. За такого підходу в грубешівському епізоді зникає найголовніше. Ця історія постає за обставин, коли князь Ізяслав просив від татар допомоги для походу на Галич “вни же реко емоу . како идеши в Галич . а Данило князь лють есть . шже шиметь ти животь то кто та избавить . онъ же не послуша ихъ . но собравъ около себе иде в Галич . Данило же слышавъ то скорбень бѣ^c . іако в невидѣньи се бѣ^c посла снѣ своего Романа . и боары свои всѣ на нь . Лва бо преже шрадилъ бѣ королеви . а самъ ѣха проводить вои свои^x . ѣдоущоу же емоу . до Гроубешева . и оуби вепревъ шесть . а самъ же оуби и^x рогатиною . г^r . а три . штрочи его . и вдасть маса воємъ на поуть . а самъ помоливса ст^mоу Николъ и ре^r воємъ своємъ . аще сами боудоутъ Татарове . да не вндеть оужась во ср^tце ваше (виділено – В. А.) . шнем же рекшимъ . Бѣ боуди помощникъ ти . створимъ повелѣнаа тоя”⁵³⁷. Безперечно, не епізод полювання, хоча й у літописному викладі унікальний, а власне напучування супроти татар і є ядром сюжету. Коментар до цього виняткового моменту літописного викладу не дійшов, обмежившись полюванням разом із прийнятим нібито літературним джерелом розповіді, насправді цілком вдуманим.

Проте наведене “запозичення” – тільки одне конкретне свідчення неоправданості поглядів, якими коментаторські зусилля, що на конкретних прикладах уже показано неодноразово, переповнені понад усяку міру. Їх належить сприймати окремим комплексом виявів коментування – через послідовно висловлене переконання у неодмінних суцільних запозиченнях із літературних джерел та взоруванні на них. Відображення подібного усвідомлення здатні зливатися у стійкий “гул запозичення” зі звичним завідомим перебільшенням коли для висновку про зв’язок навіть не віднаходиться жодних підстав. Окремі такі приклади вже була нагода показати. Варто вдатися й до інших.

“Відгомін цих двох образів похвали Романові (лева і рисі – В. А.) знаходимо значно нижче в ГВЛ, у похвалі Данилові й Василькові (Іпат. під 1251 р.), які після вдалого походу “придоста со славою на землю свою . наследивши поуть шѣа своего великаго Романа . иже бѣ изовштриса на поганьѣа . іако левъ . имже Половци дѣти страшахоу”⁵³⁸. Стосовно князя Романа Мстиславовича літопис твердить: “оустремил бо са баше на поганьѣа іако и левъ . сердить же бѣ^c іако и рысь”⁵³⁹

⁵³⁶ Стависький В., Тлочко О. Пото^m же Коуремьса... С. 511.

⁵³⁷ Ипатьевская летопись. Стб 829–830.

⁵³⁸ Стависький В., Вілкул Т., Тлочко О. удолѣвша всимъ поганьскымъ іазыко^m... Галицько-Волинський літопис... С. 86.

⁵³⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 716.

(перераховуючи й інших звірів). Проте поза устремлінням “на поганья . яко левъ” спільність тут не віднаходиться. “Відгомін” залучено ще також до наведеної характеристики ятвязького вождя Скомонда: “борзъ же бѣ яко и звѣрь . пѣшъ бо хода, повоева землю Пиньскоую”⁵⁴⁰, теж прирівняного насправді лише загалом до звіра.

Одразу набір “запозичень” віднайдено при зіставленні літопису з текстами, що згодом увійшли до Хронографу. Їх подано як “хронографічні запозичення” (пор. вище), хоча перегляд нерідко переконує у явній відсутності підстав для такого визнання. Так, зокрема, коли “премудрий” київський книжник Тимофій щодо угорських безчинств у Галичі “причтею ре^с слово . ш семь томители . Бѣнедиктъ”⁵⁴¹, їхньому зверхнику, паралель віднайдено у висловлюванні Хроніки Іоана Малали “А ш сем Иракліи иноу притчею рекоша”⁵⁴². Проте спільність тут хіба в понятті притчі, не здатному підказати жодної паралелі. Не випадає обстоювати його належність до звичного словника через широку присутність у релігійній культурі. Звідсіля – знову очевидне непорозуміння. Проте власне самостійного словника коментатори не визнають категорично, зводячи все до неодмінних “запозичень” незрозуміло-“безсловесного” у їхньому сприйнятті літописця.

Аналогічне віднаходиться й у переказі про вбивство литовського князя: “и тако бы^с конѣць . оубита Тренатина”⁵⁴³. Джерело побачено в записі “Юдейської війни” Йосифа Флавія: “и тако бысть конецъ Иродову житию”⁵⁴⁴, де “спільне” також само лише... слово “кінець”. Те ж стосується й узгодження фраз літопису “Володимѣрь же бѣ разумѣа древнаѣ и заднаѣ” та “аще быхъ не вѣдалъ передня и задня” Йосифа Флавія⁵⁴⁵: літопис навіть вказав зовсім інше – “Володимѣрь же бѣ разумѣа приатъчѣ и темно слово”⁵⁴⁶. Отже, – знову пожадане віднайдено... за його відсутності.

Очевидне перебільшення – й інше “запозичення” від того ж зразка: “По смѣрти же великаго княза Романа великоу матежю воставшю . в землѣ Роуской”⁵⁴⁷: “Въ то же врѣма матежю бывшѣ въ сыльныхъ жидо^х”⁵⁴⁸. При цьому пригадано твердження Київського літопису: “по смѣрти же Юрославлѣ . бѣ^с матежѣ великѣ в Галичкои земли”⁵⁴⁹, проте його проголошено “менш вірогідним взірцем з огляду на загальну орієнтацію початкового “галицького” літопису на хронографічні, а не літописні моделі”⁵⁵⁰. Наведене визнання – показовий взірець практикованого розумування. Приклад із власної традиції, безперечне свідчення давнішого функціонування у ній, не вартий уваги – навіть коли, за визнанням самого коментатора, повинно йтися про цілком звичне поняття уже для старокиївського літописання⁵⁵¹. Навпаки, існує облюбований зразок, до якого літописцеві належить вдаватися невідступно, поза ним наче не діючи. Про “хронографічну” модель уже йшлося... Наведено ще одне з-поміж численних у пошуках пожаданої незмінної “екзотики” свідчень того, як власна традиція нічого не варта, тобто – не здатна існувати. Функціонують винятково прийняті “моделі” й тільки вони...

⁵⁴⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 799.

⁵⁴¹ Там же. Стб. 722.

⁵⁴² Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 22.

⁵⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 861 (а також литовських князя Войшелка та короля Міндаугаса: Там же. Стб. 868, 869).

⁵⁴⁴ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 22.

⁵⁴⁵ Там само. С. 25.

⁵⁴⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 913.

⁵⁴⁷ Там же. Стб. 715.

⁵⁴⁸ Толочко О. По смѣрти же великаго княза Романа... С. 75.

⁵⁴⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 657. Пор.: Толочко О. По смѣрти же великаго княза Романа... С. 75.

⁵⁵⁰ Толочко О. По смѣрти же великаго княза Романа... С. 75.

⁵⁵¹ Там само. С. 77.

Показовий вияв коментаторського сприйняття – визнання запозичень у так званій Похвалі князя Романа Мстиславовича, засноване на досвіді попередників. Спершу стверджено: “Фразеологія панегірика свідчить про книжний характер тексту, набраного, подібно до намиста, з окремих фраз та уривків, що їх автор розшукав у перекладних візантійських творах і понанизував, часто без уваги до контексту джерела”⁵⁵². Далі “цитатник” тільки розвинуто. Зворот літопису “шодолѣвша всимъ поганьскымъ ѡзъико^м оума моудростью ходаща по заповѣдемъ Бжѣимъ оустремил бо са баше на поганьѣа ѡко и левъ”⁵⁵³ сприйнято запозиченням із розповіді Іоана Малали про дитинство Геракла: “палицею оубившю смия . рекше одолѣвша часты^м слы^м похотѣ^м, оума м^рростию. акы палицею ходяща въ котызѣ . акы въ левѣ^и ямѣ . въ твердѣ оумѣ”⁵⁵⁴. Віднайшовши знайоме “оума моудростью/оума м^рростию”, коментатор тут же просіяв належним “Еврика!”. Не розмірковуючи, що власне знайдено. Само визнане співпадіння слів теж не у всьому переконує. Коли ж випадає думати, ерудиція явно підводить: “не цілком ясно, який комплімент робив Романові Мстиславичу автор похвали: чи князь перемагав язичників завдяки “мудрості свого розуму”, чи князеві *вистачило розуму* (виділено – В. А.) не порушувати християнських заповідей (sic!)”⁵⁵⁵. Хоча цілком очевидно: “оума моудростью” князь “ходаща по заповѣдемъ Бжѣимъ”⁵⁵⁶. Коментаторське “чи” з продовженням – ніяк не свідчення, ніби його творцеві “вистачило розуму”... Всупереч розважаням, зворот навіть не стосується попереднього “шодолѣвша всимъ поганьскымъ ѡзъико^м”. Також у ньому не випало би визнати “певну якість Геракла”, яку автор похвали ніби “переніс на свого героя”, немов приховану в тому, що “Геракл жив у левовій норі й убив палицею змія, тобто переміг нечисті бажання свого ума за допомогою мудрості”⁵⁵⁷. Наче звичайне християнське тлумачення античного сюжету згідно з власним сприйняттям. Однак чи справді натякам на “нечисті бажання... ума” (!?) князя Романа Мстиславовича місце в... його похвалі? “Екстаз” звично загубив, про що власне йдеться...

Так само недалекоими та наївними презентуються й “запозичення” похвали в порівняннях із левом, риссю, крокодилем і навіть орлом⁵⁵⁸, покликани утверджувати переконання, немов кожне з них залучено від конкретного літературного джерела. Зіставлення із левом ніби навіть дав... набагато пізніший текст: “спокуслива паралель” наче лише... “не досить переконлива”⁵⁵⁹! Вимовнішого викриття “хворощі запозичення” не варто й шукати...

Ще один показовий приклад – “запозичення” згадок про прославлення Бога у короля Данила Романовича та святого Володимира Великого: “падъ поклониса . и прослави Ба^ѣ . ш бывше^м” (пор.: “и абѣе прозрѣ . видив же се Володимерь . напрасное исцѣление и прослави Ба^ѣ”⁵⁶⁰, де співпадає лише

⁵⁵² Стависький В., Вілкул Т., Толочко О. шодолѣвша всимъ поганьскымъ ѡзъико^м... С. 83.

⁵⁵³ Іпатѣвская летопись. Стб. 715.

⁵⁵⁴ Стависький В., Вілкул Т., Толочко О. шодолѣвша всимъ поганьскымъ ѡзъико^м... С. 84.

⁵⁵⁵ Там само.

⁵⁵⁶ Власне такий сенс у фразі побачили, зокрема, перекладачі літопису, див.: Літопис Руський. За Іпатським списком переклад Л. Махновець. Київ, 1989. С. 368. Новіший польський переклад “уник” клопоту,

виділивши зворот комами: “który zwyciężył wszystkie pogańskie narody, mądrością umysłu, działając według nakazów Bożych”, див.: Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Tłumaczenie... S. 93.

⁵⁵⁷ Стависький В., Вілкул Т., Толочко О. шодолѣвша всимъ поганьскымъ ѡзъико^м... С. 84.

⁵⁵⁸ Там само. С. 84–86.

⁵⁵⁹ Там само. С. 84–85.

⁵⁶⁰ Затилюк Я. Даниль же снемса . с Болеславомъ... Галицько-Волинський літопис... С. 460.

зворот “и прослави Ба” – настільки всезагальний, що “інспірація” явно позбавлена сенсу.

Віднайшлося й таке: “в похвалі Романові є запозичення з достовірно “галицького” тексту. Це – характеристика Скомонда з оповіді про ятвязький набіг: “борзъ же бѣ яко и звѣрь . пѣтъ бо ходя, повоева землю Пиньскоую . инши страны” (Іпат. 1248 р. (ПСРЛ 2: 799)). Це означає, що автор похвали працював після того, як виник і сформувався на всій протяжності “галицький” текст літопису. Спостереження, детально викладені в коментарі до ПСРЛ 2: 799–800, демонструють, що похвала Романові постала після похвали Володимирові Васильковичу, а отже, належить перу “волинського” автора, що працював за княжіння у Володимирі Мстислава Даниловича”⁵⁶¹. За пропонованого розуміння невідомо, чому хронологічно ранній текст, як, зрештою, систематично в коментарях, неодмінно перейнято від значно пізніших записів, а не навпаки – тому належало вдаватися до ранішого переказу, проте “зворотна послідовність написання практично виключена”⁵⁶². Одначе, окрім “дорогого привида” пізнішого тотального “редагування”, таке переконання нічого не приховує.

Конкретні приклади можна множити, але практикована метода й так очевидна та полягає у зведенні наукового дослідження до виразно облегшеної забави з пошуку “знайомих” слів, втім не завжди навіть і потрібних... З усіма неunikненими наслідками, явленими що не крок...

Одна з показових презентацій “незабутнього успіху” коментаторського колективу співвідноситься із мовою. За усім комплексом явлених ознак це люди неукраїномовного середовища, вимушено до нього пристали та зовсім умовно – й не без виявів явної агресії – із ним пов’язані. Вони не володіють мовою, її не відчують та не потребують такого відчуття, що спровокувало чимало різнорідних не тільки мовних курйозів. Відповідно до новітніх надто підозрілих неunikнено згубних призвичаєнь, літературний редактор у виданні не передбачався, авторам же надто часто не читалося й власне (пор. вище). Про взаємне читання ніби не йшлося... Випадків, незмінно спровокованих на такий спосіб, приназбирується аж надто багато. Звісно, на вичерпність не претендується...

У короткому реченні “Помічаємо, що редакторський текст... оформлено зазначеним прийомом”⁵⁶³ першим словом повинно бути “зауважуємо”, а в закінченні – йтися про подання на зазначений спосіб. У звороті “стосуються саме до галицького князя”⁵⁶⁴ іномовне зайве “до” (=“относяться к галицькому

⁵⁶¹ Толочко О. Похвала Романові... С. 96.

⁵⁶² Його ж. Воеваша Ютвѣзѣ... С. 397.

⁵⁶³ Його ж. Галицько-Волинський літопис... С. 48. Пор. також: “Помічаємо” належить до традиційно улюблених слів, див., зокрема, також: Його ж. бахоу же имена Литовських князей... С. 182 (“Важко не помітити”); Його ж. бѣ бо преже того пискоупѣ. Асафѣ... С. 210 (“Помічаємо, що редакторські додатки”); Стависький В. В та ж времена придоша безбожнии Измалтанѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 301 (“помічаємо аналогічний”); Стависький В., Толочко О. изииде же на празни сѣго Дмитрѣа... С. 404 (“Приглядаючись до цієї статті Кл, помічаємо”); Толочко О. бывшоу же князю оу ни Галицько-Волинський літопис... С. 415 (“По-

мічаємо, що в ній”); Кириченко К. В та ж лѣта явиса звѣзда... Галицько-Волинський літопис... С. 585 (“приглядаючись до тексту літопису, помічаємо, що повідомлення про комету та дві наступні короткі звістки”).

⁵⁶⁴ Стависький В., Толочко О. тогда же боаре Володимирьстии... С. 145. Аналогічне: Арістов В. Во има Шѣа и Сѣа и Сѣго Дѣа... Галицько-Волинський літопис... С. 621; Толочко О. Володимеръ же повелѣ писцо своему... Галицько-Волинський літопис... С. 623. Повторено там само й у фразі: “літописець недвозначно твердить, що характеристика стосується саме до Жirosлава”: Його ж. Потом же льстивомоу Жirosлавоу... Галицько-Волинський літопис... С. 233. Пор. також: Арістов В. Данила же приде к нему... С. 433.

князю”), “стосується до пригадування подвигів”⁵⁶⁵, “стосується до двосторонніх взаємин” та “до сцен зустрічей”⁵⁶⁶, “стосувалися до часу перед постриженням Романової”⁵⁶⁷, пригадано “фразу, що стосувалася до Болеслава”⁵⁶⁸. Запис “першими місяцями”⁵⁶⁹ мав би виглядати “у перші місяці” чи “упродовж перших місяців”. Водночас “шлюб Романа Даниловича з Гертрудою Бабенберг стався весною 1252 р.”⁵⁷⁰. Двом “ціцеронам” твердження “очевидцем мала би бути людина воєнна, адже він прекрасно розбирається в осадній і захисній техніці”⁵⁷¹ відповідає “обізнаний з облоговою”. Грузинський “цар Давид, заздрячи на славу”⁵⁷², насправді “заздри́в славі”. “Першим шлюбом Данило був одружений”⁵⁷³ – явна калька з “первым браком”, як і “було попросту вилучено”⁵⁷⁴, “оповідь, що пропонується слідом”⁵⁷⁵. Те саме стосується й словосполучення “Разом з тим”⁵⁷⁶. Зовсім без калькування обійшовся запис “В обоих випадках”⁵⁷⁷. Мусили віднайтися й “нуникненні” тепер “лакуни”⁵⁷⁸. Ще один приклад практикованої мови пропонує “незабутнє” закінчення звороту “що вже детально було оповіджено”⁵⁷⁹. В одному з коментарів приподобалося позасловникове “вибірка”(=выборка), на 63 слова вжите тричі⁵⁸⁰. Трапляється й інше: “Причому це майже дослівна виписка, на відміну від інших хронографічних фрагментів, що являють собою(=“представляють собою”) переважно парафрази окремих висловів”⁵⁸¹, а також “Виписки з Іларіона”⁵⁸², “приписка”⁵⁸³, “має прив’язку”⁵⁸⁴, “зноси”⁵⁸⁵, “судячи з розмітки в головних свідках тексту”⁵⁸⁶, “присутня правка”⁵⁸⁷. “декларування якостей Романа і його

⁵⁶⁵ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 46.

⁵⁶⁶ Арістов В. Данила же приде к нему... С. 433.

⁵⁶⁷ Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ... С. 177.

⁵⁶⁸ Толочко О. слышавъ же Даниль приходъ Ростиславль. С. 358.

⁵⁶⁹ Його ж. кнагини же Романоваа... С. 112.

Як при цьому зазначено, єдине доступне свідчення з відповідного приводу зберегла: Новгородская первая летопись старшого извода ПСРЛ. Т. 3: Новгородская первая летопись старшого и младшего изводов. Москва, 2000. С. 240.

⁵⁷⁰ Толочко О. В та же лѣта времени минуовшоу... Галицько-Волинський літопис... С. 453.

⁵⁷¹ Стависький В. по смѣрти брата своего... С. 251. Пор. також “осадні машини”: Толочко О. Приде Батый Кыевоу в силѣ тажыцѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 321.

⁵⁷² Толочко О. изгнавшю Штрока во Шбезы... Галицько-Волинський літопис... С. 89.

⁵⁷³ Його ж. Данило же поиде с братомъ Василкомъ... Галицько-Волинський літопис... С. 445.

⁵⁷⁴ Його ж. VI. Завершення “галицького” літопису... Галицько-Волинський літопис... С. 589.

⁵⁷⁵ Його ж. По смѣрти же великаго княза Романа... С. 77.

⁵⁷⁶ Стависький В., Толочко О. изииде же на празникъ сѣго Дмитръа... С. 404; Толочко О.

Володимеръ же повелѣ писцю своему... С. 622.

⁵⁷⁷ Толочко О. Бѣранда же росмотровъ твердость корода... Галицько-Волинський літопис... С. 568.

⁵⁷⁸ Його ж. Се же соуть імена... С. 71. Пор. також: Його ж. Данило же поиде с братомъ Василкомъ... С. 445.

⁵⁷⁹ Толочко О. тогда же боаре... С. 146. Також: “оповіджено про походи”, див.: Арістов В. Быѣ по сиѣ пришедшоу шканьномуу и безаконьномуу Ногаеви... С. 601.

⁵⁸⁰ “завдяки поверховій вибірці повідомлень”, “Вибірку, очевидно, робив хтось із помічників... сам фрагмент літопису, з якого робили вибірку”: Затилюк Я. Лестько же посла посла своеѣ... С. 171. Так само: “Повна вибірка розподілу форм”, див.: Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ... С. 180.

⁵⁸¹ Толочко О. Потом же льстивомоу Жирославоу... С. 234. Пор.: “Текст являє собою”, див.: Стависький В., Вілкул Т., Толочко О. шдолѣвша всимъ поганьскимъ ѣзыкомъ... С. 84.

⁵⁸² Толочко О. къ семоу же кто исповѣсть... Галицько-Волинський літопис... С. 631, 636.

⁵⁸³ Арістов В. и оубѣди его... С. 474.

⁵⁸⁴ Толочко О. Приде Батый Кыевоу в силѣ тажыцѣ... С. 333.

⁵⁸⁵ Його ж. Галицько-Волинський літопис... С. 16.

⁵⁸⁶ Його ж. Воеваша Ютвазѣ... С. 395.

⁵⁸⁷ Там само.

войовничості щодо язичників., яке затим реалізується в оповіді⁵⁸⁸, “основано-го на контексті”⁵⁸⁹, “виділені жирним”(=масним)⁵⁹⁰, “бувши помилуваним”⁵⁹¹, “не бувши спадкоємцем”⁵⁹². Не обійшлося так само й без “вставки”⁵⁹³ та “не вставками, а переробками”⁵⁹⁴. Серед явно запозиченого також: “Складається враження, що вся історія другого походу Куремси... написана довкола повідомлення про пожежу Холма, а весь *ворох* її невизначних і суперечливих повідомлень є лише своєрідним ковчегом для того, щоб умістити пожежу бодай в якийсь історичний контекст”⁵⁹⁵. Коротка фраза “Данило відібрав у Гліба город, а самого заточив”⁵⁹⁶ пропонує потрійний курйоз – наче по штуці на автора. Неодноразово так само “гадання” подано як “ворожіння”⁵⁹⁷, “повод” у значенні привід⁵⁹⁸, “в разі викрадення скота”⁵⁹⁹ (“худоби”), “як вони загинули у вогні”⁶⁰⁰, священники “приходських церков”⁶⁰¹, комету “було видно голим оком”⁶⁰² (тобто неозброєним). Показовий зразок калькування: “Махновець убачав тут хронологічне зазначення свята “весіннього Миколи”⁶⁰³ (=весеннього) та “після довгих переміщень Литвою в пошуках”⁶⁰⁴. “и слоужбоу в неи створи” означає, що в церкві було регулярне служіння”⁶⁰⁵. “Збагачує” словник також неодноразово вжитий зворот “Він послався на”⁶⁰⁶ у сенсі “відкликався до”. Прикладів вживання “іншими словами”⁶⁰⁷ (=иными словами), “першими місяцями

⁵⁸⁸ Толочко О. Воеваша Ютвазъ... С. 397.

⁵⁸⁹ Його ж. Данило же поиде с братомъ Василкомъ... С. 444.

⁵⁹⁰ Арістов В. Данила же приде к нему... С. 431.

⁵⁹¹ Стависький В. Іако бѣжалъ естъ Михаилъ... Галицько-Волинський літопис... С. 313.

⁵⁹² Там само. С. 319. Пор.: “Не бувши нащадком Рюрика, Данило, проте, діє як ктитор монастиря”, див.: Стависький В., Толочко О. изииде же на празни* сѣго Дмитръа... С. 405.

⁵⁹³ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 470; Толочко О. королеви же Данилоу... С. 482.

⁵⁹⁴ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 35. Пор.: Там само. С. 50.

⁵⁹⁵ Стависький В., Толочко О. Потом же Коуремьса... С. 507.

⁵⁹⁶ Арістов В., Стависький В., Толочко О. Времени же минуовшоу . и приде Боуранда... Галицько-Волинський літопис... С. 560.

⁵⁹⁷ Толочко О. Потомъ поиде Данило на Ютвазъ... С. 505; Толочко П. и посемь вложи Бѣ во срѣдце. мысль блѣгоу... С. 594–600.

⁵⁹⁸ Стависький В., Толочко О., Арістов В. Времени же минуовшоу... С. 558.

⁵⁹⁹ Толочко П. В тоє ж лѣто придоша Литва... Галицько-Волинський літопис... С. 390.

⁶⁰⁰ Толочко О. Іакоже древле писахомъ... С. 521.

⁶⁰¹ Там само. С. 515.

⁶⁰² Кириченко К. В та ж лѣта ѡвиса звѣзда на востоцѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 584.

⁶⁰³ Ричка В. Повідомлення... С. 246.

⁶⁰⁴ Стависький В., Толочко О., Арістов В. Времени же минуовшоу... С. 559.

⁶⁰⁵ Толочко О. Того* лѣт . Мьстиславоу князю... С. 651.

⁶⁰⁶ Арістов В. В то ж время присла папа... С. 463. Пор.: Галицько-Волинський літопис: текстологія. С. 84; Затилук Я. Образ Філі в ГВл... Галицько-Волинський літопис... С. 196; Толочко О. бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ... С. 206; Толочко П. Крім загадковості походження “вигонців”... С. 223; Толочко О. Приде Батгій Къвеоу... С. 333; Стависький В. Слышавъ же корола Михаилъ... Галицько-Волинський літопис... С. 385 (“Посиланню ГВл на ніж як знрядъ дя вбивства”); Толочко О. Ббу помогшоу има . и придоста со славою... Галицько-Волинський літопис... С. 427 (“Книгу., на яку посилається Жуанвіль”); Його ж. В та же лѣта времени минуовшоу... С. 448 (“Серед авторитетів, на яких посилається Малаала”, “формулу послання на авторитет”); Його ж. [В та же лѣта] По оубьенни же герьцоковъ... С. 454 (“два послання на час”); Його ж. Бѣранда же росмотровъ твердость корода... С. 567 (“Іосиф посилається на”); Його ж. кѣ семуоу же кто исповѣсть... С. 641 (“з посланням на Срезневського”).

⁶⁰⁷ Толочко О. кнагини же Романова... С. 108. Пор.: Його ж. Висновки попереднього коментарю... С. 187; Його ж. Потом же льстивомоу Жирославоу... С. 233. Пор. також, зокрема: Стависький В. по смрті же Володимеръ... Галицько-Волинський літопис... С. 93; Ричка В. Потом же льстивомоу Жирославоу... С. 233; Толочко О. Сѣдащоу же Арославоу . въ Лоучьскѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 242, 244; Кириченко К.

1205 р.⁶⁰⁸, “похід на Угорщину зимою 1284/1285 р.”⁶⁰⁹, як і “Іудейський хронограф”, “Іоанн” та “Іосиф Флавій” – не перелічити. Пригадано й “св. Данила Столпника”⁶¹⁰. “опубліковані І. І. Срезневським уривки Псалтирі XI ст. (т. зв. Бичковський Псалтир)”⁶¹¹, “історія Коломана та угорців у Галичі виявилась недосказаною”⁶¹², “відбилася(=отразилась) інша традиція перекладу”⁶¹³, “озаглавлений”⁶¹⁴, “підхожі(=подходящие) фрагменти”⁶¹⁵. Привертає увагу так само окреслення “перед шойно розібраним фрагментом”⁶¹⁶(=проаналізованим), відкликання до “вітхозавітних мотивів”⁶¹⁷, “цілком очевидні маркери вставковості”⁶¹⁸. Твердиться про “походження “шловира Грѣцького”, яким було оббито кожух Данила”⁶¹⁹ (про покриття кожуха!) (пор. також вище), “На думку про редагування тексту спонукає”⁶²⁰. Систематично вжито “фон” замість “тло”⁶²¹). Не рідкість словосполучення “мова йшла”⁶²²), “найбільш ясно” і варіанти⁶²³,

Бжиимъ повелениемъ. прислаша князи Литовський... С. 180; Толочко О. слышавъ же Даниль приходъ Ростиславль Галицько-Волинський літопис... С. 363; Його ж. в злачтѣ Татарская... Галицько-Волинський літопис... С. 414; Стависький В. Як видається, найбільша змістова проблема... С. 527; Толочко О. Бѣранда же росмотрѣвъ твердость корода... С. 566.

⁶⁰⁸ Толочко О. княгини же Романова... С. 112.

⁶⁰⁹ Арістов В. Бысѣ по сиѣ пришедшоу шканьномуу и безаконьномуу Ногаеви... С. 601. У продовженні належно “похід на Польщу взимку 1286/1287 р.”.

⁶¹⁰ Ричка В. Повідомлення... С. 250; Предметний показчик Галицько-Волинський літопис... С. 668.

⁶¹¹ Толочко П. и посемь вложи Бѣ во срѣдце . мысль блгоу... С. 595 (й тут же далі: “повний список Типографського Псалтиря”).

⁶¹² Затилук Я. Лестько же посла посла своеѣ... С. 173. Пор.: “історія Ігоровичів у ГВл є недосказаною”: Затилук Я. Убивство галицькими боярами князів... Галицько-Волинський літопис... С. 158. Пор. також: “Плутаність та загальна недосказаність драматичної історії Ігоровичів”, “Недорозказаність” трагічної історії Ігоровичів” (Там само. С. 159, 162).

⁶¹³ Кириченко К. Приде Батый Кыевою... Галицько-Волинський літопис... С. 333. Пор.: “відбивало дарування”, див.: Арістов В. Данила же приде к нему... С. 440

⁶¹⁴ Кириченко К. Приде Батый Кыевою... С. 338.

⁶¹⁵ Толочко О. Приде Батый Кыевою... С. 318. Пор.: Його ж. слышавъ же Даниль приходъ Ростиславль. С. 362.

⁶¹⁶ Стависький В. В та ж времена придоша безбожнии Измалтанѣ... С. 297. Пор.: “розбір тексту”, див.: Його ж. Як видається, найбільша змістова проблема... С. 527.

⁶¹⁷ Толочко О. Приде Батый Кыевою...

С. 320. Так само: “ветхозавітні приклади”, “ветхозавітну історію”, “ветхозавітній історії”, “у Ветхому Завіті”, “Ветхого Завіту”, див.: Його ж. Бѣранда же росмотрѣвъ твердость корода... С. 567, 568, 569.

⁶¹⁸ Толочко О. Вѣ прежерченом же лѣтъ Миндовгова оубитыа... Галицько-Волинський літопис... С. 570.

⁶¹⁹ Арістов В. Данила же приде к нему... С. 434.

⁶²⁰ Стависький В. ѡко бѣжалъ естъ Михаилъ... С. 313. Пор.: “спонукати читача на думку”, див.: Його ж. Приславшоу же Могоучѣви... С. 402.

⁶²¹ “на загальному фоні антибоярської риторики” (Толочко О. тогда же бояре... С. 145), “спільний для всіх повідомлень язичницький фон” (Його ж. В тоє ж лѣто придоша Литва... С. 390) та ін.

⁶²² Стависький В. Приславшоу же Могоучѣви... С. 400; Толочко О. Коурилъ бо митрополитъ... С. 424. Пор.: “мова йде” (Його ж. ѡкоже древле писахомъ... С. 528), “мова піде далі” (Затилук Я. Лестько же посла посла своеѣ... С. 167).

⁶²³ Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ. прислаша князи Литовський... С. 174. Так само: “Найбільш вірогідним” (Толочко П. Крім загадковості походження “вигонців”... С. 223), “Більш докладно” (Толочко О. бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ... С. 220), “більш частим” (Його ж. Приде Батый Кыевою... С. 332) “Найбільш вірогідним”, “в пошуках найбільш виразних... або найбільш відповідних нагоді висловів” (Там само. С. 317), “найбільш цікавими” (Там само. С. 333), “найбільш ранній” (Стависький В. Слышавъ же корола Михаилъ... С. 380), “найбільш імовірна” (Арістов В. Данилови Романовичю . князю бѣвшоу великоу... С. 413), Арістов В., Стависький В., Толочко О. Времени же минувшоу . и приде Боуранда... С. 559), “У більш ранній праці”

“як, приміром”⁶²⁴, “своєю чергою”⁶²⁵. Не оминуть і такого явного покручу, як “між згадками колодязя і сада”⁶²⁶. З децю іншого аспекту теми: регулярно твердиться про “південну Русь”, “монгольське завоювання південної Русі”⁶²⁷. Присутній і “Володимир-Волинський”⁶²⁸. Показовий приклад наслідків відсутності читання та редагування: “шукали в повідомленнях Никонівського літопису XVI ст. – відомого вмістища (=вмістилища) фіктивних повідомлень (виділено – В. А.)”⁶²⁹. За пропагованих тонкощів всемірного “коментаторського проникнення” складно не зауважити й “паломництва” (!) “суздальських князів” з метою “відбути процедуру інвеститури й одержати свої володіння з рук монголів на підставі ханського ярлика”⁶³⁰ чи фразу “нерідке для Хроніки Іоанна Малали”⁶³¹.

Мова – не менша складова та вияв успіху, ніж інші аспекти викладу. За такого “коментаторського” поводження із нею щодо наслідків можна не продовжувати. Повинно йтися про видання, яке “всі писали, але ніхто не читав”... Але наскільки тоді спроможні читати взагалі? Коментування дає надто багато підстав для цілком слушних сумнівів щодо усвідомлення такого зобов'язання – його постійної підміни показом себе самого...

Акурат мова – надто очевидне свідчення справжньої “власної дорогоцінності”. При подібному відверто нахабному ставленні до неї чи чекати іншого поводження з літописом та історичною традицією загалом?.. За засвідченого сприйняття та відчуття мови сучасної як прихилитися до насадженого переконання щодо незмінної всепроникливості до літописного викладу та його вимови?

Не бракує і явних помилок завідомого “всезнайства”. “На думку про редагування тексту спонукає (виділено – В. А.) також і порушення темпоральної послідовності подій: дружину віддають Михайлові (чернігівському князеві Михайлові Всеволодовичу – В. А.) ще до того, як він повертається з Польщі (“Даниль же и Василко не поманоуста зла . вьста емоу сестроу . и приведоста его из Лახовъ”)⁶³². Однак “порушення” тут немає: факти подано окремо, без часової послідовності, що в джерелі присутнє неодноразово (пор. вище). Цілком безпідставний і висновок з приводу нібито пригадування зазначеного сюжету в бакотському зверненні печатника Кирила до князя Ростислава Михайловича: “немає сумнівів, що це резюме складено за текстом, який уже містився в літопису, і безпосередньо відсилає до нього (“не помниши ли . яко”)⁶³³. Якнайочевидніше повинно йтися не про “текст” “текстологічно стурбованих”, а самі події, однак для коментаторів неіснуючі. Зате існує печатник Кирило як “військовий командир”⁶³⁴, хоча ця його функція – безперечна вигадка: зовсім

(Толочко П. Потом же Воишелкъ . створи миръ... Галицько-Волинський літопис... С. 487), “Більш детальну інформацію” (Там само. С. 489).

⁶²⁴ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 478.

⁶²⁵ Арістов В. ш лєсть зла єсть Галицько-Волинський літопис... С. 276; Толочко О. слъшавъ же Даниль приходъ Ростиславль. С. 363.

⁶²⁶ Толочко О. Якоже древле писахомъ... С. 518.

⁶²⁷ Стависький В. се бахоу братаъ его силньи воеводъ... Галицько-Волинський літопис... С. 345. Пор.: “розгромивши південну Русь” та “груп залезного від монголів населення південної Русі”, “до приходу монголів

у південну Русь”, “несподівано виринають у контексті монгольського походу на південну Русь”: Толочко О. Потоъ же Михаилъ бѣжа... Галицько-Волинський літопис... С. 304; Його ж. слъшавъ же Даниль приходъ Ростиславль... С. 350.

⁶²⁸ Толочко О. Приде Батый Къевоу... С. 336.

⁶²⁹ Його ж. Коурилъ бо митрополить... С. 462.

⁶³⁰ Його ж. ш злаа чѣтъ Татарьская... С. 415.

⁶³¹ Його ж. Приде Батый Къевоу... С. 339.

⁶³² Стависький В. яко бѣжалъ єсть Михаилъ... С. 313.

⁶³³ Там само. С. 314.

⁶³⁴ Толочко О. Коурилъ бо митрополить... С. 421

не про те свідчить джерело⁶³⁵. Скромний вияв авторитетного всезнайства – твердження з приводу запису Київського літопису стосовно галицького князя Володимирка Володаревича “перешель Болохово”: “Перейти можна поле, а місто – оминути”⁶³⁶. Отож, “перейти” місто незмінно “вскрацезнаючим” трактувальникам не вдається. За притаманної їм тонкості відчуття мови...

Помилковим є й розумування стосовно “загадкових” болохівських князів: “вони несподівано виринають у контексті монгольського походу на південну Русь і Угорщину, і так само раптово згадки про них зникають після того, як монгольська армія відійшла назад у степ. Тобто тривалість їх історичного “життя” – лише один рік”⁶³⁷. Насправді, крім цього епізоду, названі князі фігурують у літопису – хоча й так само за не зовсім зрозумілих обставин – ще двічі за десятиліття до того. Під 1231 р. їх пригадано коли король Данило Романович: “Видѣвшоу же са Данилоу . ѡ рѣкоу Велью . с королевичемъ” – “бѣ бо с королевичемъ . Шлехандрѣ . и Глѣбъ Зеремиєви”⁶³⁸. і інші князи Болоховьстии и Оугорѣ множество”⁶³⁸. Вдруге вони через чотири роки виступають разом із “галичанами: “Придоша Галичане на Каменець . и вси Болоховьстии князи с ними . и повоеваша по Хомороу . и поидоша ко Каменцю . взявши полонѣ великѣ поидоша . в то же время . послалѣ ба^м Володимирѣ . Данилови помощь Торцькы и Данила . Нажировича . Данилови же бояре въехавши ис Каменца . снемьшеса со штрокы . и постигоша ѣ и побѣжени бѣша невѣрнии Галичане . и вси кнѣзи Болоховьстии . изоимани бѣша . и приведоша е Володимѣрѣ . ко кнѣзю Данилови”⁶³⁹. Однак для коментатора обидві нотатки звично є “вторинними і виникли вже після того, як було написано історію конфлікту між Романовичами і болохівськими князями у 1241 р.”⁶⁴⁰. Літописного продовження “дѣтоу же наставшоу . нача посылати Михаилѣ и Изаславѣ грозача даи нашоу братѣю . или прѣдемѣ на та воиноу”, як видно, зовсім “зайвого”, бути не повинно... Прийнятне пояснення сюжету віднайдено у Магістра Рогерія: “болохівські князі” нібито ідентичні з його зверхниками від монголів, наставленими над угорцями⁶⁴¹. От тільки чого тим “князям-колаборантам” фігурувати за часів виразно передмонгольських й не тільки явно не в “сільськогосподарському” контексті, а ще й княжою “братѣєю”? Чи звично не надто поспішав до висновку коментатор, зручно присівши на ще одну з безконечних “помилоч” літописця та тим себе й відмежувавши від потреби глибшого осмислення джерельного переказу?..

Показовий момент сприйняття співвідноситься так само зі “сюжетною роллю воеводи Дмитра, який спочатку захищав Київ до останньої можливості, а потім – будиши помилуваним загарбниками (“не оубиша его . моужьства ради его”), – співпрацював із монголами й давав їм мудрі поради (виділено – В. А.)”⁶⁴². Керівника оборони тут заявлено... рядовим колаборантом. Хоча з “мудрих порад” зафіксовано... одну: “Дмитрови же Къевьскомоу тьсацкомоу . Даниловоу . рекшоу Батъєви . мози страпати в землѣ сеи долго время ти есть . на Оугры оуже поити . аще ли встрапаеши земла ти есть силна . сбероуть^с на та . и не поустатѣ тебе в землю свою . про то же ре^с емоу . види бо землю гибноущоу Роускоюу . ѿ неч^стваго . Батъи же послонша свѣ^с Дмитрова . иде

⁶³⁵ Александрович В. “Dlaczego nie spróbować szaleństwa”... S. 188–189.

⁶³⁶ Толочко О. сышавѣ же Даниль приходѣ Ростиславль. С. 368.

⁶³⁷ Там само. С. 350.

⁶³⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 767.

⁶³⁹ Там же. Стб. 774–775.

⁶⁴⁰ Толочко О. сышавѣ же Даниль приходѣ Ростиславль. С. 355.

⁶⁴¹ Там само. С. 369–372.

⁶⁴² Ставицький В. ѡко бѣжалѣ есть Михаилѣ... С. 319.

Оугры”⁶⁴³. Наскільки це “колаборація” – розважати зайве, як і так само – щодо засвідченої глибини коментаторського проникнення до тексту... Однак улюблене засудження короля через воєводу-“колаборанта” – цілком очевидне.

Уся розповідь про здобуття Києва у запропонованій візії “структурно імітує оповідь кн. І, гл. 7 Іудейської війни про взяття Єрусалима Помпеем”, тільки на тому й заснована: “Звідси ж походить і мотив “церкви” як останнього оплоту, а також її захисників, які б’ються, видержись “на комари”⁶⁴⁴. “певний паралелізм виявляється й між сюжетною роллю воєводи Дмитра, який спочатку захищав Київ до останньої можливості, а потім – будучи помилуваним загарбниками (“не оубиша его . мужьства ради его”), – співпрацював із монголами й давав їм мудрі поради, та самим автором Історії іудейської війни. Іосиф також був “воєвудою” в Йотопаті, захищав місто, був урятований римлянами (“храбрѣства его дѣла и мѣдрости” 415г, 30–31) і, зрештою, приєднався до ворогів”⁶⁴⁵. При цьому ще раз якнайочевидніше виявлено винятково “наслідування моделей”, задля якого факти навіть підкориговано – аж до явної дикості в “колаборації”. Історичні реалії – та ж порада воєводи – заважати не повинні: про них не йдеться взагалі! Навіть аж настільки: “Те, що саме храм у центрі міста виявиться останнім рубежем оборони, було визначено, як ми здогадуємося початковим задумом літописця, який перебував під впливом двох оповідей про взяття Єрусалима (Помпеем та Титом) в Іудейській війні Іосифа Флавія”. “Завдяки” цьому “оповідь про здобуття монголами Києва поводиться цілком очікувано: зберігаючи достоїнства літературного твору, *утрачає властивості історичного джерела* (виділено – В. А.). Текст розсипається на ланцюжки запозичень, прямих і прихованих цитат, парафраз, імітацій сюжетних ситуацій”, внаслідок чого “це ставить фатальне питання про достовірність”, яку, звісно, належить заперечити. “Очевидно, що текст складався через багато років після подій і його літературний компонент набагато переважає історичний”⁶⁴⁶. За отакого “моделювання” розповідь про взяття Києва в літописі... відсутня: є тільки укладена “через багато років” “літературна фікція”, викрита щойно мускулами самовідданого коментування, до чого всі зусилля й спрямовано. У явному екстазі наступного завідомого абсурду “відкриття” не зауважено... Адже за навали подібних всепроникнень літопис не існує – тільки послідовно абстрагізована літературна творчість. Трактувальник не спохватився, як навченною рукою знову намалювалося щось із самого себе...

Цілком очевидне також заземлення подібних “усеможливих фікцій” винятково на українському ґрунті⁶⁴⁷. Розажати над безперечним ще й таким окремим коментаторським успіхом явно не випадало б...

Що ж до прийнятого “неодмінно пізнього” походження західноукраїнського літопису XIII ст., то таке переконання – лише результат притаманного коментаторам хворобливого всезнайського нечитання та неприйняття джерела. У самому тексті – на вражаючий спосіб не сприйнята безконечність барвистого живого відображення епохи, неможлива поза автентичним переказом сучасників й очевидців та його віддзеркаленням у літописному викладі. До принагідних

⁶⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 786.

⁶⁴⁴ Толочко О. Приде Батый Киевоу... С. 318, 319.

⁶⁴⁵ Там само. С. 319.

⁶⁴⁶ Там само. С. 322, 324, 325.

⁶⁴⁷ Принаймні “героїчній спробі” порозва-

жатися аналогічно проникливим способом на сусідському доробку (Толочко А. П. “История Российская” Василия Татищева: источники и известия. Москва; Киев, 2005) наче судилося випасти не надто похвально, див.: Майоров А. В. Русь... С. 12–14, 24–26 (і далі).

наведених варто додати скромний приклад, здатний належати до найяскравіших, – з опису конкретного епізоду історії короля Данила Романовича за омов протистояння з угорцями поблизу Шумська 1233 р.: противники “познавшимъ и . и хотащимъ мечи посѣчи конь его . мл^ствому же Бѣу . безъ азвы изнесъшоу и . из ратныхъ . каже ѿ конца шстроты мечевьи шеръсти претатѣ бывши на стегнѣ кона его”⁶⁴⁸. Сприйняти тут нібито відмежовану від конкретних за-свідчених обставин “пізню літературну творчість” бляклого коментаторського породження можна тільки за незмінно притаманної практикованим зусиллям цілковитої неприсутності “смаку часу”, історії загалом. Власне цим опубліковане тлумачення акурат і презентується переповненим понад усяку міру, послідовно подаючи єдино прийнятною у своєму колі реалією “себе ж дорогого”...

Явне нерозуміння викладу видає твердження: “за першого виходу на сцену Філя характеризується як “древле прегордѣи”, а проте “древле”, тобто в попередніх повідомленнях літопису, він не фігурує”⁶⁴⁹. Проте “древле” тут означає “віддавна”⁶⁵⁰. Одна з очевидних вигадок – ніби після монгольського захоплення Києва “з’явилися митрополити-самозванці. Про одного з них, що на Ліонському соборі 1245 р. називав себе “архієпископом Русі Петром”, дізнаємося з хроніки Матвія Паризького та Бйортинських анналів”⁶⁵¹ (на іншого претендує “не-спокійний” єпископ Асаф⁶⁵²). Насправді джерела не подали як “називав себе” владику Петро – застосоване окреслення не вийшло від нього самого: спрацював той же принцип, за яким на заході іменували князів старокиївської традиції королями⁶⁵³. “Усепроникливість” цього не зауважила. “Масовість” “митрополитів-самозванців” при тільки двох (взагалі-то одному) “претендентах” на таку роль, як і вони самі, – теж показовий образок коментаторського всеосуду...

Інше безперечне непорозуміння: “Данило не засновував Угровська. У “галицькій” частині ГВл Угровськ згадано під Іпат. 1204 як місто Олександра Белзького”⁶⁵⁴, – “Данило не засновував міста Угровська, про що свідчив текст самого ж літопису”⁶⁵⁵. Насправді вказаний князь тоді тільки “приа Оугровескъ . Верещинъ Столпъ . Комовъ”⁶⁵⁶: цитування звично понад похвалами... Літописне ж “созда градъ оугровескъ”⁶⁵⁷ протиріччям не є: цілком очевидно йдеться про заснування “свого”, нового граду⁶⁵⁸. Ще один приклад явного нерозуміння: “після інциденту з володимирським єпископом Іоасафом (sic!) Романовичі переводять резиденцію володимирських єпископів у Холм. Принаймні один із володимирських єпископів – Іоанн (sic!), справді, живе при Данилові в Холмі”⁶⁵⁹. Хоча знаний літописний перелік володимирських

⁶⁴⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 769.

⁶⁴⁹ Толочко О. Висновки попереднього коментарю... С. 185.

⁶⁵⁰ Переконання, наче “Філя” фігурує тільки під час Ярославської битви й попередне давніше потрійне літописне відкликання до нього під 1217, 1219 та 1221 р. р. (Ипатьевская летопись. Стб. 736, 737, 739) нібито... створене на основі ярославського епізоду (див.: Арістов В. В той же час вийде Фила... С. 183–185; Толочко О. Висновки попереднього коментарю... С. 185–192; Затилюк Я. Образ Філі в ГВл... С. 192–198) – ще одна явна вигадка.

⁶⁵¹ Толочко П. Въ лѣта ж Данила и Василка Романови... С. 200.

⁶⁵² Там само.

⁶⁵³ Див.: Александрович В. Коронація... С. 189–190.

⁶⁵⁴ Толочко П. Въ лѣта ж Данила и Василка Романови... С. 201.

⁶⁵⁵ Толочко О. бѣ бо преже того пискоупъ. Асаф... С. 210.

⁶⁵⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 721.

⁶⁵⁷ Там же. Стб. 842.

⁶⁵⁸ Див.: Александрович В. Угровський епізод Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. С. 84–85.

⁶⁵⁹ Толочко О. бѣ бо преже того пискоупъ. Асаф... С. 215. Пор.: Его же Основание Холмской епископии... С. 262–263, 269. Безпідставність заснованого на “потрібному”

владик такого архиєрея... не знає⁶⁶⁰, коментаторство незмінно “з усім обізна-не краще”.

Інша явна вигадка – сказане стосовно холмського храму святого Іоана Златоуста: “церкву, яка “красна і лѣпа”, зводили з використанням сполій з київських та інших храмів, будівництво відбувалося після 1246 р., коли Данило вже повернувся від Батія і почувався господарем усієї Південної Русі”⁶⁶¹. Зазначені “сполії” (у джерелі, як зазначено, – ікони і дзвони⁶⁶²) стосувалися не “зведення”, а оздоблення інтер’єру, нічим не вказуючи на власне спорудження, окрім як потенційного терміну *ante quem*. Втім, можна навіть натрапити на твердження: “Згодом, на межі 1240–1250-х рр., Данило мав змогу здобути сполії (ікони та дзвони) з київських монастирів для оздоблення Холма”⁶⁶³! Тобто, “щедрою рукою” – не тільки київських, а й “інших храмів” і навіть “київських монастирів”... Загальновідомо також, що король недовго “почувався господарем” (пор. вище)... З цього огляду прийнятий аргумент датування так само не працює. Не відомо для чого подавати, ніби в Холмі Данило Романович “спорудив численні (виділено – В. А.) церкви”, коли літопис називає чотири⁶⁶⁴, а сам О. Толочко ще й категорично, хоча й явно бездоказово (див. вище), відкинув існування церкви Святої Трійці. Коментатор, як зазначено, навіть знає “опис будівництва (sic!) нового велелюдного міста з... трьома соборами”⁶⁶⁵. “Обидва храми в Холмі зруйнувала пожежа, і саме в церкві Іоанна (sic!) Златоустого Данило молився Боу паки шбнови и црквъ шсти . пискоупомъ Иваномъ . и паки помоливса Боу . и созда . и твржши и выша”⁶⁶⁶. Однак літопис, як зазначено, не співвідніс згаданої молитви з певним храмом: “оувидивъ же сицю пагоубоу градоу . вшедъ во црквъ и видѣ пагоубу и сжалиси велми помоливса Боу паки шбнови и црквъ шсти . пискоупомъ Иваномъ”⁶⁶⁷. Про зовсім дивовижні зусилля колеги з доведення існування у Холмі взагалі єдиної церкви (див. вище) шеф-коментатор ніби знати не мав... “Зміст нашого каталогу надійно маркується часом волинського єпископа Козьми та, здається, холмського владика Іоанна (sic!). Козьму названо останнім у каталозі володимирських єпископів... є підстави припускати, що володимирський єпископ Козьма – сучасник холмського владика Іоанна (sic!). Крім зазначеного вище особливого шанобливого тону щодо цих двох, на користь нашого висновку промовляє й особливе ставлення *будівничих Холма* (виділено – В. А.) до святих патронів обох єпископів”⁶⁶⁸. Однак прикінцеве місце в каталозі володимирських владик “Въ

перекрученні літописного переказу сприйняття Іоана володимирським владикою показано: *Александрович В.* Холмський єпархіальний осередок... С. 86–87, 88–89 (пор. також вище).

⁶⁶⁰ *Ипатьевская летопись.* Стб. 740.

⁶⁶¹ *Толочко О.* бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ... С. 210. Пор.: *Його ж.* Галицько-Волинський літопис... С. 52. Твердження зусиллями іншого автора навіть розвинуто: “До того ж будівельного періоду, треба гадати, належить і спорудження церкви св. Козьми та Дем’яна”, див.: *Толочко П.* Въ лѣта ж Данила и Василка Романови... С. 200.

⁶⁶² Див.: *Александрович В.* Мистецькі сюжети... С. 54–56. Пор. також вище.

⁶⁶³ *Толочко О.* Галицько-Волинський літо-

пис... С. 52.

⁶⁶⁴ *Ипатьевская летопись.* Стб. 843–846. Новіший коментар: *Александрович В.* Мистецькі сюжети... С. 46–59; *Його ж.* Холмське будівництво... С. 48–58.

⁶⁶⁵ *Толочко О.* бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ... С. 212. В іншому місці тут же йдеться про “опис трьох величних і розкішно оздоблених церков, споруджених Данилом у Холмі”: Там само. Втім, наведена характеристика – винятково об’єкт для заперечення.

⁶⁶⁶ *Ричка В.* Повідомлення про Данилове богомілля... С. 249.

⁶⁶⁷ *Ипатьевская летопись.* Стб. 845.

⁶⁶⁸ *Толочко П.* Въ лѣта ж Данила и Василка Романови... С. 200.

лѣта ж Данила и Василка Романови” логічно мало би вказувати на урядування ближче до кінця так окресленого періоду. Принаймні ніщо не доводить прийнятого перебування на кафедрі вже начебто перед серединою 1240-х років. Так само завідомий вимисел – ніби два з трьох холмських храмів освячено на честь святих покровителів... володимирських владик⁶⁶⁹. Не згадати окремо анонімних “будівничих Холма” також не випадало би ніяк.

Показовий приклад коментаторського розуміння літописного викладу засвідчує тлумачення прикінцевого епізоду холмської його частини: “Фрагмент цього втраченого завершення (можливо навіть, фінальна фраза) виявився переміщений у початок оповіді. Так, довідуємося, що, вирішивши послати з Бурундаєм замість себе брата Василька, Данило провів його до Берестя. Наступна фраза несподівано виявляє Данила в містечку Мельнику і до того ж стверджує, ніби Данило вже складав подяку за порятунок від небезпек, ще навіть не позначених у тексті: “и еха Василко за брата . и проводи его братъ до Берестыа . и посла с нимъ люди своя . І І и помолився Боу [Іпат. дод.: стѣмоу Спѣсоу]. избавникоу ѿже естъ икона. ѿже естъ в городѣ Мѣлницѣ . во цркви стоѣ. Бѣѣ. и нынѣ стоить в велицѣ чѣти обѣщаѣ емоу Данило король . оукрашениемъ. оукрасити и”. Тимчасом із дальшої оповіді дізнаємося, що до Мельника Данило потрапив лише наприкінці подій, після довгих переміщень Литвою в пошуках Войшелка й Товтивіла”... Отже, Мельник був не початковим, а кінцевим пунктом Данилових подорожей⁶⁷⁰. Однак молитовне звернення до Спаса Збавителя цілком очевидно не відбулося у церкві в місті Мельник: там тільки – що виразно подано додатковою алюзією до запису про молитву – знаходилася Його ікона, яку король пообіцяв оздобити. До міста королеві справді випало потрапити лише на завершення експедиції. Є так само безперечною присутність у літописі фрази “и помоливса Боу стѣмоу Спѣсоу . избавникоу” – “стѣмоу Спѣсоу” ніяк не “додано”. Явною вигадкою є також твердження, немовби литовський князь Войшелк “вважав себе гідним постригу на Святій Горі (Афоні)”⁶⁷¹: зафіксовано лише намір побувати на Афоні (під 1255 та 1262 р.), до чого, однак, не дійшло⁶⁷². Показовий і такий вияв прискіпливого коментаторського неспокою: “бентежить певна стилістична неохайність фрази зі згадкою “нѣкоего хитреца”: “и стоанье ихъ на четьрехъ головахъ члвцекихъ . изваано отъ нѣкоего хитреца”. Виходить, що изваано отъ нѣкоего хитреца” було “стоанье”⁶⁷³. Враження спровокувала відсутність не взятого до уваги вміщеного перед тим “комары с каждо угла переводъ”: “стоанье” стосується власне їх. Імператор Філіп Швабський названий “Людовіком”: “убивство імператора Людовіка (червень 1208)”⁶⁷⁴. Аналогічну помилку засвідчує твердження: “Під цим оглядом оповідь про короля Андрія, який не побачив Галича, видається схожою на анекдот про Мстислава Мстиславича (sic!), який “посидів на Галичиній могилі” замість галицького княжого столу”⁶⁷⁵. Насправді сюжет подає пересопницького князя Мстислава Ярославовича Німого: “Привѣдоша же Галичане Мьстислава на Бенедикта . и

С. 222.

⁶⁷² Іпатьевская летопись. Стб. 831, 859.

⁶⁷³ Стависький В. Накресливши способи розв’язання проблеми... С. 533.

⁶⁷⁴ Толочко О. Данилови соущю во Оутрѣхъ... С. 129.

⁶⁷⁵ Арістов В. королеві же ставшю во Звенигородѣ... Галицько-Волинський літопис... С. 240.

⁶⁶⁹ Див.: Александрович В. Холмський епархіальний осередок... С. 96–98.

⁶⁷⁰ Стависький В., Толочко О., Арістов В. Времени же минувшюу . и приде Боуранда... С. 559.

⁶⁷¹ Стависький В., Кириченко К. Означення “утровський” у каталозі володимирських єпископів... Галицько-Волинський літопис...

приїде к Галичю . и не оуспѣвшю емоу ничто же . Щепановичъ Илия . возведѣ и на Галициноу могилу . усклабивса ре^с емоу . княже оуже еси на Галицини могилѣ посѣдѣлъ тако и в Галичѣ княжилѣ еси . смѣахоу бо са емоу . воротиса в Пересопницю⁶⁷⁶. Ще один приклад: “1247 р., по смерті великого князя Святослава (виділено – В. А.) Всеволодовича, до Батия вирушили одночасно двоє синів Ярослава – Андрій та Олександр”. Тут “Святослав” – той же пригаданий і далі великий князь Ярослав Всеволодович, зі справжнім іменем присутній і в попередньому абзаці. При цьому не пояснено, якого власне “Ярослава” синів пригадано. Окрім того, “самому Ярославові довелося-таки поїхати в Каракорум, дорогою звідки (1246) помер⁶⁷⁷. Через пропущене “він” незрозуміло кому випало померти. Князя Мстислава Даниловича в цілком очевидній ситуації поіменовано... Романовичем: “Ніхто з нащадків Данила не вживав зазначеної формули як частини офіційного титулу, тож це є індивідуальною особливістю документів саме і тільки Мстислава Романовича⁶⁷⁸. Варто вказати й пригадування листа Владислава “Локотка⁶⁷⁹. Подані в холмській церкві святого Іоана Златоустого “двері з образами Спаса й Іоанна Хрестителя (sic!)⁶⁸⁰ в останньому разі мали б відсилати до патрона храму (пор. вище). Легко-довільний переказ викладу про вежу холмської резиденції “вежа же середъ города висока . якоже бити с неѣ шкр^стъ града по^сздана каменеємъ вь высоту . еі . лакоть . создана же сама . девомъ тесанымъ . и оубѣлена тако сырѣ . сватащиса на всеи стороны⁶⁸¹ твердить: “Князь будеє вежу серед міста (sic!)⁶⁸². У продовженні в іншого “єрусалимськи вразливого” коментатора – “Образ високої білої будівлі посеред Холма (sic!), можливо, був навіяний описом єрусалимського храму, що височів серед міста⁶⁸³. Що спільного – поза безперечними скарбами всепроникаючих “коментаторських красот” – розташована ніяк не “посеред міста” вежа холмської резиденції здатна мати з... єрусалимським храмом за чергового “навіювання” довідатися, звісно, не вдається.

Плутаються не тільки святі та князі. Як показано, Крем’янець подано як Кам’янець. Холмський собор, статус якого не визнається, названо Успенським⁶⁸⁴. Переплутано й коментаторські “галицький” та “володимирський” літописи (див. вище). Причому, зроблено це навіть неодноразово. Наявність на початку переліку володимирських єпископів нібито запозиченої з Хроніки Іоана Малали фрази “Въ лѣта ж” на переконання коментатора “ідентифікує каталоги як текст безперечно “галицький”, уставлений, отже, на етапі редагування початкового тексту “галицького” літопису⁶⁸⁵. Як зроблене, на засвідчене переконання,

⁶⁷⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 722 (під 1206 р.).

⁶⁷⁷ Толочко О. Бывшюу же князю оу ни^с... Галицько-Волинський літопис... С. 415. Аналогічно: “Текст “галицької” частини ГВл складався 1260-х рр.”: Кириченко К. Бжиимъ повелениемъ. прислаща князи Литовьскии... С. 180.

⁶⁷⁸ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 485.

⁶⁷⁹ Арістов В. Во има Шѣа и Сѣа и Сѣго Дѣа... С. 620.

⁶⁸⁰ Ставицький В. Якоже древле писахомъ... С. 528. Пор. аналогічні помилки в попередній літературі: Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 48, 52. До них “по-

сильно доєднався”: Dąbrowski D. Król... S. 91, 217, 219, 285.

⁶⁸¹ Ипатьевская летопись. Стб. 844.

⁶⁸² Ставицький В. Якоже древле писахомъ... С. 513

⁶⁸³ Толочко О. оукраси же иконы еже принесе ис Києва... Галицько-Волинський літопис... С. 541

⁶⁸⁴ Йога ж. Володимѣрь же бѣ разоумѣа приатьчѣ и темно слово... С. 630. Відсилання до інших аналогічних прикладів див.: Александрович В. Мистецькі сюжети... С. 68, приміт. 192.

⁶⁸⁵ Толочко О. бахоу же имена Литовьскихъ князеи... С. 182.

при останньому редагуванні доповнення до нібито давнішої частини літопису може водночас так само бути начебто “давнішим” – позакоментаторській логіці з’ясувати неможливо. Показовий для коментаторського середовища, переконаного в докорінному редагуванні літопису “невідомо коли”, курйоз подає фраза: “В інтерпретації автора *Анналів Польщі 1480-х рр.*”⁶⁸⁶: померлий 1480 р. Ян Длугош, звісно, ніяк не укладав їх у... наступному десятилітті. Причому він не самотній: стійкість переконання видає наступне відсилання до сюжету “в *Анналах Польщі Яна Длугоша (1460–80-ві (sic!) рр.)*”⁶⁸⁷. Інший безперечний – у цілком серйозному твердженні: “В оповіді про слов’янські лазні як форму тортур (sic!): “*удва выльзуть ле живы . и обольются водою студеною . и тако шживу*”⁶⁸⁸. Явна помилка – сказане стосовно рідкісного “дієслова оудосити. Це слово, яке в *Іпат.* трапляється ще лише раз, у *Кл* під 6622 р.”⁶⁸⁹, насправді присутнє і в розповіді про пошуки князя Войшелка, вбивці князя Романа Даниловича: “*еха . ко Волковыскоу . лова яти ворога своево Вышелка . и Тевтила и не оудоуси его в городъ*”⁶⁹⁰. Сам момент навіть двічі навів інший коментар, співавтор якого... – той же О. Толочко⁶⁹¹.

Трапляються й не вичитані механічні помилки: “говорити про випадковіть”⁶⁹², “сини Рюрика звернулися по домопогу”⁶⁹³, “Данило вирушв в Орду”⁶⁹⁴, “навряч чи”⁶⁹⁵. Стаття з відкликання насправді опублікована не в, як подано, третьому, а першому випуску збірника⁶⁹⁶. Віднайшлось й таке відсилання до неодноразово залученого видання з опущеним патронімом короля (*Dariusz Dąbrowski, Król Rusi Daniel. Biografia polityczna (ok. 1201–1264)*)⁶⁹⁷.

Не бракує також цілком очевидних безпідставно приписаних літописцеві “викритих помилок”, як “помічаємо, що перехід від згадки про (одну) батьківську ікону до завершального акорду (у множині) стилістично невдалий: “*иконоу** принесе . из Ооуроучеего . Оустретеніе . ѿца . дивоу подобны . аже погоръша”⁶⁹⁸. Однак нічого невдалого в наведеному тексті немає: перелічено поодинокі ікони, далі згадані як погорілі: запис знову звично не прочитаний. Інший аналогічний випадок – позірний пропуск кількості поприщ (“*стоить же столпъ [за два?] поприща . ѿ горо**”)⁶⁹⁹: насправді це відкликання до одного поприща.

Неодноразово зауважену близькість тих самих слів як показове свідчення відзначеної відсутності необхідного приготування до друку теж не випадає не пригадати. Іноді цитати не переведено в належний шрифт й друкування не відтворило окремих літер. Усе це разом пропонує, зокрема, неодноразово на

⁶⁸⁶ *Затилюк Я.* Образ Філі в ГВл... С. 194.

⁶⁸⁷ *Його ж.* Убивство галицькими боярами князів... С. 159.

⁶⁸⁸ *Стависький В.* Сърчанови же вставшю оу Доноу... *Галицько-Волинський літопис*... С. 93.

⁶⁸⁹ *Толочко О., Ричка В.* Даниль же дворечкого посла... *Галицько-Волинський літопис*... С. 375.

⁶⁹⁰ *Ипатьевская летопись.* Стб. 847. Залучене слово подав і доданий до видання граматичний словник: Показчик до *Галицько-Волинського літопису Галицько-Волинський літопис*... С. 811. “*brakujące słowa*” у вказівнику відзначив: *Dąbrowski D.* *Badając Kronikę*... S. 393, *przyp.* 40.

⁶⁹¹ *Арістов В., Стависький В., Толочко О.*

Времени же минуоувшоу... С. 560, 562.

⁶⁹² *Толочко О.* *Галицько-Волинський літопис*... С. 28.

⁶⁹³ *Стависький В.* *Огляд учених спроб*... С. 116.

⁶⁹⁴ *Толочко О.* *Слышавъ же корола Михайль*... С. 379.

⁶⁹⁵ *Його ж.* *къ семоу же кто исповѣсть*... С. 637.

⁶⁹⁶ *Його ж.* *оукраи же иконы еже принесе ис Києва*... С. 548. *Пор.: Александрович В.* *Мистецтво Холма*... С. 144 (назву збірника при цитуванні передано недокладно).

⁶⁹⁷ *Арістов В.* *и оубъди его мѣи его*... С. 473.

⁶⁹⁸ *Толочко О.* *оукраи же иконы*... С. 549.

⁶⁹⁹ *Його ж.* *Обмірювання архітектурної споруди*... С. 554.

конкретних прикладах показане явне нечитання власного написаного на тлі незмінних домагань мовного ідеалу від об'єкту інтересу, тільки нарощуючи вражаючу кількість спровокованих трактуванням неунікненних запитань.

Обширного коментування західноукраїнського літопису XIII ст. не можна не відзначити явищем безпрецедентним. Однак, віддаючи належне докладним зусиллям, не випадало би не бачити, скільки при цьому “накоментовано” явно нічим не оправданого, непотрібного та зайвого, а найперше – навіть зовсім несумісного з автентичним змістом не лише джерела, а й так само його епохи через послідовне проведення знаменитої з наукового огляду схеми “літопис – ніщо, коментатор – усе”. Як вимовно засвідчено на численних конкретних прикладах, “коментаторські зусилля” неподільно задомінували над текстом, нерідко взагалі мало, а то й зовсім не браним до уваги. Окремі важливі фрагменти літописного оповідання не прокоментовано. Причому, повинно йтися про найістотніші для традиції моменти на чолі з історією останньої столиці короля Данила Романовича – Холму, звично “мало зауваженого”⁷⁰⁰, аби не сказати – не побаченого. Водночас пригадано чимало епізодів, притягальних найперше можливістю наговорити з того чи іншого приводу⁷⁰¹.

Не випадково, очевидно, видання уже викликало стриману реакцію із переліком численних казусів й найголовнішим делікатно сформульованим враженням: “Podkreślić jednak trzeba, że z opracowania kijowskiego zespołu należy korzystać w sposób nader ostrożny”⁷⁰².

Проведений перегляд численних вибраних моментів на конкретних прикладах показав також усю своєрідність практикованого коментування. Літопис – лише поштовх до розбудованого широко закроєного неспокою на теми відображених у ньому фактів та обставин і навколо них. Не рідкість ситуації, коли коментар взагалі не вдається до літопису, немов забуваючи про нього та розважаючи про щось зовсім інше, незмінно своє... Як і знана “похвальна

⁷⁰⁰ З приводу такої стійко вираженої в найновішій літературі, “традиції” див., зокрема: Александрович В. “Задамнені” проблеми... С. 202–203.

⁷⁰¹ Для прикладу – такі виразно дальшопланові сюжети, як теми “угорських волхвів” (Арістов В. королеви же ставши во Звенигородѣ... С. 236–240), перипетій життя святої Єлизавети Угорської, її сестри – святої Кінги (Толочко О. Несподіваним бонусом наших спостережень... Галицько-Волинський літопис... С. 135–138), персоналії угорських воевод з літописного запису під 1215 р. (Його ж. король же с великою любов'ю... С. 138–142), постать краківської княгині Гремислави (Арістов В. потом же съде Ингваръ. в Володимирѣ Галицько-Волинський літопис... С. 119–125) чи Дербентські ворота (Толочко О., Ставиский В., Кириченко К. Західнокавказька (“чорноморська”) локалізація... Галицько-Волинський літопис... С. 91–92), перераховані приклади використання окремих слів у писемній традиції княжих часів (Ричка В., Толочко О. Досліджуючи хронографічні впливи... Галицько-Волинський лі-

топис... С. 537–543).

⁷⁰² Dąbrowski D. Badając Kronikę... S. 394. Із явно “сповільненою” реакцією на окремі надто очевидні вибірки докладених зусиль зразка “єдиної холмської церкви”. Показово, однак, що знаному дослідникові генеалогії “не випало відреагувати” на завідомо атракційну новацію у “єдиній великій княгині Романовій”... Хоч і не без очевидної куртуазерії при цьому відзначено “niekoniecznie godne naśladowania, metody pracy”, зокрема в систематичному замовчуванні “непотрібного”: Ibidem. Перелік (достатньо обмежений супроти наявного) визнаного невдалим: Ibidem. S. 381–393. Пор. підбір доданих, явно “спохватившись”, похвал: Ibidem. S. 393–394. Вимовним сприймається само співвідношення обсягів... Щодо можливості користання із запропонованого коментування “добрий рецензент” мав явно перестаратися – “самовираження” здебільшого для цього не годиться зовсім й науковій спільноті навряд чи належить почуватися особливо вдячною за запропоновані “Авгієві конюшні”...

практика” трактування поодиноких переказів винятково зі заскарбленого до попереднього власного досвіду, ще перед читанням. Коментування супроводить тверде переконання у нагромадженні мало не суцільних помилок літописця разом із очевидним задоволенням їх систематичного “викриття”. Серед найприкметніших особливостей так само – заснована на завідомо вигаданих підставах тверда впевненість у суцільному пізнішому редагуванні тексту й усеможливі зусилля навколо віднайдення його безконечних слідів. Хоча подібну практику вже достатньо давно показано безпідставною⁷⁰³. Літопис як окреме явище традиції при цьому фактично заперечено і відкинуто. На тому ж фундаменті вибудовано й переконання стосовно пізнього походження літопису часів короля Данила Романовича, визнаного щойно “посмертним”, як і, зрештою, так само, – літопису князя Володимира Васильковича. Причому, звично обходиться без найменших зусиль із доведення подібних надто “креативної” природи “відкриттів”. Нечитання та відсутність належного аналізу джерела неунікнено обертається неприсутністю власних міркувань, і як наслідок – погонею за забутими “староатракційними” ідеями та їх “голодним” відсвіженням⁷⁰⁴.

Не бракує й відвертого видумування пожаданих фактів. Перелік таких здобутків чималий із явною тенденцією до всеохоплення і різномірності. Починаючи від “єдиної великої княгині Романової” та її “галицького” монастиря чи того, наче король Данило Романович ніколи не мав бути волинським та київським князем, не коронувався й від повернення Угровська ніби повинен був постійно резидувати там, на коментаторську “потребу” ретельно оминаючи Володимир, відібрання Галича під час поїздки в Орду та його неналежність Романовичам нібито аж до початку XIV ст., відсутність Холмської єпархії до того ж початку XIV ст., коментаторська версія “угорського підданства” й інші не кажучи про такі завідомі “вершини”, як єдина холмська церква, пізні походження літопису короля Данила Романовича та його “редагування” після 1291 р. й безконечні “запозичення” – навіть... за відсутності “запозиченого”. Наступним “концепціям” належалося постати вже на подібного походження та опрацювання основі...

Розмова незмінно ведеться у віддаленні від літопису, буває настільки приблизно, що можна, зокрема, довідатися, ніби “у Києві – на початку XVII ст... він ліг в основу історичного пригадування православного народу Речі Посполитої”⁷⁰⁵. Хоча що в Києві мали “пригадувати” своє минуле на підставі... західноукраїнського літопису, – очевидний абсурд. Для цього служило власне літописання, з якого перед серединою XVII ст. навіть уклали скорочений виклад, “призначений для навчання дітей аби знали історію свого народу”⁷⁰⁶. Коментатор явно не те мав на увазі, знову не читав написаного... Поняття “православного народу Речі Посполитої” теж – понад похвалами, як і викликання “неунікненого”

⁷⁰³ Еремін І. П. Волинская летопись... С. 102–117.

⁷⁰⁴ Пор.: Мусин А. Некоторые мысли, возникающие после прочтения новых книг. Об “Очерках начальной руси”, составленных Алексеем Петровичем Толочко. Толочко А. П. Очерки начальной руси. – Киев; Санкт-Петербург: Лаурис, 2015. – 336 с. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2016. С. 248. Не

вдаючись до атракційності звично пропонуваніх міркувань, варто обмежитися достатньо численними наявними критичними зауваженнями з їхнього приводу, наведеними в означених вдумливих рецензентських нотатках.

⁷⁰⁵ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 9.

⁷⁰⁶ Aleksandrovych V. The Will and Testament of Afanasij Kal'nofojs'kyj *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. XV, N. 3/4. Harvard, 1991. P. 417, 420, 423.

привиду окупаційної держави. Очевидною нісенітницею сприймається буквально продовження наче той же західноукраїнський літопис від часів Ніколая Карамзіна “служить головним джерелом з історії Русі XII–XIII ст.”⁷⁰⁷. Сам текст, як відомо, відобразив винятково останнє століття й ніяк не придатний для пізнання з нього історії усїєї “Русі”. Не кажучи про коментаторську “Русь”. І т. д...

Зате осягнуто послідовне наперед осуджуюче забарвлення: “став головним, а часом і єдиним постачальником “історичних фактів”, достовірність і точність яких здебільшого не піддають сумнівові в науковій літературі, як не піддають сумнівам і загальний “сюжет” минулого, що його пропонує оповідь ГВл”⁷⁰⁸. Тобто, набір “історичних фактів” та “загальний “сюжет” минулого, що його пропонує оповідь ГВл”, придатні для залучення винятково після коментаторського “вдосконалення”... Як воно провадиться в інтелектуальному всеозброєнні і що після того від літопису разом із відображеною у ньому епохою залишається на конкретних вимовних прикладах показано цілком дохідливо. У послідовному явленні замість обіцяного “торжества історичної справедливості” торжества необмежених коментаторських “візій” незмінним коштом усе тієї ж “історичної справедливості”... “Візій” нерідко виразно абсурдних, не без завідомих одкровень на теми, в яких коментатори не зорієнтовані зовсім – разом навіть із відверто дикими вигадками. З явним намаганням заперечити історичність літопису, проголосивши його літературною фальшивкою за подобою власних зусиль самих трактувальників, приречених переінакшувати усе задля всемірного просування надто сумнівної власної “всепроникливості” з її неподоланим вмінням надзусиллям, вдаючись до їхнього ж висловлювання, “вчитувати” “в текст власні ідеї та уявлення, сформовані під впливом сторонніх імпульсів та мотивацій”... Проте навіть не сам літопис при цьому найголовніше. Йдеться про відкидання й заперечення відображеного в ньому одного з найважливіших етапів національної історії, перетворення того в “чорну діру”, щось безконечно-незбагненно-весело-“дурнувате” навіть...

“Ерудичійне” трактування супроводить очевидне окреме “надзавдання” зі всемірного відвертого послідовного плюгавлення літопису й разом із ним – національної традиції. Його проголошено “ненормальним”, спрепарованим за невловимих навіть для самих трактувальників умов нібито кінця XIII ст., причому набір “конкретних дат” подається без будь-якого аргументування через щедрий висип ніяк не узгоджених між собою здебільшого нічим не обумовлених “візій”. Так само й у літописному викладі не полишається каменя на камені – лише суцільна гонитва за “літературними взірцями” та їх бездумним відтворенням. За всіма цими об’явленнями виразно постає цілковита відсутність у колі самопроголошених професіоналів чуття до літопису та його епохи, відчуття історичного джерела загалом. Їх підмінює багатослівне проповідування омріяної фіктивності на відображення власної фікції самого непосильного коментаторського зусилля. Не позбавлене при цьому накинутах елементів “сміхової культури”, культури як окремої категорії сприйняття та усвідомлення історичної дійсності позбавлених зовсім. За подібними здобутками постаті Літописця належало перементися на рядове “інтепретаторське нещастя”.

Найбільше “благородних коментаторських зусиль” витрачено на всеможливе викривлення центральної постаті української історії XIII ст. – короля Данила Романовича. Упродовж усього винятково яскравого й барвистого в

⁷⁰⁷ Толочко О. Галицько-Волинський літопис... С. 9.

⁷⁰⁸ Там само.

доступних конкретних його виявах засвідченого за посередництвом літописного викладу та супутніх джерел довготривалого перебування на престолі короля незмінно супроводить послідовно нездорового забарвлення недалеке дрібничкове придирство, поєднане з очевидним надзусиллям з уроблення із нього на всеможливі способи “невістки”, ніяк “неспроможної догодити” всеви­можливій “коментаторській свекрусі”, – кволої, немічної, недалекої й ні на що не здатної. Відповідне спрямування сукупних коментаторських зусиль – при всьому приданому йому супровідному інтелектуальному хаосі – презентується не інакше, як безконечно убогим шемранням. Уже через само усвідомлення того, що королеві – його ж власними зусиллями насамперед – випало посісти виняткове місце в національній традиції. Незалежно від того, що кому з приречених на забуття пігмеїв заманеться чіпати до Особистості: сукупність “плюгавців” при такій постаті й згадувати не випадало б...

Чим тоді, врешті, сприймати отаке “прогресивне коментування”? Без­печно, що при всьому явленому блиску нібито ерудиції та осягнення скарбів історіографії, за­презентовані реалії далеко не відображають сучасного стану осмислення літопису. Осмислення як такого взагалі запропоновано, правду кажучи, не надто багато й не на тому все якнайвиразніше засновано...

На тлі двохсотлітнього досвіду звернення до головного джерела західно­української історії XIII ст. опубліковане “коментування” спроможне пригадати хіба зусилля давніших авторів, які, не особливо докладаючись до вивчення історичного тексту, незмінно мали що сказати з його приводу. Але то був неунік­нений етап становлення наукового досвіду. Повертатися до чогось такого...

Однак саме подібний надто дивний крок і пропонує на довершення до набору приданих їй наукових та навколонукових атракцій ще й “розкішно” видрукувана кеглем видань для молодшого шкільного віку “книга, явлена на хартії із небес”...

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
НАН України*